

Selvstendighetens æresfølelse

*En analyse av norske holdninger til Norden
og det nordiske samarbeidet i
etterkrigstiden.*

Sebastian Kvamsdal Kaasa

Masteroppgave i historie

Institutt for arkeologi, historie, kultur- og
religionsvitenskap

UNIVERSITETET I BERGEN

01. juni 2021

Selvstendighetens æresfølelse

En analyse av norske holdninger til Norden og det nordiske samarbeidet i etterkrigstiden.

© Sebastian Kvamsdal Kaasa

2021

Selvstendighetens æresfølelse: En analyse av norske holdninger til Norden og det nordiske samarbeidet i etterkrigstiden.

Sebastian Kvamsdal Kaasa

<https://bora.uib.no/>

Abstract

In this thesis I aim to analyse the Norwegian opinions towards the Nordic community and co-operation in the post-war era and examine how and in what way these opinions changed during this period. With regards to the level of eagerness in Nordic co-operation, from the Nordic Council was established in 1952 as the first official institution for co-operation between the Nordic parliaments of Norway, Denmark, Finland, Iceland, and Sweden, Norway has often been considered the “sceptical” and “ambivalent” actor, especially in the early post-war era. The same characteristics have also been ascribed to Norway with regards to the two referendums on EC/EU-membership in 1972 and 1994.

In broad terms, there are two different “dimensions” of opinion when discussing Norway’s relationship to Nordic co-operation: a political and a cultural dimension. The political dimension can be summarised as pure political convictions. Examples include economic and security positions, where the Nordic countries, have differed to a great extent relative to each other. The latter is more abstract but just as important, and includes the Nordic countries’ cultural and historical traditions, way of life, religion, and language.

This thesis will utilize both the political and the cultural dimension of opinion to analyse the Norwegian opinion in four major events in direct connection to Nordic co-operation in the post war area up to 1972: the formation of the Nordic Council in 1952, where Norway was the only country with a sizeable opposition; the negotiations for a Nordic common market/customs union from 1947-1954; and the Helsinki Treaty. I will also analyse whether the Nordic co-operation had any effect on the three Norwegian discussions related to EFTA-, EEC, and EC-membership within the same period.

I argue that the understanding of Norway as the sceptical actor in the face of willing neighbouring countries in Norden, is somewhat oversimplified and exaggerated. After years of positive results of co-operation in the Nordic region, changes in both historical and war-time perceptions, as well as the developments of an ever more consolidating European integration project, the “Nordic-opinion” in Norway changed drastically in the 60s and 70s.

English title: Sense of independence: An analysis of Norwegian opinions towards the Nordic community and Nordic co-operation in the post-war period.

Forord

Jeg vil først og fremst rette en stor takk til min veileder Svein Ivar Angell. Tusen takk for god oppfølging, tålmodighet og støtte gjennom hele masterløpet. Jeg vil også rette en takk til Amund Ove Børdahl for god hjelp og oppfølging.

Jeg vil også rekke en takk til familie og venner, samt alle på lesesalen og seminaret. Til slutt vil jeg takke min kjæreste Anne. Tusen takk for uvurderlig støtte gjennom mange år og tusen takk for alle gangene du leste gjennom oppgaven.

Innholdsfortegnelse

1	Introduksjon	1
1.1	Tema	1
1.2	Problemstilling og avgrensning	2
1.3	Tidligere forskning	3
1.3.1	Norsk utenrikspolitisk historie	3
1.3.2	Norge og det nordiske samarbeidet i forskningslitteraturen	4
1.3.3	Det nordiske samarbeidet i forskningslitteraturen	7
1.4	Kilder og metode	8
1.5	Historisk bakgrunn	10
1.5.1	Det nordiske interparlamentariske forbund og Foreningen Norden.....	10
1.5.2	Krigsårene	13
1.6	Disposisjon	15
2	Grobunn.....	18
2.1	Nordisk parlamentarisk samarbeid i et splittet Norden	19
2.1.1	Et samlet Norden?	19
2.1.2	Fra idé til forslag	21
2.2	Forslaget om Nordisk Råd blir behandlet i Stortinget.....	23
2.2.1	Flertallet for.....	23
2.2.2	Mindretallet mot.....	24
2.3	Stortingsdebatten	25
2.3.1	«Interparlamentarisk Skandinavisme»	26
2.3.2	Konstitusjonelle betenkeligheter	26
2.3.3	Et utvidet interparlamentarisk forbund	28
2.3.4	Historiske betenkeligheter.....	29
2.3.5	En naturlig historisk utvikling.....	31

2.3.6	Et offisielt parlamentarisk samarbeidsorgan	33
2.3.7	Et samarbeid mellom 'broderfolkene'	34
2.3.8	Utfallet.....	34
2.4	Historiske forestillinger og dagsaktuelle problemer.....	35
2.4.1	Historiske sår.....	35
2.4.2	Hambro og 'anstaltsmakeriet'	36
2.5	Delkonklusjon.....	37
3	Nordisk fellesmarked	39
3.1	Nordisk Samhold mot utenlandsk press	40
3.1.1	Den utvidede utenriks- og konstitusjonskomiteens møte.....	41
3.1.2	Fellesutvalget	42
3.1.3	Norsk tilbakeholdenhet på økonomisk samarbeid i Norden	43
3.1.4	Regjeringens Norden-politikk og opposisjonens svar.....	44
3.1.5	Krafteksportspørsmålet	46
3.1.6	Norsk-svenske samtaler.....	47
3.2	Norske borgerlige mot et samlet Nordisk Råd	48
3.2.1	En samlet norsk borgerlig opposisjon	49
3.2.2	Nordiske drømmer og norske «mareritt»	51
3.2.3	Den norske regjeringens posisjon	52
3.2.4	Henstillingen fra Nordisk Råd og reaksjonen fra norsk presse	53
3.3	Stortingsdebatten	54
3.3.1	Tre fraksjoner	54
3.3.2	Positive sider ved unionstidene	55
3.3.3	Skepsis mot formen for Nordisk samarbeid.....	57
3.3.4	De negative sidene ved et fellesmarked	58
3.3.5	Kritikk mot Svensk kraftsamarbeid.....	58
3.3.6	«Nordisk OEEC».....	59

3.4	Delkonklusjon.....	60
4	Helsingforsavtalen og de Europeiske markedsdannelser.....	64
4.1	Europeiske markedsdannelser.....	65
4.1.1	Den europeiske kull- og stålunionen (ECSC).....	66
4.1.2	Det Europeiske Frihandelsforbund (EFTA).....	66
4.2	Den nordiske side under forhandlingene om norsk medlemskap i EFTA.....	67
4.2.1	Frykt for svekket Nordisk samarbeid.....	67
4.3	Dansk hastverk – norsk skepsis.....	68
4.3.1	Nordiske hensyn og EEC-medlemskap.....	69
4.3.2	Et splittet Norden i Europa.....	70
4.3.3	Sosialdemokratisk motstand.....	72
4.4	Norden og Europa.....	73
4.4.1	FINEFTA og Islands fiskerikonflikt.....	73
4.4.2	«De ytre to» og «de indre tre».....	74
4.4.3	Danskene og EEC.....	74
4.4.4	Svenskene og EFTA.....	75
4.5	Helsingforsavtalen – saksgang.....	76
4.5.1	Helsingforsavtalen legges frem.....	77
4.5.2	Helsingforsavtalen blir behandlet i Stortinget.....	78
4.6	Delkonklusjon.....	80
5	Nordisk ministerråd og De europeiske fellesskap.....	83
5.1	Nordisk ministerråd.....	84
5.1.1	Revisjonen av Helsingforsavtalen.....	85
5.1.2	Norsk ønske om et samlet Norden i møte med europeisk integrasjon.....	86
5.1.3	Delte meninger om kultursamarbeidet.....	87
5.2	Et nytt veivalg: Norden og Europa.....	88
5.2.1	Norsk splittelse om EF.....	88

5.2.2	Dansk motstand og tilslutning til EF.....	89
5.2.3	Svenske, finske og islandske handelsavtaler med EF	89
5.2.4	Det nordiske felleskapets plass i den norske EF-debatten	90
5.2.5	Norsk nordisme	91
5.2.6	Frykten for et «skille langs Kjølen»	92
5.3	Norden i Europa.....	94
5.3.1	Et splittet Norden i Europa.....	96
5.4	Delkonklusjon.....	97
6	Oppsummering og konklusjon	99
7	Kilder og litteratur	105

[...] men nordmennene, som etter 1905 har glemt det som man engang kalte «selvstendighetens æresfølelse», har glemt nødvendigheten av på alle punkter å vokte over de konstitusjonelle former og det konstitusjonelle innhold, nordmennene har ved uhyre mange anledninger en elskverdig og bredt smilende trang til å si og gjøre det som svenskene og danskene liker.

Carl Joachim Hambro, stortingsdebatt om opprettelsen av Nordisk Råd i 1952.

Der har gjennom de sidste menneskealdre været en uafbrudt organisk vækst i det nordiske samarbejde. Nordisk Råd er blot det sidste skud på denne stamme, hvis rødder går dybt i de nordiske folk. Grundlaget for samarbejdet mellem vore lande er fremfor alt et fællesskab, som forener folkene i Norden, og dette fællesskab spænder over en række af de allervigtigste områder.

Hans Hedtoft, åpningstale i Nordisk Råds 1. sesjon, 1953.

De år som er gått siden den annen verdenskrig tok slutt har på det utenriksøkonomiske og utenrikspolitiske område vært preget av en stadig klarere og en stadig mer dyptgående erkjennelse av at selv de største lands muligheter for å løse sine problemer utelukkende gjennom egne tiltak, er sterkt begrenset. Det har i dette tidsrommet vokst fram et organisert samarbeid ut over landegrensene som er langt mer vidtgående og langt mer intensivt enn det en tidligere har vært vitne til.

Utenriksminister Halvard Lange, Stortingsmelding 15, 1961.

1 Introduksjon

1.1 Tema

Det nordiske samarbeidet var i sterk utvikling i etterkrigstiden. Dette inkluderte flere former for samarbeid, gjerne på sikkerhetspolitiske og økonomiske områder, med varierende resultater. I løpet av etterkrigstiden ble det etablert en rekke ulike rammer og institusjoner for samarbeid mellom de nordiske landene. Blant de mest kjente finner vi institusjoner som Nordisk Råd og Nordisk ministerråd, samt samarbeidsavtaler som Helsingforsavtalen og Kulturavtalen. Av forslagene som mislyktes, var det skandinaviske forsvarsforbundet og den nordiske tollunion (NORDØK) de mest ambisiøse. Selv om Norge i denne sammenheng ofte var det landet som fremmet forslag til samarbeid, har nordmennene likevel ofte blitt omtalt som den nølende eller motvillige part.¹

Teamet for min masteroppgave er de norske holdningene til det nordiske samarbeidet i etterkrigstiden. I forskningslitteraturen og kilder blir «Skandinavia» og «Norden» ofte brukt om hverandre. I denne oppgaven vil Skandinavia bety de skandinaviske landene: Norge, Sverige og Danmark. Norden vil omfatte de skandinaviske landene, samt Finland og Island. I dag omfatter Norden også Færøyene, Grønland og Åland. Disse selvstyrte områdene er i dag også representert i Nordisk Råd.

Det nordiske samarbeidet var ikke et etterkrigstidsfenomen, med er en ide med dype historiske røtter. Fellesskapet i Norden har en lang historisk tradisjon, bygget på kulturell utvikling, språk og geografisk nærhet. Siden 1800-tallet kan man spore en bevegelse eller tankestrømning, *skandinavismen*, hvis mål var å forene, eller gjenforene, de skandinaviske landene. Innenfor skandinavismeforskningen er det vanlig å skille mellom kulturell og politisk skandinavisme.² Disse ulike grenene hadde bestemte visjoner for hva de ønsket å oppnå: hvor de politiske skandinavistene ønsket et Skandinavia forent under en konge, var en felleskulturell bevisstgjørelse og tettere samhold i de tre skandinaviske landene målet for en

¹ Grønlie, «Velstands-Norge, 376; Eriksen og Pharo, *Kald krig og internasjonalisering*, 147; Andersson, «1950-talet. Tid att så – tid att skörda», 83.

² Hemstad, *Fra Indian Summer til nordisk vinter*, 18; Hemstad, Møller, Thorkildsen, «Skandinavismen som visjon og påvirkningskraft», 9.

kulturell skandinavist.³ Grunntanken er likevel den samme – at det fantes en særegen skandinavist identitet som var forankret i felles kultur, språk, historie og tro, samt faktisk geografisk naboskap.⁴

1.2 Problemstilling og avgrensning

Hensikten med denne masteroppgaven er å studere de norske holdningene til det nordiske samarbeidet i etterkrigstiden, samt hvorvidt man kan se en utvikling i disse holdningene over tid. Min overordnede problemstilling er:

Hva var de norske holdningene til Norden og det nordiske samarbeidet i etterkrigstiden fram til 1972, og i hvilken grad ser man en utvikling i disse holdningene over tid?

Med «de norske holdningene», menes ikke det samlede norske holdningen til Norden og det nordiske samarbeidet. En slik undersøkelse ville vært en umulig oppgave. Jeg vil derfor se på politiske aktørers ytringer i Stortinget og Nordisk Råd. Det er deres politiske og «kulturelle» holdninger som er grunnlaget for undersøkelsen. Kulturelle holdninger vil forstås som holdninger som faller innenfor «den nordiske idé» - Norden som en kulturell enhet og forestillingen om «broderfolket».

Opgavens avgrensning vil være fra opprettelsen av Nordisk Råd i 1952, til og med opprettelsen av Nordisk ministerråd i 1972. Tematisk passer avgrensningen godt, fordi den begynner med opprettelsen av et nordisk parlamentarisk organ, og avsluttes med opprettelsen av et organ for samarbeid mellom de nordiske regjeringene. Samtidig, bidrar avgrensningen til at jeg kan følge utviklingen av det nordiske samarbeidet gjennom flere viktige korsveier, hovedsakelig møtet med europeisk integrasjon på 1950-, 60- og 70-tallet. Jeg anser begynnelsen av 1970-tallet vil være en naturlig avslutning på etterkrigstiden. Dette passer godt i norsk kontekst, med slutten på det som har blitt referert til som sosialdemokratiets storhetstid.⁵ Videre vil oppgaven vise at minnene fra unionstiden og andre verdenskrig, i mindre grad var opinionsbærende mot 1970-tallet. Til slutt vil jeg peke på konsolideringen

³ Hemstad, *Fra Indian Summer til nordisk vinter*, 19-20

⁴ Ullstad, «Med mjød och manligt glam på fädrens sätt», 83; Hemstad, *Fra Indian Summer til nordisk vinter*, 18; Hemstad, Møller, Thorkildsen, «Skandinavismen som visjon og påvirkningskraft», 10; Hansen, «Et forsøk på en bokhistorisk tilnærming til skandinavismen», 171; Thorkildsen, «Kirkelig skandinavisme», 225

⁵ Francis Sejersted omtaler perioden 1940-1970 som «sosialdemokratiets hegemoniske fase», *Sosialdemokratiets tidsalder*, 300.

av europeiske integrasjonsprosjektet med britisk og dansk medlemskap i 1972/1973, som bakgrunn for den oppgavens valgte avgrensningen.

Jeg vil analysere seks sentrale hendelser i det nordiske samarbeidet i etterkrigstiden. I kronologisk rekkefølge: opprettelsen av Nordisk Råd, forhandlingene om et felles nordisk marked, Helsingforsavtalen og nordiske hensyn i EFTA og EEC-debatten på 1960-tallet, og opprettelsen av Nordisk ministerråd og nordiske hensyn i EF-debatten på 1970-tallet.⁶

Ved å undersøke det jeg kaller for «nordiske hensyn» i debattene om tilknytning til de ulike europeiske samarbeidsprosjektene, vil jeg også kunne undersøke nordiske holdninger i saker som ikke direkte omhandler Norden. I disse debattene vil jeg fokusere på innlegg og uttalelser som omhandler Norden og det nordiske samarbeidet.

1.3 Tidligere forskning

Det er hovedsakelig tre forskningsfelt som er aktuelle for denne masteroppgaven: Norsk utenrikspolitisk historie, Norge og det nordiske samarbeidet, og det nordiske samarbeidet. I samtlige av disse feltene finnes det store mengder historie- og samfunnsfaglig forskningslitteratur. Jeg har derfor valgt ut litteratur som er relevant for mitt tema og min problemstilling.

1.3.1 Norsk utenrikspolitisk historie

Norges politiske historie i etterkrigstiden er hovedsakelig preget av to aspekter: politisk stabilitet og internasjonalisering.⁷ Norge har ofte blitt fremstilt som det nølende, men likevel aktivt deltagende landet i internasjonale relasjoner. Tore Grønlie omtaler Norge som den «nølende internasjonalist». Dette begrunnes blant annet med at Norge opptrådte med en forsiktig tilnærming i flere tilslutningsprosesser, hvorav de mest kjente er NATO-spørsmålet og EEC/EF/EU-spørsmålene. Norge ønsket ofte å beholde sin nasjonale beslutningsmyndighet, og forlangte ofte «særordninger».⁸ Dette poengterer Geir Lundestad: «Når det kom til stykket, var konklusjonen som oftest at enten kunne ikke Norge være med,

⁶ Under EF-striden på 1970-tallet ble EF ofte omtalt som EEC av Nei-siden, Stortingstidende, 1972, 3197.

⁷ Lundestad, «Hovedtendenser i norsk politikk», 457; Eriksen og Pharo, *Kald krig og internasjonalisering*, 15.

⁸ Grønlie, «Velstands-Norge», 367.

eller så måtte vi i det minste ha varige særordninger». Lundestad hevder at denne spenningen er en rød tråd gjennom Norges nyere utenrikspolitiske historie.⁹ Eriksen og Pharo forklarer det norske dobbeltsporet til del om et spill mellom regjeringen og opposisjonen.

Norske regjeringer har i etterkrigstiden gjennomgående hatt stort behov for å praktisere internasjonalt samarbeid, men har samtidig måttet ta hensyn til ulike opposisjonelle grupper som primært har vært opptatt av problemene ved å sette vedtak ut i livet.¹⁰

Om debatten om opprettelsen av Nordisk Råd peker Eriksen og Pharo på to momenter i den norske motstanden: de dagsaktuelle truslene og historiske erfaringer og forestillinger. De hevder at det er vanskelig å avgjøre hvilke av de to hensynene som veide tyngst for de borgerlige motstanderne.¹¹ Dette vil jeg undersøke i kapittel 2.

1.3.2 Norge og det nordiske samarbeidet i forskningslitteraturen

Norge som den nølende internasjonalist har i stor grad også blitt overført til den nordiske konteksten. Norge var forsiktig, men deltok som oftest i alle forhandlinger og prosjekt. Historikerne Eriksen og Pharo forklarer den norske tilbakeholdenheten i det nordiske samarbeidet som et behov for selvbestemmelse kombinert med norske unionskomplekser: Norge fryktet på å nytt bli dominert av nabolandene. Norges forhold til det nordiske samarbeidet blir av Eriksen og Pharo beskrevet som «ambivalent», og at det fantes en «alminnelig norsk skepsis mot nordisk samarbeid.¹² Årsakene til dette, deler de opp i to hovedkategorier: dagsaktuelle og historiske forestillinger. De dagsaktuelle går blant annet ut på at sentrum-høyre så på Nordisk Råd som et sosialdemokratisk prosjekt, og at Norden ville bli ledet av sosialdemokratene. Videre skriver de at det fantes en frykt for at Rådet ville realisere en nordisk tollunion – noe som ville svekke Norges tilknytning til NATO. De historiske forestillingene omhandlet i stor grad det norske unionskomplekset.¹³ Denne fremstillingen finner vi igjen hos Grønlie, som skriver at Norge var skyld i nederlagene: skandinavisk forsvarsforbund og nordisk fellesmarked. Videre påpekes det at Norge heller ikke var en pådriver i «diskusjonsforumet» Nordisk Råd.¹⁴

⁹ Lundestad, «Nasjonalisme og internasjonisme i norsk utenrikspolitikk», 41.

¹⁰ Eriksen og Pharo, *Kald krig og internasjonalisering*, 17.

¹¹ Eriksen og Pharo, *Kald krig og internasjonalisering*, 153

¹² Eriksen og Pharo, *Kald krig og internasjonalisering*, 147.

¹³ Eriksen og Pharo, *Kald krig og internasjonalisering*, 152-1953

¹⁴ Grønlie, «Velstands-Norge», 376.

Håvard Narum presenterer i sin hovedoppgave «Hvordan Nordisk Råd ble til» fra 1972 debattene i alle de nordiske landene om opprettelsen av Rådet. Om debatten i Norge skriver han innledningsvis at suverenitetsspørsmålet var et viktig argument for de som var imot rådet, men at det spilte en liten rolle i debatten om innmeldelse i OEEC, Europarådet og NATO.¹⁵ Det følger ingen forklaring på dette fenomenet. Videre følger partienes ulike standpunkt. Samme informasjon ser vi hos Eriksen og Pharo, dog med en mer detaljert gjennomgang. Fokuset her ligger på Arbeiderpartiet og splittelsen i Venstre og Høyre. Det vies også plass til Dagbladet, som Narum mener «førte an i kampen» blant avisene.¹⁶

Narum har også en gjennomgang av argumenter og motargumenter i debatten om Nordisk Råd. Dette er i all hovedsak fra Stortingsdebatten 25. juli 1952, men også fra Utenriks- og konstitusjonskomiteen 20. juni 1952, lederartikler i Dagbladet m.m. Argumentene Narum viser til kan kategoriseres i følgende kategorier: konstitusjonelle argumenter, sosialdemokratisk påfunn som vil påvirke Norge i innen- og utenrikspolitiske spørsmål, Finland, nasjonalistiske argumenter, at det nordiske samarbeidet fungerte bra, skepsis til Sverige og at Norge ville bli en «juniorpartner» i det nordiske samarbeidet.¹⁷ Av disse, er det konstitusjonelle argumenter som var de vanligste skriver han. De gikk først og fremst ut på at Nordisk råd ville reduserte makten til Stortinget, og på den måten svekke den norske suvereniteten.

Det er i samme kategori at han viser at argumentene hadde sitt utgangspunkt i Norges unionshistorie. Han skriver: «Ordet «union» spilte en ikke uvesentlig rolle i motstandernes argumentasjon, og det ble til og med i Stortinget trukket parseller tilbake til Kalmarunionen.»¹⁸ Resten av oppsummeringen følger derimot en helt klar realpolitisk linje - det Eriksen og Pharo kaller for dagsaktuelle spørsmål. Det kan virke som at forfatteren, bevisst, har unnlatt å legge vekt på argumentasjon som bygger på historiske forestillinger.

Et eksempel på dette er et sitat Narum har hentet fra et av C.J Hambros (H) innlegg i stortingsforhandlingene i 1952:

... svenskene ... tenker på Sverige ... danskene tar kanskje litt mer begeistrede nordiske hensyn, **men nordmennene** ... har ved uhyre **mange anledninger** en elskverdig og bredt smilende trang til å si og gjøre det som svenskene og danskene liker. ... for et godt samarbeid

¹⁵ Narum, «Hvordan Nordisk Råd ble til», 121.

¹⁶ Narum, «Hvordan Nordisk Råd ble til», 123.

¹⁷ Narum, «Hvordan Nordisk Råd ble til», 124-132.

¹⁸ Narum, «Hvordan Nordisk Råd ble til», 124.

og god forståelse er det enda mer viktig å vite hvor vi ikke stemmer overens, enn å vite hvor vi stemmer overens.¹⁹

Utelatt fra dette utdraget er:

[...] **men nordmennene**, som etter 1905 har glemt det som man engang kalte «selvstendighetens æresfølelse», har glemt nødvendigheten av på alle punkter å vokte over de konstitusjonelle former og det konstitusjonelle innhold, nordmennene har ved uhyre **mange anledninger** [...] ²⁰

Her viser Narum til at Hambro argumenterte fra et nasjonalistisk synspunkt: at ulike nasjoner ønsker og vil ulike ting.²¹ Dette er definitivt et viktig aspekt i diskusjonen om Nordisk Råd. Jeg mener at det han valgte å ikke ta med – argumentasjon basert på historiske fundament – er vel så viktig, og viser at Norge hadde et annet utgangspunkt enn sine nordiske naboer.

I kapittelets konklusjon argumenterer Narum for at motstanderne ikke oppfattet seg selv som motstandere av det nordiske samarbeidet, men heller «formen» samarbeidet hadde. De ønsket at det skulle fortsette slik det var. Han skriver videre at:

[...] motstanden til sine tider ble ført i en slik språkdrakt at den lett kunne oppfattes som en avstandtaken fra nordisk samarbeid i sin alminnelighet. [...] Det var ikke alle som klarte å frigjøre seg fra det man kan kalle fortidens skygger i nordisk politikk. Men nordisk samarbeid ble i store lag av folket betraktet som en positiv verdi [...].²²

Om den generelle opinionen i Norge skriver han at man med stor sikkerhet kan anta at partiene som hadde en klar linje i NR-spørsmålet hadde «storparten» av sine velgere bak seg. Om partiene som var delte er det umulig å si om hvor velgerbasen stod, ettersom det ikke finnes meningsmålinger den tiden.²³

Ingrid Sogner sin hovedoppgave i historie «Norges holdning til nordisk økonomisk samarbeid 1947-1959» fra 1992 tar for seg utredningsprosessen av et felles nordisk marked, fra det norske forslaget 1947 til EFTA tok over i 1959. Med uttrykket «norske holdninger», refererer Sogner til norske politikere, og først og fremst Arbeiderpartiet.²⁴ Undersøkelsen er derfor ikke opptatt av den indrepolitiske striden i spørsmålet om nordisk økonomisk samarbeid.

¹⁹ Narum, «Hvordan Nordisk Råd ble til», 131; Teksten i **fet** er lagt på av meg for å vise sammenhengen mellom sitatene

²⁰ Stortingstidende, 1952, 2260.

²¹ Narum, «Hvordan Nordisk Råd ble til», 131.

²² Narum, «Hvordan Nordisk Råd ble til», 132.

²³ Narum, «Hvordan Nordisk Råd ble til», 105 og 174-175.

²⁴ Sogner, «Norges holdning til nordisk økonomisk samarbeid 1947-1959», 9.

Hun undersøker også Norges forhold til Storbritannia, for å se om dette påvirket de nordiske forhandlingene. Sogner fokuserer på de politiske prosessene i oppgaven, og er primært opptatt av de politiske forhandlingene, både nasjonalt og nordisk.²⁵ Rundt halvparten av oppgaven er derimot dedikert til EFTA-forhandlingene.²⁶

Sogner konkluderer med at selv om Norge var først ute med å foreslå forhandlinger om et økonomisk samarbeid i Norden, var ambisjonene langt mindre omfattende enn hos nabolandene. Norge ønsket en utvidet arbeidsdeling og investeringssamarbeid, ikke en nordisk tollunion eller et fellesmarked. Det norske ønsket passet med Arbeiderpartiregjerings planøkonomiske linje. Samtidig var det en måte å unngå enhver form for overnasjonalitet på.²⁷

1.3.3 Det nordiske samarbeidet i forskningslitteraturen

Boken *Nordisk Råd 1952-1978* av Frantz Wendt fra 1979 er et av de mest omfattende verken som tar for seg Nordisk Råds historie og samarbeidsresultater. Sistnevnte tildeles mest plass i boken. Wendt var selv en politisk aktør, og sentral i oppbyggingen av Nordisk Råd på begynnelsen av 50-tallet. Han legger ikke skjul sitt syn på Norden og det nordiske samarbeidet. Dette kommer tidlig fram i bokens forord. Her skriver blant annet at det nordiske folk er forent i et fellesskap og at denne boken kan bidra til å synliggjøre dette fellesskapet, samt Nordisk Råds rolle i dette fellesskapet.²⁸ Videre viser Wendt til flere tusen år med nordisk historie, med tittelen «På fælles kulturgrundlag opstår nationalstater».²⁹

Boken ble utgitt av Nordisk Råd og ble skrevet for å synliggjøre Rådets 25 første år.³⁰ På den måten kan boken passe inn i jubileums-sjangeren, og må leses deretter. Boken er likevel en god kilde på Nordisk Råds, dets oppbygging og arbeidsområder, samt resultater. Debatten rundt opprettelsen av Rådet, samt argumentasjonen og holdningene bak, er svært lite nevnt. Han skriver at i Sverige og Danmark var det bare kommunistene som stemte imot, og at på

²⁵ Sogner, «Norges holdning til nordisk økonomisk samarbeid 1947-1959», 6.

²⁶ Kapittel 5, 6 og 7 tar for seg EFTA-forhandlingene.

²⁷ Sogner, «Norges holdning til nordisk økonomisk samarbeid 1947-1959», 231 og 233.

²⁸ Wendt, *Nordisk Råd 1952-1978*, Forord.

²⁹ Wendt, *Nordisk Råd 1952-1978*, 3.

³⁰ Nordisk Råd ble opprettet i 1952, men dets første sesjon var i 1953.

Island var også «meningene delte» men et stort flertall stemte for. Om Norge skriver han at de fleste borgerlige representantene stemte imot.³¹

For å oppsummere er forskningsfeltet nokså samstemte i at Norge var det nølende lande i møte med villige naboland. Ettersom analysen ofte stopper på midten av 50-tallet, er denne konklusjonen forståelig. Jeg vil derimot undersøke de norske holdningene i en lengere perspektiv.

1.4 Kilder og metode

De viktigste kildene jeg vil benytte i masteroppgaven er Nordisk Råds protokollbøker og stortingsforhandlinger, samt andre stortingsdokumenter som meldinger og innstillinger. Jeg vil supplere dette med innlegg i aviser, i tillegg til annen relevant forskningslitteratur.

Stortingsdokumentene strekker seg i all hovedsak fra 1947-1972, og gir et godt grunnlag for å analysere de norske debattene. Den største svakheten ved å bruke stortingsdokumenter som kilde, er først og fremst at stortingsdebatter kan gi et feilaktig inntrykk av partienighet. Et parti kan opptre samstemte og enige i en stortingsdebat, men det kan likevel være store meningsforskjeller innad i partiet. Samtidig, som oppgaven flere ganger viser, var det ofte betydelige meningsforskjeller blant partikolleger. Eksempelvis, var både Høyre og Venstre delt i spørsmålet om Nordisk Råd. Videre vil forhandlinger i stortinget ikke nødvendigvis gi et helhetlig bilde av hverken partiets, eller representantenes meninger. Det er ikke urimelig å forestille seg en situasjon hvor et parti snakker varmt om en sak, kun fordi det er bedre enn alternativet.

Det er sannsynlig at lignende problemer oppstår ved bruk av protokollbøkene til Nordisk Råd. Protokollbøkene som kilder er likevel litt mer kompliserte enn stortingsdokumentene. Nordisk Råd var blant annet ment som et fritt diskusjonsforum for nordiske parlamentarikere. Dette var derimot ikke alle enige i. Dette gjaldt særlig de norske borgerlige representantene, hvorav flere hevdet at man ikke kunne si én ting i Nordisk Råd, for så å si noe annet i Stortinget.³² På den måten kan svakheten med stortingsdokumenter overføres til protokollbøkene.

³¹ Wendt, *Nordisk Råd 1952-1978*, 18

³² Dette vil diskuteres mer i kapittel 2.

På den andre siden må man, til en viss grad kunne stole på at det som ble sagt under stortingsforhandlingene og sesjonene i Nordisk Råd, faktisk var det representantene mente. Bruk av stortingsdokumenter og protokollbøkene gir derfor en viss representativitet, men det må leses i kontekst. Både stortingsdokumentene og protokollbøkene er digitalisert.

Det første jeg gjorde var å identifisere noen hendelser som kan belyse problemstillingen. De mest åpenbare alternativene har vært saker direkte knyttet til Norden og det nordiske samarbeidet. Det jeg oppdaget etter arbeidet med kildene, var at også saker uten en direkte tilknytning til oppgavens tema kunne være gode analyseobjekter. Valget falt til slutt på debattene om tilknytning til de europeiske samarbeidsprosjektene på 60- og 70-tallet. Hvordan Norden og det nordiske samarbeidet ble nevnt og brukt i disse debattene, mener jeg kan vise norske holdninger til det nordiske samarbeidet.

Undersøkelsen vil baseres på kvalitativ dokumentanalyse. Dette innebærer først en grundig gjennomgang av dokumentene for å identifisere holdninger, mønstre i argumentasjonen og utviklingstrekk – altså: *representasjoner* av holdninger til Norden og det nordiske samarbeidet i norske politiske prosesser. Utenom det politiske aspektet, vil jeg undersøke det kulturelle synet på Norden. Som forklart tidligere vil det kulturelle oversettes til den nordiske idé, eller idéen Norden. Analysen vil være i form av en representasjonsanalyse, som Ryymän definerer som det å undersøke hvordan ulike fenomener blir fremstilt og gitt mening.³³ Innenfor konteksten av denne oppgaven, ønsker jeg å undersøke hvordan Norden og det nordiske samarbeidet ble fremstilt og hvordan det ble omtalt. Eksempelvis er et moment som vil være gjeldende i de neste kapitlene er fremstillingen av det nordiske samarbeidet som «naturlig» og «riktig», basert på historiske og kulturelle forhold.

Undersøkelsen har også et komparativt element. Da oppgaven vil undersøke utviklingen av de norske holdningene over tid, er det naturlig å sammenligne funnene i hvert kapittel. Funnene vil bli satt opp mot hverandre for å vise en utvikling. Jeg er også interessert i å finne en eller flere forklaringsvariabler, både på de norske holdningene og utviklingen over tid. På den måten får sammenligningen en *kontrasterende* og *analytisk* funksjon.³⁴ Selv om jeg vil undersøke de norske forhold, vil jeg også vise til de øvrige nordiske landenes posisjoner, samt utviklingstrekk.

³³ Ryymän, «Å arbeide med tekstanalyse», 56.

³⁴ Melve, «Å arbeide komparativt», 72.

Det er viktig å påpeke at jeg ikke er interessert i å undersøke hvorvidt de politiske grupperingens overbevisninger eller betenkeligheter stemte. Hva som viste seg å stemme, og ikke, vil jeg ikke gå inn på. Jeg vil undersøke hva de ulike sidene mente, og til dels, også hvorfor de mente det de mente.

1.5 Historisk bakgrunn

En historisk bakgrunn til det nordiske samarbeidet kan trekkes flere århundrer tilbake i tid. Med tanke på tid og plass, og viktigheten av Norge som en suveren nasjon, mener jeg det er hensiktsmessig å begynne etter unionsoppløsningen i 1905. Bakgrunnen er ment for å i korte trekk vise de viktigste punktene i forholdet Norge og Norden. Det er viet mye plass til krigsårene, da jeg mener det var en avgjørende tid i det nordiske samarbeidets historie, og vil vise hvorfor stemningen for nordisk samarbeid var relativt kjølig etter krigens slutt.

1.5.1 Det nordiske interparlamentariske forbund og Foreningen Norden

Etter skandinavismen og unionsoppløsningen ser man en økning i skandinavistiske eller nordiske møter. Det var relativt få møter i årene 1905 og 1906, men innen 1907 var møtefrekvensen på samme nivå som slutten av 1800-tallet.³⁵ Det var også flere nyetableringer av nordiske organisasjoner og lag, blant annet var 1907 året hvor *Det nordiske interparlamentariske forbund* ble opprettet.³⁶

Forbundet var en halvprivat, undergruppe i det verdensomspennende *Interparlamentarisk Union* (IPU). Det fungerte som et forum for nordiske debatter, og hadde ingen formell beslutningsevne. Ifølge Wendt var det derimot en arena hvor nordiske politikere kunne møtes og knytte kontakter i nabolandene.³⁷ Det ble opprettet under Det nordiske interparlamentariske delegasjonsmøte i København i 1907, og var som nevnt en samling av de nordiske gruppene i IPU. IPU er en verdensomspennende organisasjon, hvor representanter

³⁵ Hemstad, *Fra Indian Summer til nordisk vinter*, 560 og 564,

³⁶ I litteraturen brukes også «Den nordiske interparlamentariske union».

³⁷ Wendt, *Nordisk Råd*, 17

fra ulike lands parlamenter møtes for å diskutere internasjonale spørsmål. Den ble opprettet i 1889 som et privat initiativ, hvor hovedmålet var å forhindre krig.³⁸

Innenfor sivilsamfunnet fortsatte samarbeidet å utvikle seg, og den 2. april 1919 ble den norske grenen av Foreningen Norden etablert. Den svenske hadde allerede blitt etablert en måned i forkant, og den danske fulgte noen uker etter den norske.³⁹ Foreningen Norden ble til i en tid av gode relasjoner mellom de nordiske landene. Under første verdenskrig opprettholdt alle tre landene⁴⁰ sin nøytralitet og utenrikshandel. Nordens nøytralitet ble faktisk erklært samme dag, 8 august 1914.⁴¹

Foreningene hadde som mål å fremme det nordiske samarbeidet. Det var likevel ikke enighet om hvordan dette samarbeidet skulle se ut, og hvilke felt det skulle innebære. Det ble fra svensk side pekt på at samarbeidet skulle ha en politisk og økonomisk del. Politisk samarbeid var derimot ikke noe den norske grenen frontet. De ønsket at samarbeidet utelukkende skulle være en privat affære, tuftet på frivillighet. Kontakten mellom foreningene og myndighetene skulle være uformell, og samarbeidet omhandlet i stor grad økonomiske og kulturelle områder.⁴²

Til tross for flere offentlige personers erklærte støtte til Foreningen Norden⁴³ var det ifølge Hansen stor skepsis i Norge mot opprettelsen av Foreningen Norden. Særlig var det en skepsis til Sverige som var kjernen i motstanden, det ble blant annet hevdet at Foreningen Norden var et storsvensk nasjonalistisk prosjekt.⁴⁴ Fra 1920-tallet ble kritikken rettet mot ideen om å sameie de nordiske eller skandinaviske landene i et *Norden*. Motstanderne ville helst at en brukte uttrykket «Nordlandene», eller enda bedre «de tre Nordlandene», istedenfor Norden. Dette var kun tilfellet nasjonalkonservative kretser, ifølge Hansen.⁴⁵

I foreningens tidlige fase var mye av fokuset på skolereiser og lærerutveksling innad i Norden. Dette oppfylte foreningens egen ambisjon om å styrke det nordiske fellesskapet,

³⁸ Zarjevski, *The People have the Floor*, overs. Albrecht, 38-39

³⁹ Hansen, *Drømmen om Norden*, 16

⁴⁰ Finland var under russisk styre og Island var under den danske kronen.

⁴¹ S. tid. 1914, 2891

⁴² Hansen, *Drømmen om Norden*, 22.

⁴³ Det første oppropet til den norske Foreningen Norden var blant annet signert av daværende utenriksminister Nils Claus Ihlen, statsminister Gunnar Knudsen og Norges første statsminister etter unionsoppløsningen med Sverige Christian Michelsen, *Aftenposten*, 27. februar 1919, aften utgave, 5.

⁴⁴ Hansen, *Drømmen om Norden*, 23

⁴⁵ Hansen, *Drømmen om Norden*, 36-38

samtidig som den holdt seg utenfor sensitive politiske og nasjonale saker. Hansen påpeker også at foreningen måtte trå varsomt for å unngå å skape konflikt.⁴⁶ Skolereiser ble så populært i Norge at den norske Foreningen Norden opprettet et eget reisebyrå i 1928. Skolereisebyrået ble en stor suksess. Antallet tilreisende økte fra 384 elever og lærere i 1929 til 831 i 1938.⁴⁷

Dette gav også utslag i medlemstallene til Foreningen Norden Norge. I første utgave av medlemsbladet «Norden»⁴⁸ skrytes det av at antall medlemmer hadde økt til 4000.⁴⁹ Det vises også til flere skolereiser, pressemøter og annet frivillig og upolitisk arbeid, men også noe av politisk karakter. Tidligere statsminister i Norge, Johan Ludwig Mowinckel, skriver et innlegg om tidens tilstand og faren om krig. Der hevder han at: «Dette har tvunget Nordens folk nærmere politisk. Aldri har trangen til politisk samhold vært sterkere og mer selvinnyttende påkrevet».⁵⁰

I 1938 fremmet den danske utenriksministeren Peter Munch et forslag om tettere parlamantarisk samarbeid i Norden. Forslaget hadde bred politisk støtte i Danmark. Munchs ide ble tatt opp på utenriksministermøtet i Helsingfors februar 1939, men ble avvist av Norges utenriksminister Halvdan Koht. Resten av de nordiske landene var derimot positive til det danske forslaget.⁵¹ Ifølge Wendt avslo Koth forslaget på vegne av regjeringen, da det ikke var opinion for regelmessige nordiske møter, hvor både representanter fra regjeringen og parlamentet skulle delta, i Norge.⁵² Tanken om nordisk samrøring hadde lite for seg i Norge på denne tiden. Gabriel Moseid fra Bondepartiet uttalte at Norge ikke skulle delta i nordisk «samrøring», det hadde «vi hatt nok av før». Dette var under et møte om Norge og Nordens respons på en ikke-angrepsavtale med Tyskland. Statsminister Johan Nygaardsvold (AP) var helt enig i dette utsagnet, men understreket at dette ikke dreide seg om nordisk samrøring, men heller nordisk samarbeid – som både han og Moseid støttet.⁵³

⁴⁶ Hansen, *Drømmen om Norden*, 33

⁴⁷ Hansen, *Drømmen om Norden*, 91

⁴⁸ Det endret navn til «Nordens Nytt» senere samme år

⁴⁹ Norden 1, nr. 1 (1938)

⁵⁰ Mowinckel, Norden 1, nr. 1 (1938), 5

⁵¹ Narum, *Hvordan Nordisk Råd ble til*, 32; Redogørelse för 28. nordiska interparlamentariska delegerademötet, 1951, 31.

⁵² Wendt, *Nordisk Råd 1952-1978*, 17.

⁵³ Møte for lukkede dører, Stortinget 15. mai 1939, 21 og 28.

1.5.2 Krigsårene

Andre verdenskrig svekket de danske planene om et nordisk parlamentarisk samarbeid. Det satte også til en viss grad en støkk i forholdet mellom de nordiske landene. Norden fulgte en nøytralitetslinje før krigen kom nordover. Krigen, og utfallet, ville bli av avgjørende betydning for det nordiske samarbeidet. Finland ble invadert av Sovjetunionen 30. november 1939, Danmark og Norge ble invadert og okkupert av Tyskland 9. april 1940, Island ble invadert og okkupert av britene 10. mai 1940, og Sverige forble nøytrale til krigens slutt. Forholdet mellom de nordiske landene var på et lavt punkt under andre verdens krig, noe som særlig gjaldt forholdet mellom Sverige og Norge. Sverdrup hevder at andre verdenskrig satte en stopper for den nordiske samarbeidet på det politiske plan, «avslørt som en illusjon», og at forholdet til stormaktene var helt avgjørende for de nordiske lands politikk.⁵⁴

Odd-Bjørn Fure hevder at i tiden før krigsutbruddet var Sveriges utenrikspolitiske linje dominerende i Norges holdning til stormaktene. På en eventuell alliert plan om å sende militære styrker til Norge, Sverige og Finland, avventet Koth med å svare til det svenske ble kjent.⁵⁵ Etter den tyske okkupasjonen og regjeringens flukt til London, ble den svenske nøytraliteten sett fra norsk side som lite velvillig. I krigens fremtidige utfall var også interessene forskjellige: for Norge var ingenting annet enn seier et alternativ, svenskene hadde derimot et annet syn. De kunne satse på alle fremtidige utfall, enten tysk eller alliert seier, eller en form for fredsavtale mellom stormaktene. Forholdet forverret seg i løpet av krigens løp. Finland, i møte den med sovjetiske trusselen østfra, søkte støtte hos tyskerne – det fikk de i form av økonomisk og militær støtte. Svenskene ønsket å opprettholde Finland som en bufferstat mot russerne, og så derfor et selvstendig Finland som et krav for å oppnå dette målet. Deres orientering ble derfor øst- og sørover, mens det norske var vestover. For regjeringen i London ble dette svenske skiftet sett på som et eksempel på hvor grunnleggende forskjellige den svenske ambisjonen var i forhold til den norske.

Forholdet forverret seg ytterligere da Norge ble alliert med Sovjetunionen – Finland og Sveriges tradisjonelle fiende. Danmark var et sted imellom: de ønsket alliert seier, men beholdt sin egen regjering fram til 1943. Forholdet ble ytterligere kjølnet da Finland, med tysk assistanse, angrep Sovjet, som på dette tidspunktet var på de alliertes side. Norge svarte med å

⁵⁴ Sverdrup, *Inn i storpolitikken*, 150.

⁵⁵ Fure, *Mellomkrigstid*, 357.

bryte den diplomatiske forbindelsen med Finland i desember 1941. Den norske regjeringen fryktet at russerne ville tvinge igjennom en krigserklæring, og brøt derfor forbindelsene for å komme dem i forkjøpet.⁵⁶

Bruddet ble ikke godt mottatt av hverken finnene eller svenskene. Den finske utenriksministeren, Karl-August Fagerholm, sendte et brev til den norske utenriksministeren Trygve Lie, hvor han uttrykte sin skuffelse ovenfor det norske valget. Fagerholm uttrykte på sin side skuffelse over det norske valget, og oppfordret nordmennene til å ikke legge sin lit hos Sovjetunionen. Han hevdet samtidig at Finland tenkte og følte seg «nordisk». Utenriksminister Lie svarte med at han og det norske folket håpet på en løsning, da dette var til det beste for Nordens fremtid, men samtidig at de forventer at ikke nabolandene hjalp Norges undertrykkere.⁵⁷ Den svenske responsen var, i likhet med den finske, laber. De hevdet Norge hadde brutt samarbeidet i Norden, og anklaget Norge for å være en britisk marionettregjering, eller som Olav Riste formulerer det: «ein statsrettslig fiksjon».⁵⁸

Det svensk-norske forholdet ble enda kjøligere da det i svensk offentlighet begynte en debatt i 1942, som ble oppfattet av eksilregjeringen som et ønske om en nordisk statsdannelse: et nøytralt Norden. Dette ble kraftig kritisert fra norsk side, og ideen om et forent Norden vant lite tilslutning hos stormaktene. Britene, amerikanerne og den norske eksilregjeringen, var langt mer interessert i et sikkerhetspolitisk, nordatlantisk samarbeid. Fra norsk side var det dessuten uroligheter rundt det økonomiske maktforholdet i Norden etter krigens slutt, om at svenskene kunne bygge opp sin økonomi i vente på en fred i Europa. Lie fryktet dermed at Sverige ville få en urettferdig fordel i en fred de ikke hadde bidratt til, på bekostning av andre land som hadde tapt så mye.⁵⁹

Selv om forholdet på regjeringens nivå var nokså kjølig under krigens første år, bedret naboforholdet seg fram mot krigens slutt. Gjennom svensk-norske tiltak som «norgehjälpen» og trening av norske militære styrker på svensks jord, vokste en bred sympati for nabolandet Norge i Sverige, særlig hos den svenske befolkningen.⁶⁰ Mot krigens slutt sa svenskene seg villig til å delta under frigjøringen av Norge og Danmark, under alliert kommando, og etter

⁵⁶ Carlgren, «Svensk-norska regeringsrelationer under andre världskriget», 44.

⁵⁷ Lie, *Med England i ildlinjen*, 205-206.

⁵⁸ Sverdrup, *Inn i storpolitikken*, 164; Lie, *Med England i ildlinjen*, 206; Riste, «Forholdet mellom den norske og den svenske regjering under krigen», 118.

⁵⁹ Sverdrup, *Inn i storpolitikken*, 165-166.

⁶⁰ Blidberg, «Polistrupper och operation «Rädda Norge»», 163.

krigens slutt ble den bitre stemningen på regjeringsplan raskt glemt.⁶¹ Sverdrup hevder at andre verdenskrig satte en stopper for den nordiske samarbeidet på det politiske plan, «avslørt som en illusjon», og at forholdet til stormaktene var helt avgjørende for de nordiske lands politikk.⁶² Likevel, situasjonen etter krigen la et dårlig grunnlag for videre samarbeid mellom de nordiske landene.

1.6 Disposisjon

Masteroppgaven består av seks kapitler, hvor kapitlene 2 til og med 5 er analysekapitler. Analysekapitlene er i all hoved sak kronologisk disponert. Unntaket er i kapittel 3, hvor jeg tar for meg perioden 1947-1954.

Kapittel 2 vil ta for seg opprettelsen av Nordisk Råd i 1952, samt den norske debatten om Norges tilslutning. Her vil jeg kort vise til Rådets historiske bakgrunn, og deretter undersøke hvordan Rådet ble til. Tyngden i kapitlet vil være stortingsdebatten om Norges medlemskap. Her vil jeg vise til de ulike sidene og deres argumentasjon. Jeg vil trekke fram hvilke argumenter som brukes, både for og imot. Jeg vil særlig legge vekt på om historisk betinget argumentasjon blir anvendt, og undersøke om man kan spore unionskompleks hos de norske stortingsrepresentantene. I nordisk sammenheng var Norge i en unik posisjon; i de resterende nordiske landene var det liten debatt om opprettelsen av Rådet. Funnene i kapittel 2 vil danne et grunnlag for videre analyse, et slags grunnpunkt i de norske holdningene.

Kapittel 3. undersøker forsøket på å danne et nordisk fellesmarked/tollunion fra 1947 til rundt 1960. Forslaget om et tettere nordisk økonomisk samarbeid ble først fremmet av den norske utenriksministeren Halvard Lange under et skandinavisk utenriksministtermøte, kort tid etter erklæringen om amerikansk pengestøtte gjennom Marshall-hjelpen. Tyngden i kapitlet vil være stortingsdebattene i 1954 og Nordisk Råds sesjon samme år.

Kapittel 4. tar for seg Helsingforsavtalen og hvorvidt det ble tatt nordiske hensyn i de norske debattene om de europeiske markedsdannelser på begynnelsen av 1960-tallet. Jeg vil også

⁶¹ Sverdrup, *Inn i storpolitikken*, 178-179.

⁶² Sverdrup, *Inn i storpolitikken*, 150.

vise til de andre nordiske landenes «Europa-linje», for best å kunne analysere de norske posisjonene.

Kapittel 5. vil se på opprettelsen av Nordisk ministerråd på begynnelsen av 1970-tallet.

Kapittelet vil også se på hvilken rolle det nordiske samarbeidet spilte i den norske debatten om EF-medlemskap, og på hvilken måte dette påvirket det nordiske samarbeidet.

Kapittel 6. er et konklusjonskapittel. Her vil jeg oppsummere funnene og svare på problemstillingen.

2 Grobunn

I dette kapittelet vil jeg ta for meg opptakten til dannelsen av Nordisk Råd. Fra forslaget om å danne et felles råd lagt frem under det 28. delegasjonsmøtet i Det nordiske interparlamentariske forbund (NIPF) i 1951, og frem til opprettelsen av Nordisk Råd ble i 1952 og dets første sesjon i 1953. Nordisk Råd er et parlamentarisk samarbeidsorgan for de fem nordiske landene. I henhold til Rådets forskrifter, var dets hensikt å fungere som et organ for samarbeid mellom Nordens parlamenter og regjeringer. Det bestod av representanter fra parlamentene og regjeringene, hvorav sistnevnte ikke kunne delta i dets beslutninger, kun dets forhandlingene. Rådets beslutninger ville så bli sendt til regjeringene.⁶³

Til tross for at forholdet de nordiske landene imellom hadde forbedret seg mot krigens slutt, fikk krigen en betydelig innvirkning på det nordiske samarbeidets historie. Ved krigens slutt var ikke lenger det tradisjonelle maktforholdet i Norden like klart, noe som markerte begynnelsen på forskjellige politiske prioriteringer. Som følge av aggresjon fra både de allierte og aksemaktene ble den tradisjonelle nordiske-nøytraliteten borte for de fleste av de nordiske landene. Krigens fremtidige utfall preget landenes geopolitiske draging. Dette var særlig tydelig under krigens første år, hvor det var tvil om hvem som ville være seierherren. Sveriges og Finlands draging mot Tyskland, mens Norge og Danmarks var vestovervent. I tillegg var det økonomiske grunnlaget ulikt, noe som ble oppfattet som svært urettferdig. Posisjoneringen som hadde foregått under krigen hadde dannet et nytt grunnlag for etterkrigstidens alliansebygging, markedsdannelser, og geopolitiske orientering ovenfor stormaktene.

På bakgrunn av den historiske konteksten med situasjonen i Norden ved krigens slutt, er det derfor relevant og viktig å undersøke den norske holdningen til det nordiske samarbeidet i dets startfase. Med dette som utgangspunkt vil kapittelet derfor undersøke: *Hva var den norske holdningen til opprettelsen av Nordisk Råd i 1952?* Da det ikke finnes spørreundersøkelser fra 50-tallet om det norske folks mening om det nordiske samarbeidet, vil de politiske aktørene være i fokus.

⁶³ Innst. S. nr 229, 478-479, Vedtekter for Det Nordiske Råd.

For å svare på dette vil kapittelet vil bestå av tre hoveddeler. Først vil det vises til Nordisk Råds historie fra delegasjonsmøtet i NIPF frem til voteringen i Stortinget. Kapittelets fokus vil deretter ligge på den norske reaksjonen og debatten. Til slutt følger en konklusjon.

2.1 Nordisk parlamentarisk samarbeid i et splittet Norden

Vi har nå sett at det var klare skiller i landenes utenrikspolitiske ambisjoner i etterkrigstidens Norden. Dette gjaldt særlig på sikkerhetspolitiske og økonomiske områder. De sikkerhetspolitiske skillene synes å være klare. Forsøket på å danne et nordisk eller skandinavisk forsvarsforbund i 1948 og 1949 hadde falt sammen. Norge hadde sammen med Danmark og Island blitt medlem av NATO, mens man i Sverige og Finland opprettholdt sin nøytrale linje. Også i denne sak om forsvarssamarbeid i Norden har Norge blitt regnet som den nølende part.⁶⁴ Det økonomiske aspektet vil diskuteres nærmere i neste kapittel.

2.1.1 Et samlet Norden?

Fra dansk hold ble tanken om et parlamentarisk samarbeid i Norden på nytt fremmet i etterkrigstiden. Forslaget kom fra av den danske statsministeren og nordisten Hans Hedtoft under det 28. delegasjonsmøte i Det nordiske interparlamentariske forbund. Hedtofts forslag om et tettere samarbeid mellom Nordens parlamentarikere kom på møtets første dag, mot slutten av hans innledende tale under forbundets forhandlinger. Talens innhold kan til dels beskrives som en hyllest til det nordiske samarbeidet og dels som en detaljert skildring av alle former for eksisterende samarbeid. Her viste han blant annet til fagforeninger, skolemøter, Foreningen Norden, ministermøter og permanente utvalg, som Den nordiske kulturkomisjon. Det neste naturlige steget ville være et «alment fællesnordisk parlamentarisk organ»⁶⁵. Han fulgte deretter med følgende deklarasjon:

Jeg skal derfor på den danske delegations vegne foreslå, at dette møte uttaler prinsipiell tilslutning til taken om, at der fremtidig søges afholdt regelmæssige møder mellem de nordiske rigsdage.⁶⁶

⁶⁴ Wendt, *Nordisk Råd 1952-1978*, 2.

⁶⁵ Redogörelse för 28. nordiska interparlamentariska delegerademötet, 1951, 14-18 og 24.

⁶⁶ Redogörelse för 28. nordiska interparlamentariska delegerademötet, 1951, 26.

Fra norsk side var det kun Oscar Torp (AP) og Sven Nielsen (H) som tok til orde i debatten om et nytt nordisk parlamentarisk organ. De stod på hver sin side i saken.

Torp var positiv til forslaget, og erklærte sin støtte. Dette begrunnet han med at Norden burde stå samlet for å vinne gjennom med sitt syn på den internasjonale arenaen: Norden kunne ha kraft, bare man kunne «samle den». Videre trakk han fram Nordens språkfelleskap, og deres felles demokratiske og parlamentariske utvikling – noe han mente la et godt grunnlag for samarbeid. Dessuten mente han at forslaget ville få bred oppslutning i Stortinget.

Avslutningsvis klargjorde han at et tettere samarbeid, og et «samlet Norden», som med praktiske resultater ikke bare ville ha betydning innenfor Norden, men også for det øvrige internasjonale samarbeidet.⁶⁷

Sven Nielsen stilte seg tvilende til forslaget av flere årsaker. For det første mente han at han ikke kunne uttale seg helt bestemt om forslaget før han hadde sett dets konkrete ordlyd. Hans andre motsetning omhandlet hvilken form et fremtidig nordisk parlamentarisk råd ville kunne ha. Hvis det fikk en beslutende myndighets-makt, var dette noe som ville stride mot den norske grunnloven. Hvis det derimot kun var et rådgivende organ, «et slags Europa-råd miniature», mente han at denne ordningen livel også ville ha flere mangler. Den tredje grunnen til Niensens innvendig omhandlet nødvendigheten ved et nytt råd. Han stilte spørsmål ved hvorfor man ønsket å opprette et nytt råd som ville han tilnærmet samme funksjon som forbundet allerede hadde. Nielsen understreket samtidig at han var svært positiv til ideen om et økt interparlamentarisk samarbeid mellom de nordiske land, men at dette burde skje i det organet som allerede eksisterte.⁶⁸

Utfallet av det 28. møte av det nordiske interparlamentariske forbund, var at delegasjonsmøtet henstilte rådet til å danne en femmannskomite, bestående av en representant fra hvert av de fem landene. Komitemedlemmene ble Hans Hedtoft fra Danmark, Sigurdur Bjarnason fra Island, Karl August Fagerholm fra Finland, Oscar Torp fra Norge og Nils Herlitz fra Sverige. Disse vedtok et utkast til vedtekter som ble sendt til rådet for godkjenning.⁶⁹

Rådet møttes i desember samme år. Der ble det klart at Finland ikke ville støtte forslaget. Finnenes ønsket seg heller at de allerede eksisterende arbeidsformene innenfor det nordiske

⁶⁷ Redogörelse för 28. nordiska interparlamentariska delegerademötet, 1951, 31-32.

⁶⁸ Redogörelse för 28. nordiska interparlamentariska delegerademötet, 1951, 38.

⁶⁹ Redogörelse för 28. nordiska interparlamentariska delegerademötet, 1951, Bilag side 3.

interparlamentariske forbundet skulle bygges ut. De resterende rådsmedlemmene støttet finnenes ønske, og la et tillegg til utkastet der det stod at Finland kunne bli medlem av Nordisk Råd når de måtte ønske. Den 3. desember 1951 godkjente det nordiske interparlamentariske råd utkastet fra komitéen. Det nye utkastet ble sendt til de ulike nasjonale gruppene, som i sin tur sendte det til det nordiske interparlamentariske råd.

Den 9. februar 1952 sendte rådet et brev til de nordiske regjeringene, med unntak av den finske. I dette brevet kommer det frem at rådet vedtok det siste utkastet om vedtekter til «et nordisk råd», med kun én stemme imot. Den ene nei-stemmen tilhørte den norske representanten og Bondepartipolitikerens Gabriel Endresen Moseid. Moseid, som i 1952 nå var i rådet, fulgte linjene i Nielsens hovedpoeng under delegasjonsmøtet: Det nordiske samarbeidet burde utarbeides innenfor det nordiske interparlamentariske forbund. I brevet fra 9. februar står det også at dette ble sendt til regjeringene i de nordiske landene slik at de kunne legge det frem for sine nasjonalforsamlinger. Her kommer det også frem at de håpet at det nye rådets første møte kunne bli avholdt allerede samme år.⁷⁰

2.1.2 Fra idé til forslag

Det som gjør brevet fra Det interparlamentariske råd til den norske regjering den 9. februar 1952 til et viktig innslag i historien rundt opprettelsen av Nordisk Råd, er delen av brevet som omhandler motivene bak forslaget. Denne delen fungerer både som den offisielle linjen til femmannskomiteen og som en oversikt over forkjempenes argumentasjon. Motivene i brevet kan også leses som et politisk manifest for det nordiske samarbeidet i etterkrigstiden.

Brevet avsluttes med en gjennomgang av rådets arbeidsformer og en kommentar til paragrafene i forslaget om vedtektene for rådet. Hovedmotivet for opprettelsen av en nytt nordisk råd kommer også fram her: Datidens løsninger i det nordiske samarbeidet var ikke tilstrekkelige. Eksemplene på det som fungerte innenfor samarbeidet står skrevet som regelmessige møter mellom de nordiske utenriksministrene, faste delegasjoner for juridisk, sosialpolitisk og økonomisk samarbeid, og nordiske kulturkommisjoner. Det som manglet, var parlamentariske innslag i samarbeidet. Det nordiske interparlamentariske forbundet ble heller ikke sett på som tilstrekkelig, ettersom det ikke hadde ligget og ikke hadde kunnet ligge

⁷⁰ Redogörelse för 28. nordiska interparlamentariska delegerademötet, 1951, Bilag side 3-4; St. prp. nr. 118. 1952, 1.

«innen rammen for forbundets virksomhet» å delta direkte i «arbeidet for en ensartet løsning av felles oppgaver.» Videre argumenteres det for nødvendigheten av tettere nordisk samarbeid på flere felt. Her nevnes blant annet kulturelt og økonomisk samarbeid. Samarbeidet skulle være frivillig mellom selvstendige stater. Dette punktet gjentas hyppig, sammen med det faktum Rådet ikke ville ha beslutningsrett og kun ville fungere som et rådgivende organ.

Et annet motiv i brevet, omhandler dyrkingen av den nordiske samfølelsen. Uavhengig av hvilke resultater som ville oppnås, ville rådet bidra til å synliggjøre Norden og det nordiske samarbeidet for de nordiske folk, og «vinne en fastere forankring i deres bevissthet». Dette ville også gjelde nasjonalforsamlingene. For de deltakende representantene, var tanken at gjennom å vie tid og energi i Rådet ville man venne seg til å «ha den nordiske siden» i politiske spørsmål og bidra til en klarere belysning av den nordiske samhörighet.⁷¹ Nordisk Råd skulle ikke bare være en arena for diskusjon av politiske spørsmål, men også synliggjøre den nordiske tanke gjennom sosial og politisk bevisstgjørelse – propagere Norden for folket. Denne bevisstgjørelsen av nordisk samhörighet fremstår her som et viktig ledd Rådets tidlige historie. Effekten av dette motivet vil belyses senere i oppgaven.

Den 16. februar mottok den norske regjering et brev fra styret i Den norske interparlamentariske gruppe. Også her møtte forslaget om et nordisk råd motstand. Et borgerlig mindretall, bestående av Anders Johanneson Bøyum fra Venstre, Gabriel Endresen Moseid fra Bondepartiet og Hans Svarstad fra KrF, anså det som «uheldig å fremme forslaget for tiden». Gruppen anmodet regjeringen til å legge saken til side inntil videre, og fremmet flere endringsforslag, stort sett i form av omformuleringer og presiseringer.⁷²

Endringsforslaget ble tatt opp av utenriksminister Halvard Lange under et møte med de tre andre nordiske utenriksministerne i København fra 15. til 16. mars 1952. Utenriksminister Lange redegjorde deretter for det nordiske utenriksmøtet under Den utvidede utenriks- og konstitusjonskomiteen den 27. mars 1952. Her kommer det frem at den norske regjeringens holdning samsvarte med den norske interparlamentariske gruppes holdning. Ifølge Lange ønsket regjeringen å fastslå, «slik at det ikke kunne være noen tvil om det», at Nordisk Råd ikke skulle ha noen form for besluttende myndighet, og at det skulle være et rent konsultativt organ.⁷³ Dette ble godtatt av de andre utenriksministerne, dog under noe tvil fra den danske

⁷¹ St. prp. nr. 118. 1952, 5-7.

⁷² St. prp. nr. 118. 1952, 1.

⁷³ Den utvidede utenriks- og konstitusjonskomiteen, møte 27.03.52, 1.

representanten: «dansk side følte seg sterkt forpliktet av utkastet slik det forelå» og ville «meget nødig» ha noen forandringer.⁷⁴

Det ble gjort flere andre endringer i forslaget fra det ble sendt fra rådet 3. desember, til det ble lagt fram til votering i Stortinget. De fleste endringene var små, slik som en presisering gjort i paragraf 3 om at Finland kunne knytte seg til samarbeidet når de måtte ønske.⁷⁵ Den største endringen fra forslaget er paragraf 14 og 15 hvor det stod: «14. Rådets første sesjon holdes i Åpningsmøtet finner sted i» og «15. Hvert land kan tre ut av rådet seks måneder etter at beslutning herom er meddelt de øvrige land».⁷⁶ Begge ble fjernet fra forslaget som kom opp i Stortinget, og endret til: «14. Disse vedtekter trer i kraft så snart tilsvarende vedtekter er vedtatt i Danmark og Sverige.⁷⁷ Det vil deretter snarest blir truffet avtale om tid og sted for rådets første sammentreden.» og «15. I forholdet til Island trer disse vedtekter i kraft så snart tilsvarende vedtekter er vedtatt på Island.» Det samme finner man i de svenske og danske § 14, noe som antyder at de skandinaviske landene var kjernen i Det nordiske råd. Dette kommer også frem i motivene, hvor det står at forslaget om vedtekter skulle legges frem for de nasjonale gruppene, hvis forslaget ble godkjent av disse gruppene «eller i det minste av de danske, norske og svenske gruppene». Island blir ikke nevnt her.⁷⁸

2.2 Forslaget om Nordisk Råd blir behandlet i Stortinget

Forslaget om Nordisk Råd blir så tatt opp i Utenriks- og konstitusjonskomiteen. Her kommer det frem at komiteen var delt i et flertall som var for forslaget, og et mindretall som var imot.

2.2.1 Flertallet for

Komiteens flertall bestod av seks representanter fra Arbeiderpartiet, en fra Høyre og en fra Venstre. Flertallet trakk i all hoved sak frem to momenter som grunn til at Norge burde være

⁷⁴ Den utvidede utenriks- og konstitusjonskomiteen, møte 27.03.52, 1.

⁷⁵ Fra: Når Finlands regjering ønsker det, kan representanter for denne regjering og for Finlands Riksdag delt i rådets forhandlinger og beslutninger. Til: Når det ønskes fra finsk side, kan finske representanter delta i rådets forhandlinger og vedtak.

⁷⁶ St. prp. nr. 118. 1952, 5.

⁷⁷ Nordisk Råd, sesjon 1, 15-27.

⁷⁸ St. prp. nr. 118. 1952, 6.

med på å opprette Nordisk Råd. Det første handlet om at Rådet ville bli et sentralt organ for det nordiske samarbeidet, der samarbeidet hele tiden ville være i fokus – både det aktuelle og fremtidige. Videre var de positive til at det ville bli en offisiell arena for samarbeid mellom medlemmene av nasjonalforsamlingene, og ikke «en mer eller mindre privat eller halvoffisielt grunnlag», slik det hadde vært i Det nordiske interparlamentariske forbund. Flertallet fremhevet altså at Nordiske Råd ville bli et offisielt organ for samarbeid mellom de nordiske nasjonalforsamlinger. Det andre momentet som ble trukket fram var at Rådet ville ha en positiv påvirkning på offentlighetens syn på det nordiske samarbeidet, både ved å vekke interessen for samarbeidet og ved å «belyse de vansker som står stengende i veien og som må overvinnes for å kunne gå til et mer omfattende nordiske samarbeid.».

Flertallet tok deretter opp deler av den norske kritikken. For det første hevdet de var at det ikke fantes noen forfatningsrettslige betenkeligheter ved opprettelsen av Nordisk Råd. De påpekte videre at Nordisk Råd skulle være rettslig uforpliktende og at Rådet kun ville ha en rådgivende funksjon. De hevdet at Nordisk Råd ikke vil være forskjellig fra Europarådet, hvor Stortinget allerede var representert, og dermed ikke ville binde medlemmene av nasjonalforsamlingen. Lignende forsikringer ble gitt om regjeringens rolle. Den eneste faren, slik Flertallet så det, var at enkelte ville stille overdrevne forventninger til Rådets arbeid og resultater, og at opprettelsen alene vil bli sett på som et stort skritt i retningen av et tettere nordisk samarbeid. Flertallet mente også at det var viktig at rådet ikke skulle brukes til «tomme deklamasjoner om nordiske samarbeid» og dermed skape «et feilaktig inntrykk i den offentlige opinion».⁷⁹

2.2.2 Mindretallet mot

Mindretallet bestod av fire representanter fra de borgerlige partiene, en fra Høyre, en fra Kristelig Folkeparti, en fra Venstre og en fra Bondepartiet. Deres innvendinger kan deles opp i to kategorier. Den første omhandler viktigheten av at det nordiske interparlamentariske forbundets posisjon ikke skulle forsvinne. Mindretallet hevdet at samarbeidet innad i forbundet hadde produsert flere praktiske resultater og at det har bidratt til å styrke og utvide den gjensidige forståelse og godviljen mellom de nordiske folk. Ifølge mindretallet ville et nytt nordisk parlamentarisk organ føre til at det nordiske interparlamentariske forbundets rolle

⁷⁹ Innst. S. nr. 229, 1952, 475, 476 og 477.

vil bli svekket, og at dets betydning for det nordiske samarbeidet ville minske. De hevdet så at: det ville være «en illusjon a tro at der kan opprettholdes to likeverdige arbeidsdyktige organisasjoner med vesentlig samme formål ved siden av hverandre.»⁸⁰ Videre ble det påpekt at i forbundet arbeidet alle de nordiske land for samarbeid i Norden. Dette ledet an til det andre argumentet, om at Finland ikke kunne bli med i det Nordiske Råd. Mindretallet hevdet at dette ville snevre inn og dermed svekke det nordiske samarbeidet. Dette er et sentralt poeng for mindretallet, som var av den oppfatning at forslaget om et nordisk råd burde ha blitt skrinlagt da det ble klart at Finland kom til å utebli. Deres siste innvending, var at det nordiske samarbeidet måtte fortsette å skje et på helt fritt grunnlag –uten statlig innblanding. Mindretallet hevdet at det nordiske samarbeidet gjennom deltagelse i det nordiske interparlamentariske forbund hadde vært så vellykket nettopp fordi det ikke var drevet av staten, men gjennom et «personlig privat initiativ». Videre ønsket ikke mindretallet at felles deltagelse i det Nordiske Råd og parlamentene skulle påvirke hverandre. På bakgrunn av dette fremla Mindretallet at St. prp. nr. 118 ikke burde bifalles.⁸¹

2.3 Stortingsdebatten

Spørsmålet om Nordisk Råd hadde allerede blitt godkjent av den danske og svenske Riksdag, der alle utenom kommunistene hadde stemt for opprettelsen av Nordisk Råd. Den 25. juni 1952 ble saken tatt opp til votering i Stortinget. Her møtte det betydelig mer motstand enn i nabolandene.

Motstanderne av Rådet var fra de borgerlige partiene. Hele Bondepartiet og Kristelig Folkeparti, sammen med deler av Høyre og Venstre, stemte mot opprettelsen av Nordisk Råd. Et kjennetegn ved den norske motstanden var at motstanderne forsikret at de ikke var imot samarbeid mellom de nordiske landene, noe som også vil gjøre seg kjent i de senere debattene om utbygging av det nordiske samarbeidet. Mange hevdet at de var forkjempere for Norden – de kunne bare ikke godta dette.

Hele Arbeiderpartiet, og deler av Høyre og Venstre, var for opprettelsen av Nordisk Råd. Rådets tilhengere presenterte svært få nye argumenter for et Nordisk Råd. Argumentene var stor grad en forlengelse eller repetisjon av Flertallets argumentasjon, eller svar på

⁸⁰ Innst. S. nr. 229, 1952, 477.

⁸¹ Innst. S. nr. 229, 1952, 477-478.

motstandernes påstander og forestillinger. Det var særlig flere motsvar til enkelte av motstandernes historieforståelse, samt innvendinger mot det som ble oppfattet som en generell nasjonalistisk holdning blant enkelte av motstanderne. Blant annet syntes Torolv Kandahl at den type nasjonalisme enkelte kom med var «temmelig gammelmodig».⁸² Det var også mange som lurte på hvorfor ikke motstanderne uttrykte konstitusjonelle betenkeligheter da medlemskap i andre internasjonale organisasjoner var til diskusjon i Stortinget. De aller fleste som tok dette opp viste til Norges innmeldelse Europarådet i 1949. Kapittelet vil først vise til motstanderne, deretter tilhengerne, og til slutt utfallet av debatten.

2.3.1 «Interparlamentarisk Skandinavisme»

Som nevnt, uttrykket samtlige av nei-stemmene som hadde taletid under debatten at de var positive til det nordiske samarbeidet. De var kun uenig i at Nordisk Råd var veien å gå. Eksempelvis hevdet Bernhard Berthelsen (V) at det ikke fantes noen forskjell på hans og Flertallets oppfatning av hvor verdifullt det nordiske samarbeidet var. Kjell Bondevik (KrF) som uttalte at «Det er forma for samarbeidet som ikkje smakar, og berre den».⁸³ Lignende utsagn er å finne hos C.J. Hambro (H), Anders Endreson Skrondal (V), Anders Johanneson Bøyum (V) og Hans Borgen (B).⁸⁴ Den eneste av nei-stemmene som ikke ga uttrykk for at han var for det nordiske samarbeidet var venstremannen Knut Olaf Andreasson Strand. Han ga dog heller aldri uttrykk for det motsatte, og var i forhold til noen av de andre talerne nokså dempet i sitt innlegg. Han uttalte blant annet eksplisitt at Nordisk Råd ikke ville bli forløperen til et slags nordisk parlament. Han avsluttet innlegget med å si at avstemningen burde bli utsatt da han mente at flere aspekter ved Rådet fortsatt var uklare, og siden saken skulle avklares samme dag stemte han nei.⁸⁵

2.3.2 Konstitusjonelle betenkeligheter

Argumentet som ble mest brukt av motstandernes var av konstitusjonell art: om Norges deltakelse i Nordiske Råd ville bryte med Grunnloven, gå imot norsk suverenitet eller binde stortingsrepresentantenes avgjørelser, utsagn eller stemmegivning fra sesjon i det Nordiske

⁸² Stortingstidene 1952, 2283.

⁸³ Stortingstidene 1952, 2267.

⁸⁴ Stortingstidene 1952, 2253, 2285, 2286 og 2287.

⁸⁵ Stortingstidene 1952, 2286.

Råd til tilsvarende aktivitet i Stortinget. Motstanderne argumenterte med at i Nordisk Råd ville representantene representere sin nasjonalforsamling, og ikke seg selv. Dette var i henhold til paragraf 2 av vedtektene til Nordisk Råd hvor det står at representantene velges av de respektive parlament, og at dette var det avgjørende momentet som skilte Nordisk Råd fra andre internasjonale eller regionale organisasjoner og samarbeidsorgan. Dette trakk blant annet Moseid fram, da han utalte at under debattene om Norges deltakelse i disse organisasjonene, deriblant Europarådet, ble det klart presisert at medlemmene ikke representerer Stortinget, men heller sitt personlige syn og at de da møtte som privatpersoner.⁸⁶ I overført betydning kunne dette, som Berthelsen hevdet, bety at representantene ville være bundet av sitt arbeid i Rådet da de møtte i Stortinget, nettopp fordi de møtte som representanter for sine nasjonalforsamlinger.⁸⁷

Flere av motstanderne som påpekte det de mente var konstitusjonelle vanskeligheter, viste til et brev fra Innstilling 229 fra Frede Castberg, professor i juss og rektor ved Universitetet i Oslo. Brevet ble sendt til komitéens formann Finn Moe på oppfordring fra Moe selv, og er en uttalelse fra Castberg angående konstitusjonelle spørsmål knyttet til opprettelsen av Nordisk Råd. Brevet er å finne i Innstillingen fra utenriks og konstitusjonskomitéen om Det Nordiske Råd og Grunnloven. Det ble hyppig brukt av begge sider under stortingsdebatten, da det viste til visse konstitusjonelle problemer, men avsluttet med at opprettelsen og norsk deltakelse i Nordisk Råd ikke ville være grunnlovsstridig.⁸⁸ Brevet inneholder likevel utsagn som kan, og den gang ble, tolket som at det var visse konstitusjonelle problemer ved Nordisk Råd. Det var særlig et sitat som ble trukket fram av motstanderne:

Det gjør seg unektelig prinsipielle, forfatningspolitiske betenkeligheter gjeldende ved en institusjonell ordning som gjør det til et så å si regulært fenomen at en større eller mindre del av nasjonalforsamlingens medlemmer har engasjert seg på forhånd overfor kolleger fra andre land, når de står overfor viktige avgjørelser i sitt egen lands nasjonalforsamling.

Dette ble sitert i sin helhet av Moseid, Hambro og Bondevik. Alle tre brukte dette sitatet til å underbygge påstanden om at det var konstitusjonelle problemer med norsk innmeldelse i Nordisk Råd. Moseid gikk lenger i sin argumentasjon. Han hevdet at man måtte være blind hvis man ikke så at dette var første steg i en utvikling som ville ende i et nordisk

⁸⁶ Stortingstidene 1952, 2254.

⁸⁷ Stortingstidene 1952, 2257.

⁸⁸ Innst. S. nr. 229, 1952, 480.

overparlament.⁸⁹ Hambro på sin side, mente at de konstitusjonelle problemene med Nordisk Råd var så store at det ville svekke Stortingets myndighetsområde. Han uttalte at «vi her innbys til å gå et skritt videre på den konstitusjonelle løsaktighets vei», og i kraft av et nordisk råd ville flytte de politiske avgjørelsene til et nytt organ, hvis ansvarsområde både var udefinert og hvor representantene neppe ville være frie.⁹⁰ Bondevik fulgte opp Hambros innvendinger. Særlig var delen om at representantene faktisk var ubundet viktig for Bondevik. Han mente at representantenes antatte frihet kun kunne være teoretisk, og at et samarbeid ville ha lite verdi hvis man ikke kjente seg bundet.⁹¹

2.3.3 Et utvidet interparlamentarisk forbund

I tråd med Mindretallets hovedargument, var flere også av den oppfatning at det nordiske samarbeidet burde fortsette under Det nordiske interparlamentariske forbund. Særlig Moseid framstod som en forkjemper for forbundet. Han viet mye tid til å underbygge viktigheten av at forbundet fortsatt ville eksistere, samtidig som han trakk fram at forbundet hadde produsert viktige resultater på alle områder av det nordiske samarbeidet. Det var derfor upraktisk å danne et nytt organ, som ifølge Moseid ville ha nøyaktig samme arbeidsområde som forbundet. Videre påpekte han at det var Det nordiske interparlamentariske forbund som var «det beste organ som vi overhodet kan få til å lede dette arbeid også i dag». Andre viktige argumenter for at forbundets virksomhet burde fortsette, var at også Finland var deltakende i forbundet, og at dette samarbeidet var fritt.⁹²

Et annet argument var at forbundet kunne bygges ut og utvides. Kristoffer Grytnes (KrF) var en av dem som ønsket seg dette, da det ikke ville innebære noen «fare for politiske band og politiske konsekvenser», men fremme Nordens «gode broderlige ånd».⁹³ Berthelsen ønsket også dette, da det ikke ville bety noen konstitusjonelle vansker. Han påpekte at man da også ville kunne opprettholde samarbeidet med Finland.⁹⁴ Dette var også viktig for Moseid, som

⁸⁹ Stortingstidene 1952, 2254.

⁹⁰ Stortingstidene 1952, 2262.

⁹¹ Stortingstidene 1952, 2269.

⁹² Stortingstidene 1952, 2253-2254.

⁹³ Stortingstidene 1952, 2256.

⁹⁴ Stortingstidene 1952, 2258.

hevdet at opprettelsen av Rådet ville koble Finland ut av det nordiske samarbeidet. Dette var noe han gjentok flere ganger.⁹⁵

2.3.4 Historiske betenkeligheter

Mye av motstanden kan karakteriseres som historiske betenkninger. Dette er et aspekt som tidligere ikke har vært i fokus i forskningslitteraturen. Stortingsrepresentantene som presenterte slike argumenter, var Grytnes og Hambro.

Grytnes var den som brukte mest tid på å «se dette spørsmål i historiens lys». Han hevdet at ved å kjenne sin historie burde det norske folk lære å passe seg for «unionell samrøring og politisk samarbeid med andre land.». Han husket selv hvilken lettelse det hadde vært i 1905 da Norge brøt med Sverige. Unionsoppløsningen var noe som også ble brukt som en årsak til at forholdet mellom Norge og Sverige endelig hadde blitt et godt og gjensidig naboskap. Grytnes trakk fram andre historiske hendelser. Han beskriver den dansk-norske union av 1380 som da Norge «gled inn i foreningen med Danmark». Dette beskrev han som en forbindelse som ikke var så sterk den første tiden, men som ble noe sterkere med Kalmarunionen i 1397, og til slutt enda sterkere ved foreningsavtalen av 1450. Han mente at foreningsavtalen, som «nesten første til det norske rikes undergang», ikke så «så farlig ut på papiret», men at Norge fortsatte å havne under danske innflytelse nettopp på grunn av: et politisk organ, Riksrådet. Unionen med Sverige ble kun nevnt med at: «Også unionen med Sverige hadde Norge lett for å bli den svakere part».⁹⁶ Hos Grytnes finner vi en holdning om at Norge var den absolutte svake part i unionene med nabolandene, noe som nesten førte til rikets undergang.

Hambro viste også til historien, men skilte seg fra Grytnes i sin fremstilling ved at han tok opp de idemessige eller ideologiske årsakene til de historiske fenomenene.

Det første tegnet på dette er at han viste til uttrykket «adelsskandinavisme» som han har hentet fra den norske historikeren Halvdan Koht, og en kort karakteristikk av middelalderens

⁹⁵ Stortingstidene 1952, 2254 og 2288.

⁹⁶ Stortingstidene 1952, 2255

adelsklasse hentet fra den danske historikeren Henry Bruun. Ifølge Bruun følte adelsklassen at de tilhørte et internasjonalt broderskap, med mulighet for at det kunne innsnevres til en slags skandinavisk nasjonalisme. Hambro sammenlignet den gamle adelsklassen med datidens «interparlamentarikere»:

Dette internasjonale broderskap, det er i våre dager en klasse av interparlamentarikere som møter på de forskjellige kongresser, og som er helt forbrødt, kanskje på en mer inngående og en mer elskerverdige måte enn middelalderens ridderskap, men som i virkeligheten på en helt beslektet vis føler seg som tilhørende en viss privilegert kaste som skal føre an når det gjelder dette internasjonale samarbeides videre utforming [sic].⁹⁷

Han fortsatte innlegget med å henvise til 1800-tallets skandinavisme, nærmere bestemt til det skandinavistiske studentermøtet i København 1845. Her viser Hambro til en skildring fra møtet, skrevet av den danske forfatteren Meir Aron Goldschmidt, hvor det påpekes at studentene talte og talte de mange og lange «skandinaviske taler», som alle handlet om at de skandinaviske nasjonene lenge hadde vært uenige, men at nå var de venner. Hambro hevdet at denne tradisjon enda eksisterte, og at det var et ønskemål for mange – dog på et senere tidspunkt. Hambro mente at drømmene til den gamle «akademiske skandinavismen» nå var overført til en ny «interparlamentarisk skandinavisme» – drømmer som ville ende i samme skuffelse. Videre nevnte Hambro året 1905 hyppig, og her treffer sammenligningen med Grytnes bedre. Hambro framstilte også unionsoppløsningen som grunnen til at Norge og Sverige hadde fått et godt forhold. En lærdom Nordmennene har glemt.⁹⁸ Begrepsbruken til Hambro er iøynefallende. Den viser tydelig hva Hambros holdning til Nordisk Råd var bygget på – et prosjekt han mente det var dødfødt og uten bakkekontakt. Samtidig kommer det også fram at Hambro hadde tydelige antagelser om hvilken målsetning tilhengerne, eller de som var entusiastiske ovenfor dannelsen av et nordisk råd, hadde. Hambro mente de ønsket seg en nordisk stat: Norden.

Det er derfor lite overraskende at Hambro, sammen med Grytnes, tok i bruk nasjonalistisk argumentasjon i sin motstand mot opprettelsen av Nordisk Råd. I det internasjonale politiske liv, hevdet Hambro, var man nødt til å bevare, dyrke og verne om sin nasjonale egenart. Hvis man ikke gjorde dette, ville man ikke kunne samarbeide godt med andre nasjoner. Han mente den yngre generasjon, med referanse til de som var født etter 1905, hadde glemt

⁹⁷ Stortingstidene 1952, 2260

⁹⁸ Stortingstidene 1952, 2260

«selvstendighetens æresfølelse», og at de dermed ikke var villige til å ta nasjonale hensyn. Dette var noe svenskene og danskene hensyn til, ifølge Hambro.⁹⁹ Dette poengterte også Grytnes, som mente at det på grunn av Norges unionshistorie ikke var sikkert at nordmennene var «nasjonalt» sterke nok til å stå imot presset fra nabolandene. Han mente at Norge kun kunne innlemme samarbeid med Sverige og Danmark hvis nordmennene ble like gode nordmenn som svenskene og danskene er svensker og dansker.¹⁰⁰ Igjen tilga Grytnes Norge en from for 'offerrolle' på bakgrunn av historiske forhold.

Det var også en mer generell motstand eller skepsis til en økende internasjonalisering blant motstanderne. Av disse står venstremennene Skrondal og Knut Strand som de mest fremtredende. Begge viste til Innstilling 114 fra utenriks- og konstitusjonskomitéen om Grunnloven og Norges deltakelse i internasjonale organisasjoner. Der kom det fram at Norge var tilsluttet «omkring 60» organisasjoner.¹⁰¹ Dette trakk begge stortingsmennene frem. Skrondal ba forsamlingen merke seg at Flertallet anbefalte en ytterlig økning av Norges involvering i det internasjonale samarbeid. Han sa at det ikke var hans intensjon å diskutere dette spørsmålet, men hevdet samtidig at medlemskapet i alle disse internasjonale organisasjonene gjorde «styreskipsnaden vår meir og meir innfløkt og framfor alt kostesam.». Skrondal konkluderte med at for mye samarbeid ikke nødvendigvis ville være, noe som var basert på klare nasjonalorienterte linjer. Han uttrykte en overbevisning om det norske folk som et individualistisk folkeslag, som et særegent folk av bønder og fiskere som alltid handlet selvstendig uten å forhøre seg med naboen. Dette var det som skapte menn, ifølge Skrondal, og burde derfor være gjeldene i Norges internasjonale forbindelser. Han konkluderte med at for mye samrøring ikke nødvendigvis ville være et gode.¹⁰² Dette fulgte Stand opp, da han poengterte at det kunne være vanskelig å få oversikt over alle organisasjonene Norge var en del av. I motsetning til Skrondal, var ikke denne holdningen bygget på en forestilling om den selvstendige nordmann, men heller ut ifra et konstitusjonelt standpunkt.¹⁰³

2.3.5 En naturlig historisk utvikling

⁹⁹ Stortingstidene 1952, 2260, 2284 og 2285.

¹⁰⁰ Stortingstidene 1952, 2255.

¹⁰¹ Innst. S. nr. 114, 1952, 250.

¹⁰² Stortingstidene 1952, 2285-2286.

¹⁰³ Stortingstidene 1952, 2286.

Som nevnt presenterte tilhengere av Nordisk Råd svært få nye argumenter under stortingsdebatten, og argumentene var i stor grad en forlengelse eller repetisjon av Flertallets innstilling eller svar på motstandernes påstander.

Flere stilte seg forbausende til forestillingen om at Nordisk Råd ville by på konstitusjonelle betenknninger. Blant dem var John Lyng (H), som stilte seg uforstående til motstanderens posisjon.¹⁰⁴ Andre så seg nødt til å gi motsvar til Grytenes og Hambros historieforståelse. Dette bestod av flere innvendinger mot det flere mente var en generell nasjonalistisk holdning. Blant annet syntes Torolv Kandahl (H) at den type nasjonalisme enkelte uttrykte var «temmelig gammelmodig», og at det ikke lenger holdt å være seg selv nok. Han ønsket derfor Nordisk Råd velkommen, dog under tvil, ettersom han håpet at det ville bli et verdifullt organ for samarbeid mellom folkene.¹⁰⁵

Til Grytnes og Hambros bruk av unionshistorien innvendte Jakob Friis (AP) at den historiske fremstillingen om at Norge alltid hadde vært den tapende part, var noe som var under revisjon, og at motsetningsforholdene ikke lenger var aktuelle i historieforskningen. Historieforskningen pekte nemlig på at også Norge har hatt nytte av unionstiden. Til Hambros oppmoding om å gjenvinne «selvstendighetens æresfølelse» svarte Friis at han syntes det var «meget patetisk». Han mente at Hambro led av mindreverdighetskomplekser ovenfor Sverige, og at dette ikke kunne forenes med ekte selvstendighetsfølelse. Han mente dessuten at Nordisk Råd ikke kunne være grunnlovsstridig da det ikke var «i strid med Nordens historie», og at satt på spissen så var den norske grunnloven et «nordisk fellesprodukt». På grunn av denne historiske fellesutviklingen kunne det ikke snakkes om noen konstitusjonelle motsetningsforhold, selv om planene for et Nordisk Råd skulle gå lenger enn det som stod i forslaget.¹⁰⁶

Lignende innvendinger finner vi hos Neri Valen (V). Han mente at de som anvendte unionshistoriene som argumentasjon led av en mindreverdighetsfølelse som han håpet allmenheten ikke lenger følte på. Han kommenterte også at Hambros bruk av 1905 og unionsoppløsningen som argumentasjon var «50 år for seint».¹⁰⁷ Det var også mange som

¹⁰⁴ Stortingstidene 1952, 2273: «Der foreligger, så vidt jeg kan skjønne, ikke konstitusjonelle betenkeligheter av noen art. Jeg kan ikke forstå at de vedtekter som det er lagt fram forslag om, skulle kunne vekke noen som helst konstitusjonelle betenkeligheter.»

¹⁰⁵ Stortingstidene 1952, 2283.

¹⁰⁶ Stortingstidene 1952, 2275.

¹⁰⁷ Stortingstidene 1952, 2279.

lurte på hvorfor ikke motstanderne uttrykte konstitusjonelle forbehold da medlemskap i andre internasjonale organisasjoner var til diskusjon i Stortinget. De aller fleste som tok dette opp viste til Norges innmeldelse Europarådet i 1949.

2.3.6 Et offisielt parlamentarisk samarbeidsorgan

Blant tilhengerne ble det ofte påpekt at det var svært positivt at Nordens parlamenter fikk et offisielt samarbeidsorgan. Flere poengterte at samarbeid mellom de nordiske regjeringene hadde en lang historie med offisielle samarbeidsavtaler, noe som ikke var tilfelle for parlamentene. Det nordiske interparlamentariske forbund ble ikke vurdert som tilstrekkelig, ei heller som et offisielt samarbeid mellom de nordiske parlamentarikerne. Herman Smitt-Ingebretsen (H) uttalte at det nordiske regjeringssamarbeidet lenge hadde manglet i representasjonen, og det han mente var et samarbeid mellom sosialister, en feil som ville bli rettet opp med Nordisk Råd ved at hele nasjonalforsamlingen blir representert. På den måten ville også folket bli representert i det nordiske samarbeidet.¹⁰⁸

Andre, som Carl August Petersen Wright (H) påpekte at i motsetning til medlemmene i Det Nordiske interparlamentariske forbund ville Nordisk Råds medlemmer bli valgt av Stortinget. Han viste også til at ikke alle av Stortingets medlemmer var medlem av Den Interparlamentariske Union, som betød at de ikke kunne være en del av Forbundet.¹⁰⁹ Neri Valen (V) bygde på dette og påpekte at de som ikke har betalt medlemskapskontingent til IPU ikke kunne delta i Forbundet arbeid. Han konkluderte derfor med at man ikke kunne bygge opp et ansvarlig politisk organ på denne måten. Videre mente han at medlemmene i Nordisk Råd vil være et representativt utvalg av nasjonalforsamlingen, og at det derfor ville kunne utgjøre mer enn tilsvarende organ. Her trakk han fram Europarådet som eksempel.¹¹⁰

Sven Nielsen (H), som tidligere hadde vist skepsis til rådet, mente at ved å danne et organ ville alle stortingsrepresentantene få anledning til å være med på samarbeidet. Han påpekte også at ved at representantene skulle velges av nasjonalforsamlingene ville samarbeidet

¹⁰⁸ Stortingstidene 1952, 2272

¹⁰⁹ Stortingstidene 1952, 2265

¹¹⁰ Stortingstidene 1952, 2278.

«bringes inn i fastere former, og få et mer autoritativt preg».¹¹¹ Lignende oppfatninger er å finne i Gustav Natvig-Pedersens (AP) innlegg. Han mente også at ettersom Stortinget ville bli aktivisert ville representantene derfor føle seg bundet av det store ansvaret de ville ha til sine nasjonalforsamlinger, og ikke være bundet av rådet som mange motstandere fryktet.¹¹² Her er det relevant å nevne at nesten alle som tok i bruk denne typen argumentasjon var fra representanter de borgerlige partiene.

2.3.7 Et samarbeid mellom 'broderfolkene'

Et annet hyppig brukt argument var at Nordisk Råd var en naturlig utvikling i samarbeidet mellom 'broderfolkene'. Av dem som anvendte denne typen argumentasjon fremstår Olav Berntsen Oksvik (AP) som den mest direkte. Han fremstilte Norden som et over tusen år gammelt fellesskap, med dype historiske røtter. Som belegg for påstanden sin nevnte han språkfellesskapet og den kulturelle utviklingen som gjorde at opprettelsen av Nordisk Råd ville være et naturlig ledd i utviklingen av det mellomfolkelige samarbeidet.

Unionshistorien, og Norges rolle i den, ble også kommentert på av Oksvik. Han hevdet at Norge ikke kunne tillegge Danmark og Sverige all skyld for at «vi av og til» hadde «ligget under i denne trekanten», og at man kunne «finne atskillig skyld hos oss selv».¹¹³ En annen som trakk frem de nordiske folkenes slektskap var Smitt Ingebretsen (H), på en noe særegen måte. Han uttalte at hvis han kunne sitte i FN mellom en mann fra Pakistan og en fra Nicaragua og diskutere politiske spørsmål, måtte han «med en ganske annen naturlig glede og med et ganske annet utbytte kunne sitte og snakke sammen med en dansk og en svensk mann». Han undret seg deretter over hvordan det kunne bli fred i verden hvis ikke naboland som lever under samme kulturforhold og sosiale forhold og som forstår hverandre, ikke «skulle kunne møtes gjennom våre ansvarlige politikere, snakke om tingene og prøve å forstå hverandre.»¹¹⁴

2.3.8 Utfallet

¹¹¹ Stortingstidene 1952, 2264.

¹¹² Stortingstidene 1952, 2270.

¹¹³ Stortingstidene 1952, 2276.

¹¹⁴ Stortingstidene 1952, 2273.

Utfallet av debatten på Stortinget ble, som tidligere nevnt, at 74 stemte for opprettelsen av Nordisk Råd og 39 stemte imot, samt 37 fraværende. Av de 39 som stemte imot var to hele partier representert, nemlig KrF og Bondepartiet, hele Venstre utenom tre representanter og åtte av representantene fra Høyre. Av ja-stemmene var 63 av representantene fra Arbeiderpartiet, ni fra Høyre og tre fra Venstre.¹¹⁵ Etter voteringen om tilslutning til Nordisk Råd ble også det foretatt en votering om vedtektene til Nordisk Råd. Her var kun 18 imot.¹¹⁶

2.4 Historiske forestillinger og dagsaktuelle problemer

Den historisk betingede argumentasjonen, eller de historiske forestillingene, er i liten grad behandlet i forskningslitteraturen. Narum nevner at det var referanser til Kalmarunionen og at ordet «union» ble brukt av motstanderne, men vier ikke mer plass til den historiske argumentasjonen.¹¹⁷ Heller ikke i *Norsk utenrikspolitisk historie* blir historiebruken diskutert i særlig stor grad. Eriksen og Pharo viser likevel til deler av Hambros og Grytnes' bruk av historiske eksempler. Videre skriver de at Sven Nielsen, Smitt-Ingebretsen og Lyng var blant de åtte fra Høyre som stemte mot forslaget, med referanse til avstemningsresultatet i Stortinget.¹¹⁸ Som kapittelet har vist var dette ikke tilfellet. Utenom Hambro stemte alle for Nordisk Råd. Særlig var Lyng og Smitt-Ingebretsen ivrige forkjempere.

2.4.1 Historiske sår

Det var bare Grytnes og Hambro som i særlig stor grad tok dette opp. Grytnes var helt klart den som viet størsteparten av sitt innlegg til de historiske betenkelighetene. Kjell Bondevik hadde en kort historisk referanse i siste del av sitt innlegg, men dette var ikke i ikke nærheten av det Grytnes og Hambro la fram. Det er like fullt et viktig aspekt ved den norske motstanden og er noe av det som gjør den unik i en skandinavisk kontekst. Det er samtidig viktig å understreke hvor få som faktisk brukte historiske pregede innvendingene. Det store

¹¹⁵ Stortingstidene 1952, 2290; NEI: 7 KrF, 10 B, 14 V og 8 H; JA: 62 AP, 9 H og 3 V.

¹¹⁶ Stortingstidene 1952, 2292.

¹¹⁷ Narum, *Hvordan Nordisk Råd ble til*, 124.

¹¹⁸ Eriksen og Pharo, *Kald krig og internasjonalisering*, 153 og 436, «Blant motstanderne i Høyre finner vi ikke bare de nasjonalkonservative C.J. Hambro og Sven Nielsen, men også noe overraskende Herman Smitt-Ingebretsen og John Lyng».

flertallet av stortingsrepresentantene tok aldri i bruk unionshistorien som et argument mot opprettelsen av Nordisk Råd, og de som tok det i bruk ga det kanskje en større rolle enn hva som faktisk hadde vært tilfellet. Samtidig er det viktig å vise til motstanden disse innvendingene fikk. Eriksen og Pharo tar opp denne problemstillingen: «Det er vanskelig å avgjøre hvilke hensyn og forestillinger som veide tyngst for motstanderne – de mer dagsaktuelle truslene eller historiske erfaringer og forestillinger.»¹¹⁹ Slik det fremstår i kildene, ble innvendinger tilknyttet ‘dagsaktuelle problemer’ brukt i langt større grad enn historiske forestillinger av motstanderne.

2.4.2 Hambro og ‘anstaltsmakeriet’

Til og med Hambro uttrykte flere ganger at han var svært positiv til det overordene målet om å bedre det nordiske samarbeidet og at hans motsetninger kun gjaldt formen. Dette kommer også til uttrykk ett år tidligere i 1951, da saken om norsk deltakelse i en skandinavisk parlamentarisk komite var oppe i Stortinget. Komiteen hadde som oppgave «å søke å skape lettelse i samkvemmet mellom de skandinaviske land», som var forslaget Sven Nielsen tok opp da han først uttrykte sin motstand til Nordisk Råd under Det nordiske interparlamentariske forbund 28. delegasjonsmøte august 1951.¹²⁰ Saken var ikke spesielt kontroversiell og ble enstemmig vedtatt. Hambro holdt likevel et kort innlegg om saken.

[...] jeg har den oppfatning at når man er medlem av Stortinget og valgt av et parti, skal man ikke være medlem av noen andre grupper eller andre ting som opptrer politisk. Den reservasjon jeg har tatt, skyldes like frem at jeg synes dette smaker noe av anstaltsmakeri. [...] Jeg tror at de spørsmål som her er av reell interesse, må kunne løses av de forskjellige administrasjoner uten en skandinavisk interparlamentarisk kommisjon. [...] Jeg skulle bare ønske at man ville nøye seg med den hygge man har, og ikke alltid mene at det burde avsette seg i nye statsutgifter og i nye kommisjoner.¹²¹

Ikke bare illustrerer dette innlegget Hambros overbevisninger om forholdet mellom Stortingsrepresentanter og internasjonalt samarbeid, men også hvordan det internasjonale samarbeidet burde organiseres.

Noen år tidligere, i 1949, hadde Hambro uttalt seg skeptisk til et europeisk samarbeid. Han mente da at Norge heller burde samarbeide med land som Canada, Sør-Afrika og New Zealand, da deres demokratiske institusjoner lå «våre egne nær». Han aviste også det faktum

¹¹⁹ Eriksen og Pharo, *Kald krig og internasjonalisering*, 153.

¹²⁰ Stortingstidene 1951, 1056 og 1058; Se 2.1.1.

¹²¹ Stortingstidene, 1951, 1056-1057.

at det fantes noen felles kultur i Europa, og uttalte at han hadde vanskeligheter for å forstå at man kan snakke om et ideologisk felleskap i Europa.¹²² Hvorvidt dette kan overføres til en nordisk kontekst er vanskelig å avgjøre. I hvert fall viser det at Hambro ikke begrenset sin samarbeidsmotstand til det nordiske.

2.5 Delkonklusjon

I dette kapitlet har jeg vist saksgangen for opprettelsen av Nordisk Råd, fra forslaget først ble fremmet av Hans Hedtoft under det 28. delegasjonsmøtet av Det nordiske interparlamentariske forbund, til diskusjonen i Stortinget. Norge valgte å slutte seg til det Nordiske Råd sammen med de skandinaviske landene og Island. Det store flertall av stortingsrepresentantene og medlemmene av utenriks- og konstitusjonskomiteen var positive til forslaget og stilte seg bak det.

Aktivisering av stortingsrepresentantene i det nordiske samarbeid og et offisielt nordisk parlamentarisk samarbeidsorgan, var viktige poeng for tilhengerne av Nordisk Råd. For motstanderne var konstitusjonelle innvendinger, samt nasjonalt orientert argumentasjon ofte bygget på historiske forestillinger om Norge som den svake part i naboenes unionsambisjoner, sentrale poeng. Selv om kapitlet har vist at de som anvendte denne type argumenter var i mindretall, står det likevel fram som tungtveiende holdninger hos enkelte representanter. Parabelen som Grytnes tegnet er tydelig. Ved å vise til historiske begivenheter som har enkelte likheter med de daværende skaper han et ganske dystert bilde av situasjonen. Dette bærer preg av «historien gjentar seg»-argumentasjon, hvorpå han avslutter det med å vise til danskenes historiske våpen mot norsk selvstendighet – det tidligere Riksrådet. At Norge igjen skulle gå i den samme fellen virket sannsynlig for Grytnes. Det at det nye «våpenet» lignet på det gamle passer overens med Grytnes sin historieforståelse.

I dette kapitlet har jeg også vist hvordan de aller fleste av motstanderne var svært positive til det øvrige nordiske samarbeidet, eller i det minste uttalte at de var det. Det de ikke likte var formen det skulle ta i Nordisk Råd. Motstanderne uttrykte for det meste konstitusjonelle betenkeligheter, men noen hadde også historisk betingede innvendinger mot opprettelsen av rådet. Dette viser hvor dypt deler av den norske motstanden gikk, og er dermed et viktig

¹²² Stortingstidene, 1949, 1928.

element i det som kalles den norske skepsisen til Norden og det nordiske samarbeidet. Jeg mener bruken av historisk argumentasjon, sammen med bruken av «nasjonale kampår», viser hvor dypt den såkalte «norske skepsisen» lå – hos enkelte av motstanderne.

3 Nordisk fellesmarked

På det økonomiske området har vi funnet det naturlig og riktig for Norge først å undersøke mulighetene for samarbeid med de nordiske land. Dette arbeid er i gang.

Hvilke former et slikt samarbeid kan få, kan jeg ikke si nå. Heller ikke kan noen i dag si hva Norge kan få og hva Norge må yte til gjengjeld. Bare ett er sikkert: Det ligger store muligheter for de nordiske land i et realistisk og tillitsfullt samarbeid på det økonomiske området.¹²³

I dette kapittelet vil jeg undersøke de norske holdningene til økonomisk samarbeid i løpet av den første fasen av forhandlingene om et nordisk fellesmarked. Arnt-Iacob Nordby periodiserer forsøkene på å danne en nordisk tollunion eller fellesmarked i sin masteroppgave om nordisk integrering. Han hevder at den første fasen var fra 1947-1954, den andre fra 1954-1960 og den tredje fra 1968-1970 med NORDØK-forhandlingene.¹²⁴ Formene for økonomisk samarbeid som ble tatt opp i 1954 omhandlet hovedsakelig spørsmålet om en nordisk tollunion, i tillegg til nordisk kraftsamarbeid. Sistnevnte dreide seg i denne perioden om Neavassdraget i Trøndelag langs grensen til Sverige, og til dels om vassdrag i grenseområder generelt. Kapittelets hovedfokus vil være spørsmålet om en nordisk tollunion/fellesmarked.

Tanken om en tollunion/fellesmarked i Norden går tilbake til 1800-tallet. Joakim Ihlen hevder blant annet at det første forsøket på en skandinavisk tollunion var i 1846. Han skriver at dette var et dansk initiativ, med inspirasjon fra Den tyske tollforening.¹²⁵ Videre økonomisk samarbeid er å finne i den nordiske myntunion av 1873, samt en rekke møter mellom nordiske økonomer fram mot slutten av 1800-tallet. Også under første verdenskrig til og med 1930-årene ble det tettere samordning i den nordiske økonomien. Den skandinaviske varebytteavtalen fra 1917 er et eksempel på dette. I korthet gav landene avkall på visse varer de andre landene hadde behov for.¹²⁶ I løpet av 1930-årene møtte representanter fra alle de fem nordiske landene på møter hvis mål var å opprettholde en felles handelspolitisk front og behandle indre nordiske handelsproblemer. Dette arbeidet førte derimot ikke til noen endelige avtaler.¹²⁷ Arbeidet ble gjenopptatt kort tid etter andre verdenskrig, og fortsatte ut over 1950-tallet.

¹²³ Regjeringen, «Statsministerens nyttårstale 1954».

¹²⁴ Nordby, «Norsk integrasjon i Norden?», 18-20.

¹²⁵ Ihlen, *Næringsliv og tollpolitikk*, 73.

¹²⁶ Hansen, *Vennskap og kjennskap i 100 år*, 41; Myntunionen var mellom Sverige og Danmark i 1873, Norge ble med i 1875.

¹²⁷ St.meld. nr. 87, 1954, første vedlegg, Utredning om et nærmere økonomisk samarbeid i Norden, 2.

Etter opprettelsen av Nordisk Råd ble samarbeid på det økonomiske området sett på som det viktigste temaet innenfor det nordiske samarbeidet. Det kan derfor være relevant å undersøke om det generelle «nordensynet» ble påvirket i og under disse debattene. Med dette menes som sagt hvordan det øvrige nordiske samarbeidet ble vurdert i rammen av det økonomiske samarbeidet. Kapittelet vil derfor undersøke følgende problemstilling: *Hva var de norske holdningene til et utvidet nordisk økonomisk samarbeid i perioden 1947-1954?* Selv om problemstillingen omfatter perioden 1947-1954 vil hovedfokuset ligge på slutten av denne perioden. Dette er fordi mye av det som skjedde innenfor rammen av økonomisk samarbeid i Norden skjedde i de senere årene, spesielt i året 1954.

3.1 Nordisk Samhold mot utenlandsk press

Etter at den amerikanske utenriksministeren George Marshall hadde lovet økonomisk bistand til et krigsrammet Europa, tok britene og franskmennene i 1947 initiativ til en samling i Paris for å diskutere opprettelsen av en europeisk organisasjon. Utenriksministerne fra alle de nordiske landene, utenom Finland, hadde et møte i København den 9. juli s.å. i forkant av samlingen i Paris for å diskutere de nordiske lands respons.¹²⁸ Under dette møtet reiste utenriksminister Halvard Lange et forslag om å etablere et utvalg som skulle undersøke mulighetene for nærere nordisk økonomisk samarbeid.¹²⁹ Ifølge Sogner argumenterte Lange for at Norden måtte stå sammen i møte med amerikanernes innblanding, og at det ikke var behov for Marshall-midler hvis Skandinavia stod sammen.¹³⁰ Utenriksministerne fra Norge, Sverige, Danmark og Island møttes i august, hvor det foreslåtte utvalget igjen ble tatt opp. Danskene tok samtidig opp muligheten om en nordisk tollunion. Det danske forslaget ble kritisert fra norsk side for å være urealistisk.¹³¹ Til tross for den norske motstanden, ble utenriksministerne enige om at utvalget også skulle undersøke dette spørsmålet videre.¹³²

¹²⁸ Den utvidede utenriks- og konstitusjonskomiteen, møte 1. september 1947, 1; I litteraturen og kildene blir dette møtet betegnet som «Det nordiske utenriksmøtet», i realiteten var dette et møte mellom utenriksministerne fra Norge, Sverige og Danmark.

¹²⁹ Sogner, *Norges holdning til nordisk økonomisk samarbeid 1947-1959*, 17-18; St.meld. nr. 87 1954, vedlegg, Utredning om et nærmere økonomisk samarbeid i Norden, 5.

¹³⁰ Sogner, *Norges holdning til nordisk økonomisk samarbeid 1947-1959*, 18.

¹³¹ Lange pekte blant annet på forskjellige industrielle utgangspunkt i Norden, en utvidede utenriks- og konstitusjonskomiteen, møte 1. september 1947, 9.

¹³² Utenriksminister Lange mente danskene led av «store illusjoner» i spørsmålet om en nordisk tollunion, og mente at utvalget kunne «å få denne diskusjonen ned på jorden», Den utvidede utenriks- og konstitusjonskomiteen, møte 1. september 1947, 9; St.meld. nr. 87 1954, andre vedlegg, Nordisk Økonomisk Samarbeid, 1950, 3

Forslaget om et nordisk utvalg ble deretter behandlet av landenes regjeringer, før et nytt møte ble holdt i Oslo 23. og 24. februar 1948. Denne gangen var også handelsministerne til stede. Under møtet ble det enighet om å nedsette et nordisk økonomisk utvalg. Det felles nordiske utvalg for økonomisk samarbeid, heretter omtalt som «Fellesutvalget», skulle undersøke mulighetene for en tettere integrering av den nordiske økonomien. Dette handlet i første rekke om muligheten for en nordisk tollunion.¹³³

3.1.1 Den utvidede utenriks- og konstitusjonskomiteens møte

De to første nordiske utenriksmøtene ble tatt opp under Den utvidede utenriks- og konstitusjonskomiteens møte 1. september 1947. Foruten om utenriksministerens kommentarer, finnes det enkelte fremtredende utspill om det danske forslaget om en nordisk tollunion.

Frithjof Bettum fra Høyre var svært positiv til tanken om en nordisk tollunion. Han utalte at følelsesmessig hadde tanken mye for seg. Samtidig var han åpen om at det kunne være enkelte problemer med en tollunion, men at disse likevel kunne overvinnes og at hele Norden ville kunne «nyte uendelige store fordeler av det.». Han mente derfor at Norge burde undersøke muligheten for en tollunion nærmere – «så varmhjertet som det er mulig».¹³⁴ Bettums holdning fikk tilslutning fra arbeiderpartimannen Konrad Knudsen. Som et motstykke til en eventuell europeisk tollunion, var Knudsen svært positiv til en nordisk løsning. Han var også åpen om de problematiske aspektene ved et samarbeid, men la til at «vi bør kaste oss over enhver liten tanke som kan bli noe for oss selv», på bakgrunn av de geopolitiske forhold.¹³⁵

Den siste som kommenterte på spørsmålet var Trygve Utheim fra Venstre, han ønsket ikke å gå videre inn på hvor han stod i saken, men trakk fram to områder han mente kunne by på utfordringer: konkurransedyktigheten til det norske jordbruket og den norske industrien. Disse to sektorene ville bli utkonkurrert av sin «granne»-motpart, henholdsvis det danske jordbruket og den svenske industrien. Han mente likevel at man burde se spørsmålet med et realistisk syn.¹³⁶ Her kommer særlig to aspekter ved den norske holdningen tydelig fram. Først var det

¹³³ St.meld. nr. 87 1954, andre vedlegg, Nordisk Økonomisk Samarbeid, 1950, 3.

¹³⁴ Den utvidede utenriks- og konstitusjonskomiteen, møte 1. september 1947, 12.

¹³⁵ Den utvidede utenriks- og konstitusjonskomiteen, møte 1. september 1947, 13.

¹³⁶ Den utvidede utenriks- og konstitusjonskomiteen, møte 1. september 1947, 14.

et generelt positivt syn på det grunnleggende spørsmålet om økonomisk samarbeid fra både sosialdemokratisk og borgerlig side. Samtidig var det tydelig tilbakeholdenhet kombinert med en negativ holdning om Norges økonomiske stilling i forhold til nabolandene. Det er særlig Utheims syn som vil gjøre seg tydelig i de norske holdningene videre.

3.1.2 Fellesutvalget

Resultatet av den innledende fasen var opprettelsen av Fellesutvalget, hvis oppgave var å undersøke mulighetene for et tettere økonomisk samarbeid i Norden. Utvalgets første rapport ble avgitt i 1950. I mellomtiden hadde alle de skandinaviske landene og Island økonomisk fått støtte fra USA og ble med i OEEC – tettere europeisk integrasjon var nå et faktum. Britene ønsket et tettere økonomisk samarbeid med Skandinavia. Det var hemmelige samtaler mellom Lange og Brofoss, og britene, om en slik løsning. Alan Milward hevder at den norske responsen var positiv. Svenskene og danskene tok derimot til motmæle. Fra svensk og dansk side ble handelen med Vest-Tyskland ansett som viktigere enn handelen med britene.¹³⁷

Fellesutvalgets foreløpige rapport ble levert til de respektive regjeringene 3. januar 1950, og omhandlet for det meste tollunionsspørsmålet.¹³⁸ Rapporten viser at de norske holdningene til en nordisk tollunion skilte seg fra de øvrige nordiske landene. Det forekommer flere norske særutaleser, langt flere og mer omfattende enn i de andre medlemslandene. De norske medlemmene fryktet at en tollunion vil svekke den norske økonomien; de mente den norske hjemmeindustrien ikke var konkurransedyktig. Mye av skylden for Norges dårligere økonomiske stilling ble gitt til hvordan krigens ødeleggelser hadde påvirket Norge i større grad enn Sverige og Danmark, og at den norske hjemmeindustri behøvde mer tid til gjenreising.¹³⁹

Deretter fulgte en felles uttalelse fra dansk, islandsk og svensk side. De ville ikke fremsette særuttalelser på de eventuelle vanskeligheter en tollunion ville bringe, da disse uansett ville løses «ved felles bestrebelsers».¹⁴⁰ Jordbrukets særstilling ble tatt opp av Utvalget, også her fremstod Norge som den svakeste part. Fellesutvalgets konkluderte med at det ikke var mulig å etablere en nordisk tollunion. Hovedgrunnen til denne konklusjonen var at vanskelighetene

¹³⁷ Milward, *The reconstruction of western Europe 1945-1951*, 319.

¹³⁸ Tollunionsspørsmålet: 19 sider. Andre spørsmål i forbindelse med Utvalgets arbeid: 4 sider.

¹³⁹ St.meld. nr. 87 1954, første vedlegg, Utredning om et nærmere økonomisk samarbeid i Norden, 15-17.

¹⁴⁰ St.meld. nr. 87 1954, første vedlegg, Utredning om et nærmere økonomisk samarbeid i Norden, 17.

som ville melde seg ved en tollunion ikke ville la seg løse av deltakerlandene.¹⁴¹

Fellesutvalgets konklusjon var i stor grad preget av den norske usikkerheten og pessimismen om landets konkurransedyktighet sammenlignet med nabolandene – som alle ønsket en tollunion.

Fellesutvalget tok også opp Norges kapitalbehov i sammenheng med utnyttelse av vannkraften, samt at tanken om kraftoverføring fra Norge til Danmark ble nevnt. Dette skulle bli en stor konflikt i norsk politikk, som gjorde seg gjeldene i den øvrige debatten om nordisk økonomisk samarbeid. Konflikten om Nea-vassdraget handlet om hvorvidt det skulle bygges med svenske penger eller ikke, og om den norske kraften skulle eksporteres over landegrensen. Nea-vassdraget ble til slutt bygget med hjelp fra Sverige etter votering i Stortinget, 81 mot 63.¹⁴² Kraftverket stod for øvrig ferdig i 1960 og ble innviet av Norges og Sveriges statsministere. Den svenske gjelden var tilbakebetalt i 1975, som følge av at rundt halvparten av kraften ble overført til Sverige.¹⁴³

3.1.3 Norsk tilbakeholdenhet på økonomisk samarbeid i Norden

Fellesutvalgets rapport ble deretter behandlet av Nordisk Råd under dets første sesjon i København februar 1953, hvis utfall ble en henstilling om at Utvalget skulle fortsette sine undersøkelser om det økonomisk samarbeidet og tollunionsspørsmålet, samt det norske forslaget om en bransjeundersøkelse. Dette ble enstemmig vedtatt av Rådet.

Nordmennene viste likevel motvilje mot å gå for langt på det økonomiske området. De norske representantene viste til rapporten og fremhevet at på grunn av de unike skadevirkningene for Norge ville en nordisk tollunion være umulig. Om et eventuelt nordisk kraftsamarbeid ble det fra norsk side vist til tidligere undersøkelser som konkluderte med at de daværende planene ikke kunne godtas og at saken var stilt i bero.¹⁴⁴ Fra norsk side ble pekt på to problematiske sider ved en tollunion: de umiddelbare problemene og problemene i kjølvanntet av en eventuell tollunion. Dette kan oversettes til holdningen om at Norge var betydelig dårligere rustet til å takle en industriell konkurranse med nabolandene, og derfor ville lide større tap.¹⁴⁵

¹⁴¹ St.meld. nr. 87 1954, første vedlegg, Utredning om et nærmere økonomisk samarbeid i Norden, 29.

¹⁴² Stortingstidende 1955, 3282

¹⁴³ NVE-rapport, *Kulturminner i norsk kraftproduksjon*, 185.

¹⁴⁴ Nordisk Råd, 1953, 207 og 289.

¹⁴⁵ Nordisk Råd, 1953, 285.

Likevel, som venstremannen Bent Røiseland påpekte i debatten, tanken om tettere økonomisk samarbeid var fortsatt viktig for Norge og ikke noe som ble kastet sammen med tollunionen.¹⁴⁶

Den danske representanten Bertel Dahlgaard uttrykte skuffelse over rapportens konklusjon, noe han hevdet skyldtes den norsk pessimismen. Videre mente han at Norden som en økonomisk enhet ville bli en økonomisk maktfaktor, som kunne jevnstiltes med stormaktene.¹⁴⁷ Den danske responsen var derimot ikke helt uniform: Viggo Starcke var bare for en tollunion hvis den frigjorde handelen med andre land og ikke ble en handelsblokk.¹⁴⁸ Östen Undén, Sveriges utenriksminister, ønsket med glede de nye undersøkelsene, han var helt enig i Norges forslag om bransjeundersøkelser – som ble oppfattet av den svenske delegasjonen som en måte å avslutte undersøkelsene på. På spørsmålet om kraftsamarbeid sa han at Sverige var klare, og at de bare ventet på et resultat av de dansk-norske forhandlingene.¹⁴⁹

3.1.4 Regjeringens Norden-politikk og opposisjonens svar

Til tross for mye motstand under Nordisk Råds første sesjon, fortsatte arbeidet på det samarbeidets økonomiske område. Som vist til innledningsvis, ble muligheten for et tettere nordisk økonomisk samarbeid nevnt i statsministerens nyttårstale. Det økonomiske samarbeidet ble også gjentatt i trontalen ved åpningen av Stortinget 18. januar 1954.¹⁵⁰ Under den utenrikspolitiske redegjørelsen og den påfølgende debatten på nyåret, ble regjeringens og opposisjonens Norden-politikk, og til dels: nordensyn, tatt opp.

Utenriksminister Lange uttalte at arbeiderpartiregjeringen så på videre utbygging av det nordiske samarbeidet som en av de sentrale utenrikspolitiske oppgavene for regjeringen, og at Nordisk Råd var det viktigste organ i det nordiske samarbeidet. Om det økonomiske samarbeidet var han derimot nokså nøktern. Han tok kun opp Rådets henstilling om ytterligere bransjeundersøkelser, hevdet deretter at en nordisk tollunion ikke var praktisk politikk. Han gjorde det derimot klart at Regjeringen så på et bransjespesifikk, tollpolitisk

¹⁴⁶ Nordisk Råd, 1953, 305.

¹⁴⁷ Nordisk Råd, 1953, 212-214.

¹⁴⁸ Nordisk Råd, 1953, 305.

¹⁴⁹ Nordisk Råd, 1953, 210-211.

¹⁵⁰ Regjeringen, «Kong Haakon VII's trontale 1954 og melding om rikets tilstand 1953».

samarbeid som både mulig og ønskelig.¹⁵¹ Utenriksministeren oppfordret samtidig mot å la «nasjonalistiske holdninger» og «historiske forestillinger» prege ens syn på Norden og det nordiske samarbeidet.¹⁵² Dette ble fulgt opp av Einar Gerhardsen (AP), som mente at Norge ikke burde følge snevre nasjonalistiske linjer og dermed isolere seg fra omverden.¹⁵³ Han gav i tillegg sin fulle tilslutning til det nordiske samarbeidet, og hevdet at ingen land hadde så gode forutsetninger for et godt samarbeid som Norden. Han omtalte samarbeidet som naturlig, og var svært positiv til det Nordiske råds rolle i å føre landene sammen. Det kulturelle og sosialpolitiske samarbeidet ble fremhevet av Gerhardsen, samt lettelser i reise- og arbeidsrestriksjoner mellom de nordiske land. Til dette la han til at det var vanskelig å «overvurdere den betydning disse faktorer har for å skape samhørighet mellom de nordiske folk.»¹⁵⁴

De borgerlige partiene var ikke uniforme i sin kritikk av Regjeringens nordpolitik. Høyre og C.J. Hambro viet ingen tid til det økonomiske spørsmålet: Hambros reservasjoner var på det konstitusjonelle området – noe som også var gjenstand for kritikk under debatten om opprettelsen av Nordisk Råd. Reservasjonene hadde nå blitt bekreftet for Hambro, da han mente at det var mangel på informasjon til Stortinget om de nordiske utenrikspolitiske møtene, samt at Stortinget var ført bak lyset av Regjeringen.¹⁵⁵ Venstres kritikk var også relativt mild: et godt forhold med Norden var viktig for partiet, samtidig var deres holdning at det økonomiske samarbeidet ikke måtte gå utover det allerede eksisterende samarbeidet. Her ble handelen med England tatt opp av Bent Røiseland, som likevel la til at handelssamarbeidet med britene og de nordiske land ikke var motsetninger. Røiselands partifelle Arthur Sundt omtalte Nordisk Råd som et stort gode i det nordiske samarbeidet, og mente alle saker burde diskuteres med «våre brødre i Sverige og Danmark» under rådets sesjoner.¹⁵⁶ Erling Wikborg fra KrF ønsket en utbygging av det nordiske samarbeidet på det kulturelle og sosiale område velkommen. Han poengterte derimot at hans parti ikke hadde endret mening om Nordisk Råd, samt at et økonomiske samarbeide ville være problematisk for Norge.

¹⁵¹ Stortingstidende 1954, 50-51; Stortingstidende 1954, 145.

¹⁵² Stortingstidende 1954, 51.

¹⁵³ Gerhardsen var på dette tidspunktet ikke statsminister.

¹⁵⁴ Stortingstidende 1954, 128,

¹⁵⁵ Stortingstidende 1954, 208.

¹⁵⁶ Stortingstidende 1954, 108 og 148-149.

Den kraftigste kritikken mot det nordiske samarbeidet kom fra bondepartimannen Lars Vatnaland. Han tok opp et forslag fra Nordisk Råds første sesjon, som handlet om opprettelsen av en fellesnordisk folkehøyskole. Dette avviste han helt og hevdet videre at dette var et dansk ledd i den nordiske samrøringstanken. Han uttalte videre at han var bekymret for Rådets utvikling og mente at man burde se på forslagene Rådet drøfter med den største forsiktighet. Her refererte han til forslaget om nordiske statsborgere rettsstilling i et annet nordisk land. På dette punktet mente han at: «samarbeid på det plan kan berre føra til at vårt land som det minste og veikaste av dei tre Norderlanda lyt ofra mest.»¹⁵⁷

3.1.5 Krafteksportsprosmålet

Krafteksportsprosmålet ble som tidligere nevnt, for fullt et tema på Stortinget i 1954. Under debatten om utenriksministerens utenrikspolitiske redegjørelse ble spørsmålet tatt opp av flere representanter. Det ble derimot ikke nevnt i utenriksministerens redegjørelse, kun i den følgende debatten. Eriksen og Pharo beskriver kraftsamarbeidsprosjektet som noe av det vanskeligste innenfor det nordiske samarbeidet, og noe det var mye motstand mot i alle de norske partiene.¹⁵⁸ Det er denne debatten et godt eksempel på, men den viser også at spørsmålet var gjenstand for relativ nøkternhet.

For flere av de borgerlige partiene var krafteksportsprosmålet et spørsmål om salg av norske naturrikdommer til utlendinger. Røiseland hevdet at det var tradisjonell venstrepolitikk å være varsom på samspillet mellom utlendinger og norske naturressurser – ofte formulert som «våre» kraftkilder og «våre» kraftverk.¹⁵⁹ En tilsvarende tydelig holdning til krafteksport finner en også hos regjeringspartiet. Handelsminister Erik Brofoss mente at Norges grunnleggende utgangspunkt burde være at man ikke skulle eksportere kraft uten at det er klar interesse og fordel i det, samt at man ikke skal delta i samarbeidet for samarbeidets skyld. Brofoss hevdet samtidig at hverken han eller Regjeringen hadde tatt et prinsipielt standpunkt i saken. Det avgjørende spørsmålet i saken var dermed om man kunne få i pose og sekk: at Norge kunne løse sine kraftforsyningsproblemer og gi kraft til overs til nabolandene. Veien dit var gjennom en nordisk løsning. Hvis en slik løsning ikke kunne oppnås, ville ikke samarbeidet være mulig:

¹⁵⁷ Stortingstidende 1954, 114.

¹⁵⁸ Eriksen og Pharo, *Kald krig og internasjonalisering*, 162

¹⁵⁹ Stortingstidende 1954, 108.

Det må derfor være en konkret og praktisk arbeidsoppgave på en fordomsfri måte å drøfte om en kan finne slike prosjekter som gir Norge disse fordeler samtidig som vi kan være med på å løse en åpenbar struktursvakhet i de andre nordiske lands økonomi.¹⁶⁰

3.1.6 Norsk-svenske samtaler

Den norske regjeringen hadde i slutten av mars 1954 et møte med sine svenske kollegaer. Blant temaene som ble tatt opp var utbyggingen av Nea-vassdraget og tollunionsspørsmålet. Fra norsk side deltok statsminister Oscar Torp, handelsminister Brofoss og industriminister Nils Handal. Hverken danskene eller islenderne deltok på dette møtet. Under redegjørelsen for Stortinget ble regjeringens linje lagt frem, hvor det kom frem det at det var et reelt ønske om å få på plass en form for økonomisk samhold i Norden på grunn av de pågående økonomiske samarbeidsprosjektene i Europa.¹⁶¹

Statsminister Torp la frem tre internasjonale økonomiske samarbeid som eksempler på hvorfor et samarbeid burde skje mellom de nordiske landene: det britiske samveldet, Benelux-landene og Schumann-planen. Regjeringen fryktet at Norge ville bli økonomisk isolert gjennom å forbli utenforstående i internasjonale markedsdannelser. Torp la så til at dette var perspektiver som var gjeldende i Danmark og Sverige. Regjeringen la frem tre punkter som et samarbeid måtte bygge på: for det første burde ikke være for omfattende og skje for fort. En tollunion hadde til nå blitt avvist fra norsk side flere ganger, men svenskene og danskene holdt fortsatt igjen på tanken. For det andre måtte det økonomiske samarbeidet utarbeides med en grunntanke om rasjonell arbeidsdeling. Det fjerde var at samarbeidet måtte være i alle de nordiske lands interesse. Dette fulgte Torp opp med å si at økonomisk samarbeid i Norden ikke skulle skje for samarbeidets skyld, og at nye prosjekter kun kunne skje dersom det var klar norsk interesse i det – noe de ikke la skjul på ovenfor svenskene.¹⁶² Denne holdningen ble overført til krafteksportsprosjektet, som ifølge Brofoss måtte være at det norske utgangspunktet alltid måtte være spørsmålet om man ville kunne oppnå en tilstrekkelig norsk forsyningsmessig fordel ved fellesnordiske prosjekter.»¹⁶³

Selv om økonomisk samarbeid i Norden var ønskelig, ble spørsmålet om en nordisk tollunion ble helt og holdent avvist fra hele det norske politiske miljøet. Holdningen var at den norske

¹⁶⁰ Stortingstidende 1954, 153.

¹⁶¹ Møte for lukkede dører i Stortinget 6. april 1954, 1-2.

¹⁶² Møte for lukkede dører i Stortinget 6. april 1954, 3-4.

¹⁶³ Møte for lukkede dører i Stortinget 6. april 1954, 8.

økonomien, sammenlignet med naboenes, ikke hadde oppnådd en tilstrekkelig oppreisning etter krigen – noe som hadde rammet nordmennene hardere enn deres svenske og danske naboer. Denne skjevheten gjorde at det ble vurdert slik at den norske hjemmeindustrien ville bli den tapende part. Den eventuelle krafteksporten ble også kraftig kritisert i Norge – både i Arbeiderpartiet og i de borgerlige partiene. Avslutningsvis var det erkjennelsen om at alle nordiske prosjekter måtte være til fordel for Norge. Dette var det norske utgangspunktet før Nordisk Råds andre sesjon som ble holdt i Oslo i august 1954.

3.2 Norske borgerlige mot et samlet Nordisk Råd

Nordisk Råds andre sesjon var betydningsfull for det nordiske økonomiske samarbeidet, noe som også var en av sesjonens kjernesaker. Sakene knyttet til det økonomiske samarbeidet ble behandlet av den økonomiske komitéen og deretter av et samlet Nordisk Råd under plenumsmøtet. Ordlyden rundt det økonomiske samarbeidet tok en annen form under denne sesjonen: det var ikke lenger snakk om en «tollunion», men heller «et nordisk fellesmarked». Dette henger sammen med at Fellesutvalgets andre rapport, som ble tilsendt de skandinaviske regjeringene i mars s.å., ikke lenger undersøkte mulighetene for en tollunion, men heller et felles nordisk marked på utvalgte varegrupper. Denne gangen ble ikke Fellesutvalget enige om en felles konklusjon, i tillegg til at rapportens konklusjon er delt i en norsk og en dansk-svensk del. Her kommer det frem at de norske sakkyndige mente det var svært få varegrupper som lot seg åpne for tollfrihandel med nabolandene, mens de svenske og danske mente et fellesmarked var gunstig på en rekke områder.¹⁶⁴

Den økonomiske komites norske medlemmer bestod av Gerhardsen (AP) og hans partifelle Olav Meisdalshagen, og Christian Holm fra Høyre og Røiseland fra Venstre. Allerede i komitebehandlingen var det norsk opposisjon til forslaget. Komitéens flertall, hvis norske medlemmer var Gerhardsen og Meisdalshagen, var overbevist om at alle de nordiske landene ville tjene på et felles nordisk marked – både som helhet, som region, og som enkeltstående land. De mente også at det fremtidige arbeidet burde ledes av regjeringene, i samråd industrien og fagforbundet. Mindretallet, som kun bestod av Holm og Røiseland, stilte seg mot flertallets innstilling og foreslo at forslaget skulle bli utsatt til neste sesjon. De mente

¹⁶⁴ St.meld. nr. 87 1954, andre vedlegg, Nordisk Økonomisk Samarbeid: Et Felles Marked, 8, 82 og 88; Island deltok ikke.

forslaget ikke var godt nok behandlet, når det gjaldt den faktiske utredningen, og særlig det faktum at forslaget ikke var behandlet i Stortinget. Etter stortingets handlingsplan var dette noe som ville bli drøftet under høstsessjonen. Utsettelsen, mente de, ville styrke Nordisk Råds stilling hos det norske folk.

Til tross for Mindretallets bemerkninger vedtok komitéen at Rådet skulle henstille regjeringene til å «fremme et utvidet økonomisk samarbeid i Norden». Blant annet skulle regjeringene søke etter «å legge vilkårene til rette for opprettelsen av et felles nordisk marked på så store områder som mulig». Forhandlingene om kraftsamarbeidet skulle også gjenopptas.¹⁶⁵

3.2.1 En samlet norsk borgerlig opposisjon

Den økonomiske komitéens innstilling ble så diskutert i Rådets plenumsmøtet. Under denne debatten var det igjen Norge som fremstod som det nølende part. De norske representantene var likevel delt seg imellom, med sosialdemokratene og de borgerlige på hver sin side. Svenskene og danskene på sin side, var alle positivt innstilt.

En samlet norsk borgerlig opposisjon ønsket en utsettelse av saken til den kunne bli behandlet i Stortinget. De presiserte at de ikke var imot det nordiske samarbeidet, og at de fleste heller ikke var imot nordisk økonomisk samarbeid. Den hyppigst brukte innvendingen var at de ikke kunne ha en posisjon i spørsmålet, både fordi Stortinget ikke hadde behandlet saken ferdig og dermed ikke hadde nok informasjon om spørsmålet, samt at mange fryktet dette ville fungere som et bindende element. Dette ville føre til at Det nordiske råds posisjon i den norske opinionen ville falle. En annen hyppig brukt innvendig omhandlet Norges historiske forhold og Nordens fremtid, som flere norske representanter reagerte på. Den siste innvendingen mot komitéens vedtak var spørsmålet om hvordan andre land ville reagere på et nordisk fellesmarked.

Innvendingen om sakens behandlingsprosedyre ble omtalt av Røiseland som mente det var uheldig om man tok et standpunkt i Rådet, for så å endre mening noen måneder senere. På denne måten ville Rådet få et bindende element. Dette anså han som den viktigste innvendingen mot Rådets opprettelse i den norske stortingsdebatten. Dette var også reflektert

¹⁶⁵ Nordisk Råd, 1954, 846-847.

i den norske befolkningen. Det var derfor ubetydelig hvorvidt denne innvendingen var holdbar eller ikke, ettersom «innvendingen har levd, og lever i dag i en stor del av folket».¹⁶⁶ Denne holdningen var også å finne hos høyrerepresentantene Arthur Sundt og C.J Hambro, som begge mente det var problematisk å si en ting i Rådet, for deretter å innta et annet standpunkt i Stortinget. Hambro sin vurdering av saksbehandlingen gikk et steg lenger, da han mente at Regjeringen delegerte store områder av Stortingets myndighet til Nordisk Råd. Dette var for Hambro en av årsakene til den norske befolkningens svekkende tillit til norske styresmakter, og at Mindretallets innstilling var et ledd i kampen for å vinne tilbake folkestyret til det norske Storting og Norge.¹⁶⁷

Forholdet mellom Nordisk Råd og Stortinget var også viktig for Kristelig Folkepartis Kjell Bondevik og Bondepartiets Jon Leirfall. Bondevik mente at behandlingen av denne innstillingen hadde bevist at Rådet kunne foregripe en sak før den ble tatt opp i Stortinget, noe som hadde vært et av de viktigste argumentene mot opprettelsen av Rådet tilbake i 1952. Bondevik ville derfor ikke bruke tid på de økonomiske problemene knyttet til et fellesmarked, da han så på forholdet mellom Det nordiske råd og Stortinget som sakens kjerne.¹⁶⁸ Leirfall på sin side, refererte til at hans og hans partis hovedinnstilling mot opprettelsen av Nordisk Råd, var nettopp det at det kunne utvikle seg til et slags overnasjonalt nordisk parlament, der avgjørelser i viktige spørsmål ville bli bindende for rådets medlemmer og de nordiske landenes regjeringer. Han mente at denne saken hadde vist at frykten deres var begrunnet.¹⁶⁹

De hadde borgerlige partiene hadde i sin kritikk at saken ikke var behandlet i Stortinget. Selv om spørsmålet var diskutert i stortingsalen flere ganger, hadde hverken Fellesutvalgets rapport eller spørsmålet om et fellesmarked blitt forelagt Stortinget. Flere representanter mente at de hadde et slags moralsk ansvar med tanke på stemmegivning i Rådet, og at det i praksis ble bindende. Dette ble senere tatt opp av arbeiderpartikollegaene Finn Moe og Gerhardsen, som stilte seg forbauset til innvendingen. Gerhardsen uttalte at hvis dette var riktig så er det også riktig for alt internasjonalt arbeid.¹⁷⁰

De borgerlige partiene fortsatte sin kritikk av måten saken var blitt behandlet på, og mente at dette ville føre til at Nordisk Råds stilling falt i den norske opinionen. Dette mente de var

¹⁶⁶ Nordisk Råd, 1954, 166.

¹⁶⁷ Nordisk Råd, 1954, 210.

¹⁶⁸ Nordisk Råd, 1954, 182.

¹⁶⁹ Nordisk Råd, 1954, 197.

¹⁷⁰ Nordisk Råd, 1954, 160.

svært uheldig, da de ikke ønsket at det nordiske samarbeidet skulle lide som følge av dette. Holm fra Høyre sa at den «smule popularitet som Det nordiske råd ennå har i Norge» fort ville bli borte dersom saker fortsatte å behandles på denne måte. Dette var dog ikke Rådets egen feil, men den norske regjering, som bidro til et ufortjent negativt stempel av det nordiske råd.¹⁷¹ Også dette stilte Finn Moe seg forbauset til: han sa at hvis dette var sant, så kunne man like gjerne legge ned hele Nordisk Råd, ettersom det ikke kunne fungere på noen annen måte.¹⁷²

3.2.2 Nordiske drømmer og norske «mareritt»

Som tidligere nevnt, reagerte flere nordmenn på utsagn om historiske forhold og Nordens fremtid. Den danske representanten Bertel Dahlgaard kom med et svært radikalt budskap, sammenlignet med de relativt nøkterne innspillene til sine norske kolleger. Han uttalte blant annet:

Vore folk har drømt de nordiske drømme, som aldrig blev til virkelighed, men som det gælder den nordiske tanke i sin helhed, [...] I denne forsamling og udover de nordiske lande sidder kvinder og mænd, som håber på, at en ny slægt vil have mod til at fuldføre det, som vi nu ved denne beslutning påbegynder. For alle dem, tror jeg, vil Det nordiske Råds møde i Oslo i 1954 stå som en historisk begivenhed, og de vil yde deres bidrag til, at fremtidens gerning kan blive præget af nøgtern vurdering, men også af troen på en stor sags endelige sejr.¹⁷³

Dahlgaard var den som gikk sterkest ut for å fremme fellesmarked. Den svenske representanten Elon Andersson mente man burde passe seg for å bruke for sterke ord, men mente likevel dette var en «märkesdag» i Nordens historie.¹⁷⁴ De resterende svenske og danske, samt den ene islandske representanten, som tok til orde, var alle svært positivt innstilt. Flere, særlig danskene, mente innstillingen ikke gikk langt nok.¹⁷⁵ Rolf Edberg fra Sverige mente fordelene ved et fellesmarked var åpenbare, han mente i tillegg at «kraftskandinavismen» snart burde bli en realitet.¹⁷⁶

Dahlgaards «nordistiske» uttalelse ble kommentert av flere av de norske representantene. Arthur Sundt fra Venstre nevnte hvordan dette minnet han om den gamle «studenterskandinavismen» og at slike store ord ikke har dekning i den norske innstillingen til

¹⁷¹ Nordisk Råd, 1954, 166.

¹⁷² Nordisk Råd, 1954, 189.

¹⁷³ Nordisk Råd, 1954, 156.

¹⁷⁴ Nordisk Råd, 1954, 164.

¹⁷⁵ Nordisk Råd, 1954, 172, 174, 177, 180.

¹⁷⁶ Nordisk Råd, 1954, 177

det nordiske samarbeidet.¹⁷⁷ Leirfall (B) henviste også til Dahlgaards «nordiske drømmer», og presiserte at slike drømmer hadde Norge aldri hatt og at de gangene våre nordiske naboland hadde drømt slike drømmer, hadde det forårsaket «mareritt i Norge». Han tok også opp skiftet fra tollunion til et felles nordisk marked, som han hevdet forslaget egentlig dreide seg om. Dette mente han var et bevisst forsøk på å få forslaget til å lyde bedre i Norge – som hadde et annet forhold til ordet «union» enn naboene Sverige og Danmark. Han mente unionstiden var noe av årsaken til at Norge ikke var på samme økonomiske nivået som sine naboland. Avslutningsvis uttalte han at hvis det nordiske samarbeidet skulle ha noen fremtid måtte man løsrive seg fra «romantisk drømmetenkning om urealistiske mål». Her ønsket han en innrømmelse på det faktum at alle land tenkte på sine egne fordeler og at man bare «tenkte nordisk» så lenge det passet ens eget land: «For slik tenker vi i virkeligheten alle sammen».¹⁷⁸

Den borgerlige siden var også bekymret for hvordan andre land kunne komme til å reagere på et nordisk fellesmarked, og om dette kunne påvirke et bredere samarbeid med England og Vest-Europa. Dette var noe som også hadde blitt poengtert i debatten om den utenrikspolitiske redegjørelsen i februar. Blant debattantene var Christian Holm (H), som mente at «Norges ansikt» var vendt mot Nordsjøen og Atlanterhavet, og at man derfor burde tenke på hvordan deres reaksjon på et eventuelt nordisk fellesmarked ville bli.¹⁷⁹ Både Røiseland og Leirfall kom med lignende uttalelser.¹⁸⁰

3.2.3 Den norske regjeringens posisjon

Regjeringens holdning til forslaget lå et sted mellom den danske, svenske og den borgerlige norske responsen. Utenriksminister Lange uttalte at et økonomisk samarbeid ikke var et mål i seg selv, men en måte å heve den allmenne levestandarden på. Han mente også at Det nordisk råd ikke var et passende forum for å svare på innvendinger fra den norske opposisjonen.¹⁸¹ Gerhardsen satte søkelys på det praktiske aspektet ved å heve levestandarden gjennom et felles nordisk marked, som han mente også ville løse energiproblemene hurtigere og bidra til en mer rasjonell sysselsetting. Han påpekte likevel at hvert land måtte ta en realistisk og objektiv vurdering av betydningen og mulighetene for å gjennomføre et marked, samt at det

¹⁷⁷ Nordisk Råd, 1954, 194.

¹⁷⁸ Nordisk Råd, 1954, 198 og 202-203.

¹⁷⁹ Nordisk Råd, 1954, 169.

¹⁸⁰ Nordisk Råd, 1954, 164 og 199.

¹⁸¹ Nordisk Råd, 1954, 172-173.

realistiske utgangspunktet ville være det som tjente ens land og folk. Videre uttalte Gerhardsen at tiden var inne for å «forberede et felles nordisk marked og i forholdsvis nær framtid å begynne en gradvis gjennomføring.».¹⁸²

Generelt sett kan Regjeringens, eller i det minste regjeringspartiet, respons beskrives som langt mer positivt innstilt enn den har vært tidligere. Det var ingen tegn på idealistisk overbevisning, samt få realpolitiske reserveringer. Særlig Gerhardsen fremstod som en ivrig tilhenger av et nordisk fellesmarked, mens Langes respons var noe mer reservert.

3.2.4 Henstillingen fra Nordisk Råd og reaksjonen fra norsk presse

Forsamlingen i plenums møtet stemte først på Mindretallets forslag om utsettelse av saken til neste sesjon. Denne stemte ingen andre enn en samlet norsk borgerlig opposisjon for. Da forslaget ble kastet, ble innstillingen til flertallet votert over. Her stemte de norske borgerlige og en representant fra Island, «stemmer ikke», da nordmennene ikke ville stemme for et forslag som ikke hadde vært behandlet av Stortinget. Forslaget fra komiteen ble vedtatt med 43 for og 9 som avstod fra å stemme.¹⁸³

Henstillingen fra Nordisk Råd vakte reaksjoner i norsk presse. Særlig Dagbladet kritisk til vedtaket, spesielt måten det var blitt behandlet på. Fra avisens side fremstod Rådet som et overnasjonalt organ som hadde frarøvet det norske folk sin nasjonale myndighet og autonomi, tillatt av det norske Arbeiderparti. Lederartikkelen fra 18. august 1954 er preget av en sarkastisk tone, hvor det stod: «Vi innrømmer at vi er så naive. Det samme er faktisk halvparten av de norske velgerne, når vi ser på voteringen i rådet. Men skitt i dem.».¹⁸⁴ Høyreavisen Morgenbladet var derimot nokså åpen for tanken om et fellesmarked i Norden, delvis fordi de mente et nordisk fellesmarked ville være i tråd med det vest-europeiske samarbeidet. De stilte to krav som måtte oppfylles, dersom et samarbeid i Norden skulle fungere. Det første kravet var rettet mot «sosialistene», som var at de måtte forstå forutsetningene ved et utvidet nordisk arbeidsmarked. Det andre var rettet mot det norske mindretallet under forhandlingene i Nordisk Råd, og var at de ikke måtte være isolasjonister og ødelegge for det nordiske samarbeidet. Den fremtidige debatten i Stortinget om rådets henstilling beskrev de som et stort oppgjør, «hvor huggene vil falle til begge sider», og at den

¹⁸² Nordisk Råd, 1954, 156-158.

¹⁸³ Nordisk Råd, 1954, 218.

¹⁸⁴ Dagbladet, Leder, 18. august 1954.

burde bli preget av at ingen fra dansk eller svensk side tok til orde for «hypernasjonale interesser eller mål».¹⁸⁵

3.3 Stortingsdebatten

Etter sesjonen i Nordisk Råd, ble spørsmålet om nordisk økonomisk samarbeid behandlet av utenriks- og konstitusjonskomitéen. Her var rekommandasjonen fra Nordisk Råd i fokus, men det ble også vist til de forskjellige rapportene fra Fellesutvalget, og utredningen fra Handelsdepartementet.

3.3.1 Tre fraksjoner

Komitéen var delt i tre fraksjoner. Den første, bestående av representanter fra Arbeiderpartiet, mente det var enighet fra alle hold om at det nordiske samarbeidet burde styrkes i sin alminnelighet, også det økonomiske. De delte meningene omhandlet to aspekter ved på det økonomiske området: kraftsamarbeidet og et felles marked. Fraksjonen støttet rekommandasjonen fra Nordisk Råd, og gav tilslutning til Regjeringens retningslinjer om økonomisk samarbeid mellom de nordiske land. Nils Hønsvald (AP), framla et forslag på vegne av fraksjonen om at Stortinget stilte seg bak Regjeringens retningslinjer.¹⁸⁶

Komitéens andre fraksjon bestod av representanter fra Høyre, Venstre og KrF. De mente det var umulig å ta stilling til alle de «vanskelige» spørsmålene om nordisk økonomisk samarbeid, og at komitéen ikke hadde fått nok tid til å behandle saken. Samtidig påpekte fraksjonen at de støttet et økonomisk samarbeid i Norden, så lenge dette skjedde uten å skade norske interesser. De ville derimot ikke støtte Regjeringens retningslinjer, ei heller Nordisk Råds vedtak. Fraksjonens forslag, gitt av Arthur Sundt (V) i Stortinget, uttrykte at Regjeringen burde vise stor forsiktighet med utarbeidelser av planer for et nordisk økonomisk samarbeid, og at Stortinget ikke kunne stille seg bak Regjeringens retningslinjer og Nordisk Råds vedtak. Om kraftutbygging lød forslaget at Regjeringen måtte gå forsiktig frem også når det gjaldt utalandske penger i norsk kraftkilder.¹⁸⁷

¹⁸⁵ Morgenbladet, Leder, 18. august 1954.

¹⁸⁶ Innst. S. nr. 200 (1954), 477; Stortingstidende 1954, 2489.

¹⁸⁷ Innst. S. nr. 200 (1954), 477-478; Stortingstidende 1954, 2489.

Den siste fraksjonen, bestod kun av Elisæus Vatnaland fra Bondepartiet, som stilte seg helt imot Regjeringen på spørsmålene om krafteksport og et felles marked. Han ønsket at det samarbeidet «som gjennom lengere tid har utviklet seg mellom de nordiske land» burde bygges videre «på de områder hvor det er naturlig» og var «i alle deltakende lands interesse.». Han tok derimot avstand fra rekommandasjonen fra Nordisk Råd, og framsatte et forslag om at Stortinget skulle fraråde Regjeringen å føre forhandlinger om et felles marked og krafteksport.¹⁸⁸ Fraksjonenes forslag ble deretter debattert i Stortinget.

Debatten i Stortinget har mange av de samme likehetstrekkene som ved tidligere stortingsdebatter om Norden og det nordiske samarbeidet. For det første stod Arbeiderpartiet igjen alene mot en samlet opposisjon. Samtlige talere fra Arbeiderpartiet var svært positive til regjeringens retningslinjer og ønsket at det nordiske økonomiske samarbeidet skulle utbygges. Handelsminister Nils Langhelle la frem regjeringens linje, og pekte på tre felt hvor det økonomiske samarbeidet burde fokusere på: felles nyreising- og utbyggingstiltak, som kraftsamarbeid; produksjonsfordeling; og opprettelsen av et felles nordisk marked. Deretter ble det poengtert at regjeringen ikke så disse som alternative løsninger, men noe som utgjorde en helhet. Regjeringen så på dette som et naturlig samarbeid, både på grunn av innenriks ambisjoner som fullsysselsetting og landenes «nordiske linje» i så å si alt av internasjonalt samarbeid.¹⁸⁹

3.3.2 Positive sider ved unionstidene

Det er et spesifikt punkt som gjør at denne debatten skiller seg fra de tidligere stortingsdebattene om nordisk samarbeid. Det nordiske samarbeidet under unionstiden med Sverige og Danmark ble her fremstilt som fordelaktig – også for Norge. Her var Torstein Selvik (AP) særlig framtreddende. Han mente mange dramatiserte de historiske erfaringene fra unionstiden. Danskertiden hadde selvfølgelig påført overNorge tap, men:

Når det gjelder den økonomiske side av saken, er det i vår historie i de siste to-tre hundre år ingen holdepunkter for hypotesen om at det økonomiske samkvem med våre naboland var til skade og tap for oss. Jeg er blitt mer og mer overbevist om at den største vinning, så lenge vi

¹⁸⁸ Innst. S. nr. 200 (1954), 478; Stortingstidende 1954, 2488.

¹⁸⁹ Stortingstidende 1954, 2427-2429.

hadde et felles marked med våre naboland, lå på vår side, og at det igjen i høy grad medvirket til den jevnbyrdige stilling som vi etter hvert evnet å tilkjempe oss.¹⁹⁰

Under debatten om opprettelsen av Nordisk Råd hadde unionene med Danmark og Sverige blitt brukt som eksempel på det verste som kunne skje med landet. Der ble det blant annet påstått at unionene var nære ved å føre til undergangen av Norge, og at unionstiden gav Norge lite søte frukter.¹⁹¹ Den nye, mer nyanserte historiefortellingen malte et bilde av unionstiden som ikke bare ødeleggende for Norge, men ga regimet i København og Stockholm noe av æren for Norges fremgang. Dette er noe som passer godt med dagens historieforståelse. Ståle Dyrvik skriver at det var styresmaktene i København utvilsomt bidro positivt til norsk næringsliv under unionstiden med Danmark, særlig den norske skipsfarten.¹⁹² Selvik beskriver også unionstiden med Sverige som ikke bare negativ. Han viser til de ulike Mellomrikslovene på 1800-tallet som han mente var av stor positiv økonomisk betydning for Norge.¹⁹³ Dette er første gang i Norden-sammenheng, at unionstiden blir tildelt en positiv rolle.¹⁹⁴

Fra denne debattrunden om det nordiske samarbeidet, samt debatten i 1952, ble den utelukkende negative fremstillingen av unionstiden hovedsakelig, forfektet av personer som var født mange år før 1905. Dette var personer som husket unionsoppløsningen med Sverige. Dette kommer blant frem av Kristoffer Grytnes' (KrF) innlegg under debatten om opprettelsen av Nordisk Råd, da han uttalte at husket at han ble lettet da unionen falt.¹⁹⁵ Man kan derfor trekke paralleller mellom den levde historieforståelsen og historieskrivingen utvikling etter Halvdan Koth og Ernst Sars. Narve Fulsås skriver at for etterkrigsgenerasjonen av historieforskere var engasjementet i de historiske prosessene en «subjektivistisk feilkjelde» – noe som måtte korrigeres.¹⁹⁶ Selvik var født i 1900 og hadde nok ikke det samme forholdet til unionen som Vatnaland eller Grytnes. På samme måte som deres «historiske engasjement» farget deres syn på historien, kan man si at nettopp fordi Selvik ikke var deltakende under unionsoppløsningen farget dette på sin side hans historieforståelse.

¹⁹⁰ Stortingstidende 1954, 2473.

¹⁹¹ 2.3.4 Historiske betenkeligheter.

¹⁹² Dyrvik, «Gjennom vekst til sjølvstende», 180.

¹⁹³ Stortingstidende 1954, 2474.

¹⁹⁴ Jamfør Jabok Friis tok opp utviklingen av historiefaget i denne retningen under debatten om Nordisk Råd i 1952, men uttrykte ikke eksplisitt at unionene også var fordelaktig for Norge.

¹⁹⁵ Stortingstidende 1952, 2255; Grytnes var født 1887, Vatnaland 1892.

¹⁹⁶ Fulsås, *Historie og nasjon*, 288.

Det siste momentet som preget arbeiderpartifraksjonen, var en «små land er sterkere sammen»-holdning. Trond Hegna pekte på at hvis et nordisk fellesmarked ble en realitet, ville man få et fellesmarked for rundt 15 millioner mennesker, som kunne gjøre seg sterkt gjeldende i internasjonal handel.¹⁹⁷ Også Langhelle fremla dette argumentet: «Sammen vil de være mindre sårbare overfor de ytre strømminger enn om de står hver for seg.»¹⁹⁸

3.3.3 Skepsis mot formen for Nordisk samarbeid

Opposisjonen var delt mellom Sundt (H) og Vatnaland (B) sine forslag. Da det ikke var navneopprop under voteringen, er det umulig å si hvem som stemte hva. Det man kan se, er at det var flere fellestrekk med tidligere debatter. Nesten alle uttalte at de hverken var imot nordisk samarbeid eller utbygging av nordisk økonomisk samarbeid, som alltid blir nevnt. Her var alle opposisjonspartiene samstemte, fra Høyre til NKP.

Harald Torp (H) sa at han på ingen måte var imot et nordisk økonomisk samarbeid, men at han hadde bemerkninger på hvordan saken var blitt behandlet – både av Regjeringen og Nordisk Råd.¹⁹⁹ Bent Røiseland (V) mente et økonomisk samarbeid i Norden både var naturlig og kunne være lønnsomt. Han var derimot kritisk til omfanget av det foreslåtte samarbeidet. Bondepartimannen Einar Frogner mente Bondepartiet hadde fått et ufortjent rykte som et parti som var imot det nordiske samarbeidet, noe han framholdt at det ikke var. Han mente tanken om et nordisk samarbeid hadde bred sympati i den norske befolkningen. Skillelinjen, mente han, lå på hvordan og på hvilke områder, samarbeidet skulle økes.²⁰⁰ Einar Hareide (KrF) mente det var urimelig å avvise nordiske samarbeide på det økonomiske området, da økonomisk internasjonalt samarbeid hadde gitt gode resultater.²⁰¹ Også Emil Løvlien (NKP) uttalte at han ikke var imot et naturlig skandinavisk samarbeid, slik han formulerte det. Det han derimot stilte seg imot, var det foreslåtte omfanget. Han mente samtidig at forslaget fra Nordisk Råd var like fantasifullt som uttalelsene om et nordisk parlament og en nordisk fellesstat.²⁰²

¹⁹⁷ Stortingstidende 1954, 2469.

¹⁹⁸ Stortingstidende 1954, 2431.

¹⁹⁹ Stortingstidende 1954, 2432.

²⁰⁰ Stortingstidende 1954, 2470.

²⁰¹ Stortingstidende 1954, 2434.

²⁰² Stortingstidende 1954, 2449.

Innvendingen fra Løvlien var det ikke alle som delte. Knut Isachsen (KrF) mente det var en «naturlig frykt» i den norske befolkning om at Nordisk Råd kunne utvikle seg til en overnasjonal myndighet.²⁰³ Partikollegaen Arne Askildsen mente sakens behandlingsmåte i Nordisk Råd var et tegn på «som tyder på at vi til syvende og sist kanskje får et slags nordisk over-parlament».²⁰⁴ Holm fra Høyre mente også at sakens behandling i Nordisk Råd var skremmende. Han viste til en uttalelse fra en svensk professor, som mente at en nordisk tollunion ville føre til et felles nordisk økonomisk parlament. Denne, potensielle, fremtidige utviklingen likte ikke Holm. Han uttalte at dette ville kunne bane vei for et nordisk økonomisk parlament.²⁰⁵

3.3.4 De negative sidene ved et fellesmarked

Frykten for en nordisk statsdannelse var derimot ikke den største bekymringen hos opposisjonen. De aller fleste pekte på de negative sidene ved et fellesmarked. Et punkt som var gjeldene hos mange, var at det hele gikk for fort. De ønsket at forhandlingene skulle gå saktere. Erling Petersen fra Høyre oppsummerer godt denne innvendingen: «Jeg vil ikke gi grønt lys for Regjeringens arbeid i denne sak før jeg vet hvor fort den vil kjøre og hvor den vil kjøre.»²⁰⁶ Et annet moment fra opposisjonen var at et nordisk marked kunne skade, eller være til hinder for, annet internasjonalt samarbeid. Dette ble pekt på av blant annet Frogner, som tok opp Norges utenrikshandel med ikke-nordiske land og at denne kunne skades av et nordisk marked.²⁰⁷ Holm (H) gjentok innvendingen fra sesjonen i Nordisk Råd om at Norges ansikt var mer vendt mot Atlanterhavet enn «inn mot Norden».²⁰⁸

3.3.5 Kritikk mot Svensk kraftsamarbeid

Mange i opposisjonen var også kritisk til et kraftsamarbeid med Sverige. Denne saken dreide seg om at Nea-vassdraget skulle bygges med svensk kapitaloverføring. Dette frembrakte stor motstand i Stortinget, hvor den stor del av motstanden var klare nasjonalistisk argumentasjon fra de borgerlige. Holm likte ikke at penger fra utlandet skulle reise norsk industri, ei heller at

²⁰³ Stortingstidende 1954, 2456.

²⁰⁴ Stortingstidende 1954, 2478.

²⁰⁵ Stortingstidende 1954, 2442.

²⁰⁶ Stortingstidende 1954, 2476.

²⁰⁷ Stortingstidende 1954, 2470.

²⁰⁸ Stortingstidende 1954, 2441

Norge skulle forsyne naboene med energi før «vårt» energibehov var dekket.²⁰⁹ Også Vatnaland, Kvamme og Askildsen var imot krafteksport. Med lignende nasjonalistiske uttalelser.²¹⁰ En som derimot stilte seg positiv til kraftsamarbeid var Ander Bøyum(V), dog kun på vassdrag i grenseområder, der han mente det burde være en viss samkjøring med svenskene. Samtidig, var han klar på at regjeringen ikke skulle få frie tøyler til å sende kraft til utlandet. Han poengterte også viktigheten ved at et kraftsamarbeidsprosjekt ikke måtte bli sett på som ledd i et nordisk fellesmarked, da var han redd for at det ville gå for langt.²¹¹

3.3.6 «Nordisk OEEC»

Debatten i Stortinget endte med flertall for Hønsvalds forslag, med 74 mot 63 stemmer. Noen dager senere, 30.-31. 1954 oktober, ble det avholdt et skandinavisk ministermøte i Harpsund i Sverige. Dette var tråd med innstillingen fra Nordisk Råd, som blant annet etablerte at de nordiske regjeringene skulle styre de senere forhandlingene.²¹² Fra norsk side deltok statsminister Torp, utenriksminister Lange, finansminister Bratteli, handelsminister Langhelle, industriminister Handal, Erik Brofoss og Norges ambassadør i Stockholm Jens Schive. Sverige og Danmark stilte med en tilsvarende ministerliste.²¹³

Under møtet lanserte Langhelle en plan om å danne et «nordisk OEEC». Forslaget ble støttet av de svenske og danske representantene, og det ble enighet om å danne et nordisk økonomisk samarbeidsutvalg.²¹⁴ Utvalget skulle bestå av tre representanter fra hvert av de skandinaviske landene. Videre skulle hvert lands regjeringer utse en statsråd som skulle ha ansvaret for å forberede saker som gjaldt det økonomiske samarbeide – en såkalt samarbeidsminister. Arbeidet skulle blant annet ta sikte på å kartlegge «den nordiske samhandel» for å finne saksområder hvor det forelå «forutsetninger for en rask gjennomføring av et felles marked på grunn av den omstendighet at toll og kvantitative restriksjoner har et lite omfang.»²¹⁵ I forhold til de store tankene om en tollunion, var de nye arbeidslinjene nokså forsiktige i sine ambisjoner. Fra nå var det helt klart at et sektorbasert fellesmarked var det eneste alternativet i

²⁰⁹ Stortingstidende 1954, 2441-2442.

²¹⁰ Stortingstidende 1954, 2424, 2472 og 2479.

²¹¹ Stortingstidende 1954, 2444-2445.

²¹² Dette møtet blir omtalt som et nordisk ministermøte både i forskningslitteraturen og stortingsdokumenter, men i realiteten var det en skandinavisk møte – da ingen fra Island eller Finland deltok.

²¹³ St. meld. nr. 106 (1954), 1.

²¹⁴ Lie, *Forhandlingene om nordisk tollunion/nordisk fellesmarked 1954-1956*, 64; St. meld. nr. 106 (1954), 2.

²¹⁵ St. meld. nr. 106 (1954), 2.

Norden. Et kommuniqué ble sendt ut i etterkant av møtet, der ble det gjort klart at undersøkelsene om kraftsamarbeid skulle fortsette.²¹⁶

Reaksjonene i norsk presse lot ikke vente på seg. Dette gjelder spesielt de borgerlige avisene. Dagbladet (V) mente at de borgerlige innvendingene hadde påvirket de norske ministerne, slik at de hadde gått tilbake til den relative tilbakeholdenheten man så før «det berømmelige møtet i Det nordiske råd». Videre påstod de at resultatet måtte være vanskelig å svelge for danskene, og at «truslene» fra Sverige og Danmark ikke har hatt noe for seg.²¹⁷ Morgenbladet (H) trakk fram resultatet av Harpsund-møtet som en seier for de «norske betenkeligheter», og gav sin fulle tiltro til regjeringen. Særlig ble Langhelles dømmekraft og forståelse for arbeidet påpekt.²¹⁸ A-pressen var også positive til regjeringens nye linje. Arbeiderbladet hevdet på sin side både at de nordiske statsministre var fornøyde med møtets resultater, samt at de hadde god grunn til å være det. Videre hevdet de at det ikke lenger var grunnlag for de borgerlige betenkelighetene.²¹⁹ Norges handels- og sjøfarstidende publiserte utspill fra de borgerlige opposisjonslederne. Her kommer det frem at Alv Kjøs (H), Bent Røiseland (V), Kjell Bondevik (KrF) og Elisæus Vatnaland (SP) var tilfreds med den forsiktige linjen som regjeringen nå hadde. Røiseland viste til de sektorbaserte undersøkelsene som en seier for Venstres politikk. Vatnaland var fortsatt reservert i uttalelsen om krafteksport.²²⁰

3.4 Delkonklusjon

I møte med press fra en europeisk økonomisk integrasjon som følge av Marshall-planen, var Lange og den norske arbeiderpartiregjeringen frampå om et mulig økonomisk samarbeid i Noden. Det felles nordiske utvalg for økonomisk samarbeid ble etablert som følge av et forslag fra Lange. I denne tidlige fasen er det klart at hverken regjeringen eller de borgerlige partiene så på et fellesmarked som en akseptabel løsning, selv om tanken kunne være følelsesmessig tiltrekkende. Fellesutvalgets norske medlemmer konkluderte at en nordisk tollunion ikke var mulig. Dette begrunnet de i flere særuttalelser hvor Norges svake økonomiske stilling ovenfor de andre landene ble tatt opp. Denne nasjonalpessimistiske

²¹⁶ Det norske arbeiderparti, Beretning 1954, 40.

²¹⁷ Dagbladet, «Samarbeidsministerne», 01.11.1954, 3.

²¹⁸ Morgenbladet, «Møtet i Harpsund», 01.11.1954, 2.

²¹⁹ Arbeiderbladet, «Etter Harpsund», 01.11.1954, 4.

²²⁰ Norges handels- og sjøfarstidende, «Harpsund har mildnet klimaet for fortsatt nordisk samarbeid», 01.11.1954, 1.

holdningen ble definerende i den norske motstanden mot en nordisk tollunion. Her ble krigen gitt størstedelen skylden for Norges økonomiske posisjon i forhold til nabolandene. Det er også klart at Regjeringen selv alltid var kritiske til tollunionen.

Stortingets respons på Langes utenrikspolitiske redegjørelse på nyåret 1954, gjorde det klart at partiene ikke hadde endret standpunkt om Nordisk Råd, ei heller om Nordens posisjon i det internasjonale samarbeidet siden 1952. Venstre la fortsatt vekt på samarbeidet med britene og at det nordiske samarbeidet ikke måtte gå på bekostning av forholdet med England. Høyre med Hambro i spissen, tok opp de samme konstitusjonelle innvendingene fra -52, samt at frykten om at Stortingets myndighet var tilsidesatt, var nå bekreftet. KrF og Bondepartiet sine syn på Nordisk Råd og det nordiske samarbeidet viser ikke tegn på endring fra -52 til -52. Bondepartiets Vatnaland tok opp Norges posisjon overfor Sverige og Danmark. Her mente han at Norge var det svakeste og minste landet, som ville bli overstyrt av sine sterkere naboer. Han var også spesielt kritisk til ideen om den nordiske «samrøringstanken».

I begynnelsen av 1954 var Arbeiderpartiets Norden-linje var for det meste uforandret. Samarbeid på det kulturelle og sosiale område ble løftet frem, mens det økonomiske samarbeidet ble omtalt med stor forsiktighet. Finn Moe (AP) mente en tollunion var urealistisk, men at et nordisk samarbeid om bedriftsreising kunne gi goder. Om kraftsamarbeid, eller kraftskandinavisme som den svenske sosialdemokraten Edberg omtalte det som, var Handelsminister Brofoss klar på at det kun ville skje dersom det var en klar norsk fordel i det. Likevel, som var å lese i trontalen, var Arbeiderpartiet åpen for forhandling om et nordisk økonomisk samarbeid.

De norske holdningene til det nordiske samarbeidet under Nordisk Råds andre sesjon var delt. Hvor de tidligere hadde være nokså kritiske til et fellesmarked, framstod arbeiderpartirepresentantene og særlig Gerhardsen, langt mer åpen. Sammenlignet med de øvrige nordiske landenes respons, var de derimot mer reserverte. Hvor både svenske og danske delegater mente at dette markerte begynnelsen på en endelig seier eller i det minste en merkedag i det nordiske samarbeidets historie, var den norske responsen ikke bare lunken, men også svært kritisk. Flere av de borgerlige motstanderne av et nordisk fellesmarked mente dette bekreftet mistanker de hadde hatt fra første stund, om de konstitusjonelle problemene med Nordisk Råd. Hele den norske opposisjonen mente Nordisk Råd hadde tråkket over en grense, ved å ikke utsette saken. Dette mente de ville gå utover den norske holdningen til det nordiske samarbeidet, noe flere ga uttrykk for at allerede var lunken. Etter sesjonen og fram til

ministtermøtet i Harpsund hadde regjeringen en positiv holdning til fellesmarkedet. Under og etter møtet framstod de derimot langt mer reserverte. For de borgerlige ble dette sett på som en seier for den norske betenkeligheten.

Den overordne norske holdningen til et nordisk fellesmarked var i perioden 1947-1954 ambivalent. Fra å foreslå et nordisk alternativ til et europeisk prosjekt og amerikanske penger, til å være den tilbakeholdene parten i de faktiske utredningene og samarbeidsplanene, er det liten tvil om at den norske holdningen utviklet seg i denne perioden. De mest stabile, fra norsk side, var de borgerlige partiene. De var imot et nordisk prosjekt hele veien. Også på spørsmålet om «kraftskandinavisme» kan en vise til en klar borgerlig linje, og samtidig en langt mer åpen holdning fra regjeringspartiet.

4 Helsingforsavtalen og de Europeiske markedsdannelser.

Utviklingen sommeren 1961 gjorde det klart at de nordiske land ikke inntok samme holdning til de europeiske markedsdannelser og at de ville komme til søke ulike løsninger for sin tilpasning til utviklingen av samarbeidet i Europa på dette område.²²¹

I dette kapittelet vil jeg ta for meg de norske holdningene til det nordiske samarbeide ved å undersøke Norges holdninger til Helsingforsavtalen, og i hvilken grad norske politiske aktører hadde viste «nordiske hensyn» til 60-tallets europeiske markedsdannelser. Jeg vil først legge frem en kort introduksjon av perioden, og forløpet til de ulike formene for økonomisk samarbeid i Europa. Deretter vil jeg gå igjennom de ulike formene for europeisk samarbeid på 60-tallet. Her vil særlig Nordens draging mot europeisk integrasjon fra slutten av 50-tallet til årene 1962 og 1963 være i fokus. Jeg vil også se på hvorvidt beslutningene som ble tatt med hensyn til de europeiske markedsdannelser, ble gjort med en form for nordisk baktanke eller om det ble gjort nordiske hensyn til den europeiske integrasjonen. Dette vil jeg gjøre ved å undersøke de norske forhandlingene om medlemskap i EFTA i 1960, og EEC i 1961/1962. Spørsmålet om Norges stilling i de europeiske integrasjonsspørsmålene er et emne det er skrevet mye om. Dette gjelder også «Norden og Europa» tematikken. Der forskning mangler derimot, er hvorvidt betydningen av konseptet Norden, hadde en påvirkningskraft i de norske forhandlingene. Eksisterte det en holdning om at den europeiske integrasjonen kunne ødelegge eller sette hinder for «det nordiske prosjektet», eller var det en likegyldighet knyttet til Norden i spørsmålet om økonomisk integrering i Europa?

Et aspekt dette kapittelet vil undersøke er noe av det som ble tatt opp i kapittel 2: motivene bak opprettelsen av Nordisk Råd. Et av disse motivene handlet om at opprettelsen av Nordisk Råd ville, uavhengig av de praktiske resultatene, synliggjøre det nordiske samarbeidet – at en ville ha «den nordiske siden» i politiske spørsmål. Kan man se tendenser til dette i forhandlingene om EFTA og EEC? Basert på dette vil kapittelet første problemstilling være: *I hvilken grad ble «nordiske hensyn» tatt i den norske debatten om EFTA- og EEC-medlemskap på begynnelsen av 1960-tallet?*

²²¹ St. prp. nr. 114, 1962, side 1.

De nordiske landene valgte forskjellige veier i spørsmålet om europeisk integrasjon. På grunn av dette kan man snakke om en splittelse i Norden. Finland og Island søkte ingen tilknytning til EEC i løpet av 60-tallet, Sverige søkte om assosiering, og både Danmark og Norge innledet forhandlinger om medlemskap i den europeiske organisasjonen.

Helsingforsavtalen, eller «Samarbeidsavtale mellom Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige», ble undertegnet 23. mars 1962. Avtalen tredde i kraft 1. juni samme år.²²² Avtalen blir ofte omtalt som «Nordens grunnlov», eller «det nordiske samarbeidets grunnlov».²²³ Originalteksten er revidert åtte ganger, første gang 13. februar 1971 og siste gang 2. januar 1995. Dette kapittelet er kun avgrenset til avtalens originale form fra 1962. Avtalen var først et medlemsforslag til Nordisk Råd, forfattet av Finlands tidligere statsminister Karl-August Fagerholm, Finn Moe (AP) og den svenske politikeren Bertil Ohlin, og ble tatt opp under Nordisk Råds tiende sesjon i Helsingfors 1962. Jeg vil først vise til avtalens bakgrunn og innhold. Jeg vil så gå gjennom saksgangen i Nordisk Råd og deretter i Stortinget, med mål om å svare på følgende problemstilling: *Hva var de norske holdningene til Helsingforsavtalen?*

4.1 Europeiske markedsdannelser

Som det forrige kapittelet viste, var det seriøse forhandlinger om et nordisk fellesmarked/tollunion i første halvdel av 1950-tallet. Kapittelet endte med å vise til opprettelsen av Samarbeidsutvalget i 1954, som skulle undersøke mulighetene for videre økonomisk samarbeid i Norden. De avleverte en rapport til de nordiske regjeringene og til Nordisk Råd i 1957. Denne konkluderte blant annet med en plan for et nordisk fellesmarked for rundt 80 prosent av landenes samhandel. Det er viktig å påpeke at rapporten fra Samarbeidsutvalget ikke ble lagt frem som et forslag til Nordisk Råd, men som en anbefaling til de nordiske landenes regjeringer.²²⁴ Rapporten kommenterte også på det eventuelle forholdet mellom et nordisk marked og et vest-europeisk frihandelsområde. Det ble vurdert som umulig for et nordisk land å ta del i begge «unioner».²²⁵

²²² Innst. S. nr. 228. (1961-1962), side 483

²²³ Hansen, *Vennskap og kjennskap i 100 år*, 119; Regjeringen, «Gratulerer med dagen Norden».

²²⁴ Nordisk Råd supplement 1957, vedlegg 1, 7: «Den foreliggende rapport fra Samarbeidsutvalget skal tjene som grunnlag for videre overveielser og for de standpunkter som senere blir tatt til formene for et utvidet nordisk økonomisk samarbeid og regjeringene har ennå ikke tatt stilling til de forslag, som rapporten inneholder.»

²²⁵ Nordisk Råd supplement 1957, vedlegg 1, 74.

4.1.1 Den europeiske kull- og stålunionen (ECSC)

Et minstekrav for den økonomiske støtten fra USA var at mottakerlandene skulle slutte seg til Organization of European Economic Cooperation (OEEC), hvis hensikt var å «sikre best mulig utnyttelse av hjelpen og å utvikle felles vesteuropeiske løsninger på de økonomiske og politiske utfordringene gjenreisningen stilte dem overfor.».²²⁶ Utenriksminister Lange foreslo en nordisk løsning etter løfter om amerikansk pengehjelp til et krigsrammet Europa. Dette var på ingen måte et nordisk fenomen. I 1951 ble Den europeiske kull- og stålunionen (ECSC) etablert. Denne bestod av seks kontinentaleuropeiske nasjoner, Belgia, Frankrike, Italia, Luxemburg, Nederland og Vest-Tyskland, også omtalt som «de indre seks». ECSC var forløperen til Det europeiske fellesmarkedet (EEC), som ble etablert i 1957. EEC hadde som mål å fremme økonomisk samarbeid mellom medlemslandene for å skape «økt stabilitet, stadig sterkere stigning i levestandarden og nærmere forbindelser mellom de stater det forener.».²²⁷ Den skulle fjerne toll i handel mellom medlemslandene og skulle føre like tollsats for handel overfor tredjeland. Landene skulle også føre en lik landbruks- og transportpolitikk, og forpliktet seg også til å fjerne hindringer for den frie bevegelse for personer, tjenesteytelser og kapital.²²⁸ Med disse tre, sammen med fri vareflyt gjennom tollunionen, ble «de fire friheter» en realitet i europeisk økonomisk politikk.

4.1.2 Det Europeiske Frihandelsforbund (EFTA)

Som et alternativ til dette opprettet Danmark, Norge, Portugal, Storbritannia, Sveits, Sverige og Østerrike Det Europeiske Frihandelsforbund (EFTA) i 1960. Medlemsstatene blir ofte omtalt som «de ytre syv», og var i motsetning til EEC, ikke en tollunion, men et frihandelsområde. Frihandelen var begrenset til industrivarer og medlemslandene kunne selv bestemme tollsatsene til tredjeland.²²⁹ Det var derimot enighet om ikke å la tollsatsene mellom medlemslandene overstige en gitt prosent, de første ni årene, fra 1960 til 1969. Etter denne perioden var over, skulle medlemslandene i henhold til artikkel 2.b «ikke pålegge noen innførselstoll.».²³⁰ Ytterligere europeisk økonomisk integrasjon var likevel fastsatt allerede i

²²⁶ Eriksen og Pharo, *Kald krig og internasjonalisering*, 124

²²⁷ St. meld. nr. 15, 1961-1962, Om Det Europeiske Økonomiske Fellesskap og de europeiske markedsproblemer, Halvard Lange, side 2

²²⁸ St. meld. nr. 15, 1961-1962, 2; Seierstad, *Folket sa Nei*, 18.

²²⁹ Seierstad, *Folket sa Nei*, 18.

²³⁰ St. prp. nr. 75, (1959-1960), vedlegg 3, side 3-4.

konvensjonens innledning, hvor det ble påpekt at et samarbeid mellom EFTA-landene og EEC-landene var en målsetning.

4.2 Den nordiske side under forhandlingene om norsk medlemskap i EFTA

Reaksjonen i Norge på medlemskap i EFTA var relativt begrenset, ettersom Norges inntreden i EFTA hadde bred politisk støtte.²³¹ Mye av debatten i Stortinget handlet om hvorvidt et medlemskap i EFTA ville være positivt eller negativt for norsk økonomi, og at dette ville skape to økonomiske blokker i Vest-Europa. Av motstanden var det særlig kommunistenes representant Emil Løvlien som markerte seg, da han hevdet at Frihandelsforbundet var et «internasjonalt Libertas».²³² Libertas var en stiftelse, med tilknytning til Høyre, som fremmet næringslivets interesser.²³³ Forslaget om medlemskap ble vedtatt mot 1 stemme.²³⁴

4.2.1 Frykt for svekket Nordisk samarbeid

Under stortingsforhandlingene ble det nordiske samarbeidets fremtid hovedsakelig tatt opp av Finn Moe. Han uttalte blant annet at hvis dette hadde vært «den politiske viljen» tidligere, så ville en nordisk tollunion vært en realitet. Videre oppfordret han til at de nordiske landene burde stå sammen, dersom det skulle bli en ordning mellom de syv og de seks. Derfor burde man «tenke over fordelene ved et nordisk samarbeid». Med dette mente han ikke at samarbeidet burde opphøre, men hvilke funksjoner burde samarbeidet ha i lys av de europeiske markedsdannelser, og at i den sammenheng lå forholdene til rette for at også Finland kunne ta del i EFTA-avtalen. Deretter viste han til et forslag fra den svenske Riksdagen som i korte trekk handlet om at det nordiske samarbeidet kunne bli svekket i bølgen av europeisk økonomisk integrering, og at samarbeid med Europa ikke burde ødelegge eller hindre samarbeidet innad i Norden.²³⁵ Dette forslaget vil jeg vise til senere i kapitlet.

Utenom Finn Moes innlegg blir ikke Norden nevnt nevneverdig mye videre i forhandlingene i Stortinget. Av de få som gjorde det, var det konsensus om at en eventuell nordisk tollunion

²³¹ Seierstad, *Folket sa nei*, 18.

²³² Stortingstidende, 1959-1960, side 2440.

²³³ Riksaasen, *Libertas - Bakgrunn, etablering og de første virkeår*, 13.

²³⁴ Løvlien var den eneste som stemte mot forslaget om norsk medlemskap i EFTA.

²³⁵ Stortingstidende, 1959-1960, 2406-07

ville vært for liten til å stå opp mot de europeiske, eller det at næringslivet var imot en slik nordisk løsning. Dette ble tatt opp av Per Borten (B), som også var usikker på om Norden faktisk ville stått sterkere sammen om tollunionen var en realitet.²³⁶ Hvorvidt Norden ville stille sterkere i en forhandling om EEC-medlemskap hvis landene «stod sammen», trodde Jon Leirfall (B) ikke dette ville ha noen betydning: «Dei seks er diverse nokså «tungfridde,» som vi seier i Trøndelag.». Han trodde heller ikke det var mulig å gjennomføre en nordisk tollunion, og samtidig ta del i et europeisk marked.²³⁷

4.3 Dansk hastverk – norsk skepsis

Som nevnt innledningsvis, vil jeg i dette kapittelet undersøke i hvilken grad det ble argumentert for nordiske hensyn i EEC-debatten. Den øvrige debatten vil derfor ikke bli tatt opp i særlig stor grad. Kapittelets fokus vil være avgrenset til hvorvidt Norden eller det nordiske samarbeidet ble vurdert opp mot de europeiske markedsdannelsene, om dette var av betydning for de videre forhandlingene, og i hvilken grad, om noen, dette ble brukt i representantenes argumentasjon eller utredning.

Sommeren 1961 ble det klart at EFTA-landene Danmark og Storbritannia ville søke medlemskap i EEC. Dette utløste striden om også Norge skulle følge etter. Den norske debatten om medlemskap i EEC var derimot langt mer kontroversielt enn den forgående EFTA-debatten. Den umiddelbare reaksjonen på et eventuelt medlemskap ble derimot relativt godt mottatt, særlig var næringslivet og politikere vennlig innstilt.²³⁸ Dette skulle riktignok ikke vare lenge.

Før Danmarks og Storbritannias erklæring, ønsket den norske regjeringen en felles framturen fra EFTA-landene i den innledende fasen mot et eventuelt samarbeid med EEC og en eventuell nordisk løsning senere i forhandlingene.²³⁹ De nordiske samarbeidsministerne møttes i mai 1961. Handels- og sjøfartsminister Arne Skaug (AP) redegjorde for dette møtet i Den utvidede utenriks- og konstitusjonskomite.

²³⁶ Stortingstidende, 1959-1960, 2428.

²³⁷ Stortingstidende, 1959-1960, 2456.

²³⁸ Seierstad, *Folket sa nei*, 18-19.

²³⁹ Eriksen og Pharo, *Kald krig og internasjonalisering*, 330.

På dette møtet ble det gjort klart at Danmarks interesser var medlemskap, uavhengig av de øvrige nordiske landenes posisjoner. Svenskene kunne ikke godta Roma-traktaten, og var dessuten bekymret for spørsmålet om en felles ytre handelspolitikk. De ønsket heller å fremme et forslag om et rent økonomisk kontinentalt samarbeid, men dette var noe danskene ikke kunne stille seg bak – da dette kunne forsinke medlemskap i EEC. Ifølge Skaug, hadde ikke Finnene og islendingene drøftet spørsmålet om et EEC-medlemskap. Skaug pekte på betydningen av å opprettholde samholdet i Norden, så langt det lot seg gjøre.²⁴⁰

Det var derimot flere som tvilte på det antatte samholdet blant de nordiske landene, særlig representantene fra den borgerlige siden. Erling Petersen (H) mente en ikke kunne snakke om en nordisk enhet i dette spørsmålet. De nordiske landenes antatte forskjellige standpunkt, gjorde at Petersen mente en felles nordisk linje var «temmelig illusorisk».²⁴¹ Lignende uttalelser er å finne fra Bernt Ingvaldsen (H), som mente at tanken om en felles opptreden fra de nordiske landene var urealistisk.²⁴²

4.3.1 Nordiske hensyn og EEC-medlemskap

I løpet av sommeren og fram mot høsten 1961, ble Regjeringen tvunget til å ta et standpunkt i EEC-spørsmålet. To alternativer var aktuelle. De kunne enten følge etter britene og danskene, eller søke om assosiering slik svenskene til slutt hadde bestemt seg for.²⁴³ Innstillingen fra utenriks- og konstitusjonskomiteen ble utsatt en rekke ganger fra desember 1961 til april 1962.²⁴⁴ Regjeringen endte med å forslå at Norge skulle tre inn i EEC-samarbeidet.

De tre ulike posisjonene som hadde blitt tatt i det europeiske spørsmålet var også representert i utenriks- og konstitusjonskomiteen innstilling fra oktober. Partitilhørigheten i de tre posisjonene var noe spredt. Flertallet ønsket medlemskap i EEC, og som utgjorde den absolutte majoritet med 17 medlemmer. Det bestod besto hovedsakelig av representanter fra Høyre, Arbeiderpartiet og Venstre, i tillegg til en representant fra KrF. En mindretallsfraksjon som ønsket assosiering med EEC, bestod av tre representanter fra SP og en fra KrF. En andre mindretallsfraksjon som ikke ønsket noen av delene bestod av to representanter fra AP.²⁴⁵

²⁴⁰ Møte i Den utvidede utenriks- og konstitusjonskomite, 19. mai 1961, 3 og 14.

²⁴¹ Møte i Den utvidede utenriks- og konstitusjonskomite, 19. mai 1961, 8.

²⁴² Møte i Den utvidede utenriks- og konstitusjonskomite, 19. mai 1961, 11.

²⁴³ Eriksen og Pharo, *Kald krig og internasjonalisering*, 331.

²⁴⁴ Innstillingen ble først utsatt gjennom votering 1. desember 1961 til februar, og deretter til april, se møte i Den utvidede utenriks- og konstitusjonskomite 1. desember og 21. februar.

²⁴⁵ Innst. S. nr. 165, (1961-1962), 284, 312 og 323.

I komiteflertallets utredning ble Norden og det nordiske samarbeidet tatt opp et par ganger. Først hevdet Flertallet at et nei til EEC også ville være et nei til Sverige og Danmark, noe som ikke bare ville isolere Norge fra resten av Europa, men også Norden. De fremstilte altså ikke et EEC-medlemskap som et samarbeid som skulle gå på bekostning av det nordiske, men noe som hørte sammen. Danmarks og Sveriges linjer var som sagt kjent på denne tiden. Hvis Norge ikke ble en del av det europeiske samarbeidet, ville dette dermed skape store skiller til nabolandene.²⁴⁶

Mindretallsfraksjonen som ønsket assosiering, var raskt ute med å ta opp bekymringer rundt det nordiske samarbeidets fremtid innenfor de vest-europeiske markedsdannelser. De ville «beklage det dersom de pågående sammensmeltingsbestrebelse i Vest-Europa skulle føre til at de nordiske land glir fra hverandre.»²⁴⁷ Mindretallet pekte også på at de nordiske landene, til en viss grad, allerede hadde glidd fra hverandre. De brukte Norges basefrie NATO-politikk, Sveriges nøytralitet, og Finlands forhold til EFTA, som eksempler. Dette var likevel alle de nordiske forhold som blir nevnt i utredningen til Mindretallet.

Mindretallet som hverken ønsket medlemskap eller assosiasjon nevnte ikke Norden eller det nordiske samarbeidet i sin utredning.

4.3.2 Et splittet Norden i Europa

Under stortingsdebatten var det flere som trakk fram Norden og det nordiske samarbeidet i sin argumentasjon. Dette inkluderte både de som talte for og de som talte mot medlemskap og assosiasjon i EEC. Det var ikke det viktigste momentet i debatten, ei heller toneangivende, men det var likevel sentralt i flere av stortingsrepresentantenes innlegg. Det finnes spesielt en tendens til «å tenke nordisk» hos flere av representantene lik Berte Rognerud (H) poengterte det under debatten.²⁴⁸

Eksempelvis finner vi slike utsagn hos Guttorm Hansen (AP), Peter Kjeldseth Moe (AP), og Jørgen Grave (KrF). Hansen mente man ville gjøre rett i å «tenke litt på bakgrunnen for de enkelte lands utvikling» og anerkjenne at man i Norden hadde vært «forskånet» for mange av de problemene som «de europeiske kontinentalland har hatt å sri med».²⁴⁹ Hansens

²⁴⁶ Innst. S. nr. 165, (1961-1962), 296.

²⁴⁷ Innst. S. nr. 165, (1961-1962), 312.

²⁴⁸ Stortingstidende, 1961-1962, 2908.

²⁴⁹ Stortingstidende, 1961-1962, 2887.

partikollega Moe uttalte at man ikke måtte «reise langt frå dei skadinaviske [sic] landa» før man så «den store skilnaden som det er mellom desse landa og Europa-landa elles». Han mente denne var spesielt tydelig i «den utjamning av levestandard og levetilhøve som vi har makta å gjennomføre i Norden».²⁵⁰ Jørgen Grave uttalte at det ikke kunne sies å være «nasjonalt hovmod og sjølgodhet å si at Norden har vært det rolige hjørne i en lang tidsperiode nå». Han la deretter til at «[...] Jo mer utviklingen er blitt ført i den retning vi i dag beveger oss, jo mer syns jeg det er å beklage at vi ikke tidligere har fått til et fastere nordisk samarbeid».²⁵¹

Disse uttalelsene må helt klart sees i kontekst av en stortingsdebatt med svar og motsvar: situatene oppstod er ikke i et vakuum. De er likevel betydningsfulle, i den grad at de viser at norske politikere tenkte nordisk – at Norden nærmest var synonymt med Norge, og motsatt. At Norden er noe eget som skiller seg fra resten av Europa, og at forskjellene er reelle. Dette er spesielt tydelig i Graves uttalelse, hvor «Norge» ikke er objektet for nasjonalt hovmod, men heller Norden. Ikke at man kan klassifisere Grave som den fremste nordist. Senere i innlegget legger han vekt på at «[...] gode gjerder er et bra middel til å oppnå et godt naboskap.», og at «Fedrelandskjærligheten er en dyp og sterk følelse i menneskesinnene.».²⁵²

Det kommer også frem at det var en tendens til å ta «den nordiske» siden av saken.²⁵³ For eksempel mente Finn Gustavsen (SF) at EEC-striden hadde laget en splittelse i Norden. Gustavsen kom med kraftig kritikk mot den danske regjeringen som han mente ønsket å bli Vest-Tysklands nordligste delstat, og på den måten sterkt «underminerte» det nordiske samarbeidet. Han mente derfor at «da må Norden greie seg uten Danmark.».²⁵⁴ Han ønsket, til tross for uttalelsene om Danmark, å reparere splittelsen i Norden med en «nordisk samling»: et tettere og mer intimt nordisk samarbeid som kunne stå sterkere sammen i forhandlinger med De seks i EEC.²⁵⁵ På vegne av Sosialistisk Folkeparti la han fram et forslag til Stortinget. Forslaget lød at Norge ikke skulle søke noen form for forhandlinger med EEC, men at hvis Storbritannia sluttet seg til EEC burde Norge søke om en ren økonomisk avtale. Slike forhandlinger måtte også skje «i fellesskap med de nordiske land som ønsker det».²⁵⁶

²⁵⁰ Stortingstidende, 1961-1962, 2893.

²⁵¹ Stortingstidende, 1961-1962, 2923.

²⁵² Stortingstidende, 1961-1962, 2923.

²⁵³ Et av motivene bak opprettelsen av Nordisk Råd forfattet av femmannskomiteen, kapittel 2 del 2.1.2.

²⁵⁴ Stortingstidende, 1961-1962, 2739.

²⁵⁵ Stortingstidende, 1961-1962, 2739 og 2746.

²⁵⁶ Stortingstidende, 1961-1962, 2746.

4.3.3 Sosialdemokratisk motstand

Påstanden om et splittet Norden ble kommentert av flere, deriblant Gerhardsen. Han gav Gustavsen medhold i at splittelsen var reel, men poengterte at også Finland og Sverige hadde gått forskjellige veier i EEC-spørsmålet: Sverige valgte assosiasjon og Finland «holdt seg i ro». Videre sa han at det nordiske samarbeidet, gjennom blant annet Nordisk Råd, hadde «etter hvert blitt så grunnfestet og så intimt og godt at det er et samarbeid som for oss er en selvfølgelighet.», og at det nordiske samarbeidet ville fortsette uavhengig av de europeiske markedsdannelsene.²⁵⁷

Dette punktet ble gjentatt av utenriksminister Lange, som mente at samarbeidet med Europa lot seg forene med det nordiske samarbeidet. Han mente derimot ikke at det fantes en splittelse i Norden. Han poengterte at det fantes en uskreven regel i Norden som sa at de nordiske landene alltid hadde naboenes beste i tankene, og som unngikk å søke løsninger som kunne påføre «naboer vesentlig skader eller ubehageligheter».²⁵⁸

Et siste relevant innlegg med henvisninger til det Nordiske samarbeidet ble holdt av Trygve Bull (AP):

Blir de nordiske land ført inn i et like intimt samarbeidsliv med De seks som det som sikkert er naturlig for De seks seg imellom, vil det ikke være til fordel verken for De seks eller oss andre. [...] Ved å godkjenne Roma-traktaten dekker vi over en forskjell, en avstand som er der mellom Norden og det kontinentale sentralistiske Europa som bærer på arven både fra Romerriket, fra den katolske kirke, fra Napoleon og fra det som verre var, og som bare kan bringe misforståelse og gnisninger, og kanskje bitre unionsstridigheter, [...].²⁵⁹

Bull fører videre en klassisk sosialdemokratisk motstand mot de europeiske kontinentalstatene. Som den danske historikeren Thorsten Borring Olesen påpeker, var kontinental-Europa lenge dominert av kristendemokrater, katolisismen og karteller (kapitalisme).²⁶⁰ Utenriksminister Lange advarte mot norsk avhengighet av de kongenitale kartellene på 1950-tallet.²⁶¹ Disse samfunnsordningene ble oppfattet å være i opposisjon til den anglo-skandinaviske, hvor tradisjonen i mye større grad var dominert av sosialdemokrater, protestantisme og planøkonomi. Forestillingen om at velferdssystemet var overlegent og enestående, var noe som gav norske politikere en følelse av selvtilfredshet.

²⁵⁷ Stortingstidende, 1961-1962, 2751.

²⁵⁸ Stortingstidende, 1961-1962, 2790-2791.

²⁵⁹ Stortingstidende, 1961-1962, 2837-2838.

²⁶⁰ Olesen Borring, «Choosing or Refuting Europe?», 164.

²⁶¹ Eriksen og Pharo, *Kald krig og internasjonalisering*, 142.

Eriksen og Pharo skriver at det er «åpenbart» at norske politikere mente at deres kontinentale kollegaer manglet «sosial samvittighet og styringsvilje.».²⁶²

Fremstillingene av Norden og det nordiske samarbeidet i innstillingen fra utenriks- og konstitusjonskomiteen og stortingsdebatten viser at, selv om flere av partene nevnte det nordiske samarbeidet, var aldri dette et avgjørende moment. Det var helt andre forhold som var langt viktigere i debatten om EEC-medlemskap. Likevel, viser det et ønske om å opprettholde samarbeidet i Norden, samt at det nordiske samarbeidet ble vurdert som viktig for Norge. Særlig viser fremstillingen av Norden som noe eget og som noe som skilte seg fra det øvrige Europa, at man på dette tidspunktet kan finne en slags nordisk identitet blant representantene i stortingsalen. Alle sidene i denne saken ønsket at det nordiske samarbeidet skulle fortsette, med eller uten EEC.

Stortingsdebatten endte med flertall for medlemskap i De europeiske fellesskap. Det endte med fransk veto mot britisk deltakelse i EEC, og derfor trakk også Norge og Danmark sine søknader januar 1963.²⁶³

4.4 Norden og Europa

4.4.1 FINEFTA og Islands fiskerikonflikt

Hva så med Finland og Island? Finland, med sin tilkobling til Sovjet, var igjen i en spesiell posisjon. Da spørsmålet om økonomisk samarbeid gikk fra nordisk til å være europeisk, uttalte den finske statsministeren Jussi Sukselainen at Finland var svært interessert i et samarbeid med de syv, så lenge det bare gjaldt økonomisk og ikke politisk samarbeid. Ifølge den svenske diplomaten Ingemar Hägglöf, ble forhandlingene ble derimot stoppet av britene, som sa nei til et finsk EFTA-medlemskap på grunn av tre momenter de så på som usikre. Det første var at Finland ikke var medlem i OEEC. Britene fryktet at hvis de gav goder til et ikke-OEEC-land, ville andre OEEC-land, Irland, Hellas og Tyrkia, som ikke var en del av EFTA-samarbeidet, kunne «komma och begära att bli omhändertagna». For det andre kunne et Finland-medlemskap føre til forsinkelser i EFTA-forhandlingene. Den siste usikkerheten var

²⁶² Eriksen og Pharo, *Kald krig og internasjonalisering*, 142-143.

²⁶³ Seierstad, *Folket sa Nei*, 24-26.

knyttet til de fremtidige planene om en tilslutning til EEC. Britene fryktet at Finland kunne ødelegge eller forhindre et samarbeid med de seks på kontinentet.²⁶⁴

Finland ble likevel assosiert med EFTA-landene i 1961. Denne avtalen kalles for FINEFTA, og gjorde at landet kunne beholde sin tilkobling til Sovjet, sin nøytralitet og samtidig nyte frihandelsmulighetene i vesten.²⁶⁵

Island søkte verken om medlemskap i, eller assosiasjon til, EEC eller EFTA, slik deres nordiske naboland gjorde i løpet av 60-tallet.²⁶⁶ Det var fiskerikonflikten, også kalt Torskekrigene, med Storbritannia som satt en stopper for islandsk medlemskap i Forbundet. Samtidig var Islands økonomi i mye større grad enn de skandinaviske landene knyttet til Sovjetunionen og østblokken, hvor rundt 30% av all eksport ble sendt. Det fantes heller ingen politisk enighet.²⁶⁷ Utenom landenes egne integrerings ambisjoner og tilknytting til Øst-Europa, kommer det tydelig frem at britene spilte en viktig rolle i forholdet mellom Norden og EFTA.

4.4.2 «De ytre to» og «de indre tre»

På 60-tallet var Norden splittet i spørsmålet om europeisk økonomisk integrasjon – Norge og Danmark søkte om EEC-medlemskap i henholdsvis 1961 og 1962, mens Sverige søkte om assosiering 12. desember 1961.²⁶⁸ I en nordisk kontekst kan man derfor prate om «de ytre to», Finland og Island, og «de indre tre», Norge, Sverige og Danmark. Finland og Island ble av ulike årsaker ikke med i EFTA, og søkte hverken om medlemskap eller assosiasjon i EEC. Økonomisk hadde landene også en tettere tilkobling til Sovjetunionen: Finland med sin «samarbeids- og venns-kapsavtale», og den islandske økonomien var i stor grad knyttet til østblokken, hvor en tredjedel av all eksport gikk østover.²⁶⁹ Samtidig, er også den geografiske plasseringen med på å forklare landenes skille fra resten av regionen.

4.4.3 Danskene og EEC

²⁶⁴ Hägglöf, *Drömmen om Europa*, 199.

²⁶⁵ Singleton, «Finland, Comecon, and the EEC», 67.

²⁶⁶ Thorhallsson, «*Approaching the question*», 3; Island ble medlem av EFTA i 1970, hvor landet også fikk en frihandelsavtale med EF (tidligere EEC).

²⁶⁷ Thorhallsson og Vignisson. «The first steps», 24.

²⁶⁸ Gstöhl, *Reluctant Europeans*, 92.

²⁶⁹ Thorhallsson og Vignisson. «The first steps», 24 og 31.

De indre tre var på ingen måte helt homogene i sin holdning til europeisk integrasjon. Et eksempel på dette er hvor mye landene tjente på EFTA-samarbeidet. Hansen skriver at for Norge, var handelsavtalen med Storbritannia langt viktigere økonomisk enn samarbeid Danmark og Sverige.²⁷⁰ EFTA var aldri det endelige målet for Danmark, men heller en midlertidig løsning på spørsmålet om europeisk økonomisk integrasjon – et ulykkelig, men nødvendig første steg, før de kunne bli en del av EEC.²⁷¹ Etter den franske presidenten de Gaulles nei, sa Danmarks tidligere statsminister Erik Eriksen, som også var, som også var Nordisk Råds fjerde president at Danmark burde fortsette forhandlingene med EEC, uavhengig av hvilken posisjon EFTA eller Norden tok. Dette begrunnet han med at ECC var den eneste reelle alternativet til økonomisk integrering.²⁷² Til tross for dette stod Danmark sammen med Norge og Storbritannia og trakk søknaden sin i 1963.

Den nordiske solidariteten hadde likevel en holdbarhetsdato. I 1965, kort tid etter økt importskatt fra britene, sa den daværende danske statsministeren Jens Otto Krag at EEC-markedet var uten sidestykke i dansk økonomisk politikk, og at de ønsket et medlemskap i organisasjonen. Hans utenriksminister, Per Hækkerup gikk et sted lenger og utalte at hvis ikke EFTA-avtalen utvidelse til å gjelde landbruksvarer kan det føre til at Danmark må revurdere hele sitt marketspolitiske ståsted.²⁷³

4.4.4 Svenskene og EFTA

For svenskene var EFTA den eneste måten de kunne nyte tollfrihandel på og samtidig opprettholde sin nøytralitet, noe som ikke ville vært mulig innenfor EEC.²⁷⁴ Av den totale svenske eksporten i 1950, gikk 34,4 % til EFTA-land, mens den norske eksporten var nesten ti prosentpoeng høyere, på 43,5% samme år.²⁷⁵

Den svenske politiker og tidligere handelsminister Bertil Ohlin fra Folkepartiet, sendte et såkalt «motion» eller forslag, til Riksdagens andre kammer den 16. februar 1960. Forslaget er i tillegg signert med en representant fra hvert parti fra Riksdagen, utenom kommunistene. I forslaget står det at Sverige, under arbeidet om å raffinere en EFTA-avtale, burde velge løsninger som tilrettelegger, eller som ikke kompliserer, en rask realisering av et nordisk

²⁷⁰ Hansen, *Vennskap og kjennskap*, 119.

²⁷¹ Krosby, «Denmark, EFTA and EEC», 508.

²⁷² Krosby, «Denmark, EFTA and EEC», 511.

²⁷³ Krosby, «Denmark, EFTA and EEC», 511.

²⁷⁴ Gstöhl, *Reluctant Europeans*, 92.

²⁷⁵ Gstöhl, *Reluctant Europeans*, 74.

økonomisk samarbeid. De la til at det hadde vært verdifullt hvis de andre nordiske landene også ønsket et slikt mål.²⁷⁶ Nordens språk- og kulturfelleskap legges vekt på i forslaget, sammen de sosiale og samfunnsmessige likheter. I et slikt tilfellet, i en mindre, homogen, gruppe land, ville økonomisk integrasjon raskere bli en realitet.²⁷⁷

4.5 Helsingforsavtalen – saksgang

På bakgrunn av de europeiske markedsdannelsene forfattet den finske statsministeren Karl-August Fagerholm, Finn Moe og Bertil Ohlin et forslag om «allmän samarbetsöverenskommelse» 20. august 1961.²⁷⁸ I begrunnelsen til medlemsforslaget ble det pekt på at det nordiske samarbeidet siden 1870-årene hadde vært drevet i frie og ubundne former. Enkelte saker har det vært enighet om, og i de tilfeller hadde også praktiske resultater blitt oppnådd. Det ble videre pekt på at Nordisk Råd hadde effektivisert dette arbeidet, og fungert som en pådriver i det nordiske samarbeidet. Ifølge forslagsstillerne, hadde disse resultatene til nå i liten grad ført til konvensjoner, og heller: «nöjt sig med att genom separata nationella beslut antaga till sitt innehåll likartade lagregler eller eljest nationellt genomföra åtgärder som ett led i ett nordiskt samarbete.»²⁷⁹

Videre hevdes det at utviklingen i de europeiske markedsspørsmålene nødvendiggjorde en endring i det nordiske samarbeidet: sterkere former for samarbeid i Norden. Ifølge Fagerholm, Moe og Ohlin, var dette i ledd med opinionens krav om at det nordiske samarbeidet «befästes, fortsättes och vidareföres».²⁸⁰ Hvor første ledd i denne sammenheng var å, i forpliktende former, legge fast de resultat som var oppnådd.

Dette ville de oppnå ved å etablere en forpliktende form for samarbeid, som enklest lot seg gjøre ved at de fem nordiske landene inngikk en generell samarbeidsavtale. Det ble påpekt at dette ikke vil hindre ytterligere europeisk samarbeid, men heller være styrke for de nordiske landene: «hämta styrka av vetskapen om att bakom sig ha en klart markerad vilja till nordisk sammanhållning.»²⁸¹ På bakgrunn av dette foreslo Fagerholm, Moe og Ohlin følgende:

²⁷⁶ Motioner i Andra kammaren, nr 645, 1960, 6.

²⁷⁷ Motioner i Andra kammaren, nr 645, 1960, 6.

²⁷⁸ Nordisk Råd, 1962, 666.

²⁷⁹ Nordisk Råd, 1962, 665

²⁸⁰ Nordisk Råd, 1962, 665.

²⁸¹ Nordisk Råd, 1962, 665.

att Nordiska rådet ville uppmana regeringarna att föranstalta om ingående av en konvention mellan de fem nordiska länderna, som lägger fast hittills uppnådda resultat inom nordiskt offentligt samarbete och som anger riktlinjerna för dess fortsatta utveckling.²⁸²

Etter Fagerholm, Moe og Ohlins forslag ble lagt fram for Nordisk Råd ble det behandlet på det nordiske statsministermøte i Hangö 11. og 12. november 1961, og deretter av en ekspertgruppe januar 1962.²⁸³ Ekspertgruppen var oppnevnt av de nordiske regjeringene, og sammen med Nordisk Råds sekretariat, forfattet de et utkast til vedtak. Forslaget, sammen med vedtektene, ble så lagt fram for Nordisk Råd, under dets tiende sesjon i mars 1962. Vedtektene omfattet alle sider ved det nordiske samarbeidet, og hadde egne avsnitt knyttet til rettslig-, kulturelt-, økonomisk-, sosialpolitisk samarbeid, samt samarbeid på samferdsel.²⁸⁴

4.5.1 Helsingforsavtalen legges frem

Helsingforsavtalen ble både lagt frem som et medlemsforslag, A-23, og et regjeringsforslag, B-3. Begge forslagene ble behandlet, og stemt over, av det økonomiske utvalg. De resterende utvalgene kom også med innspill. Under debatten i det økonomiske utvalg kommer det tydelig frem at det var tre sider i saken.

Den første var de som mente at avtalen var akkurat passe. Blant disse var utvalgets talsmann og forslagstiller, Finn Moe. Han mente at avtalen var en programerklæring og «et uttrykk for den faste vilje til å føre det nordiske samarbeidet videre.»²⁸⁵ Han var likevel usikker på betydningen av avtalen, og fremla at den var «avhengig av den alminnelige europeiske utvikling». En annen som faller under denne kategorien var statsråd Helge Sivertsen, som mente at avtalen i første rekke skulle minne de nordiske regjeringer og parlament på at mange av de viktigste politiske sakene hadde en «nordisk side» eller «et nordisk sideblikk».²⁸⁶ Den kunne også virke samlende og som en kraft i det nordiske samarbeidet, da den bygget på «en realitet, på den samhörighet og det slektskap, som er mellom Nordens folk.»²⁸⁷

Den andre siden bestod av representanter som var positive til avtalen, men mente den ikke gikk langt nok. Leif Cassel, fra Sverige og representant for Högerpartiet, og Aksel Larsen fra Danmark og representant for Socialistisk Folkeparti var to av disse. Cassel savnet en gnist og

²⁸² Nordisk Råd, 1962, 666.

²⁸³ Innst. S. nr. 228, 1961-1962, side 483.

²⁸⁴ St. prp. nr. 114. 1961-1962, 2 og 4-7.

²⁸⁵ Nordisk Råd, 1962, 195.

²⁸⁶ Nordisk Råd, 1962, 199.

²⁸⁷ Nordisk Råd, 1962, 199.

en glød, som han mente var til stede under opprettelsen av Nordisk Råd, og lurte på hvor Hans Hedtofts ånd var. Han avsluttet innlegget med: «Nej, någon ny tideräkning för de nordiska folken startar icke i dag klockan 11 i och med att samarbetsöverenskommelsen undertecknas».²⁸⁸ Larsen mente også at avtalen ikke gikk langt nok. Han ønsket at det nordiske folk «virkelig» skulle slutte seg sammen i et felles område, der de nordiske landene kunne fremme en økonomisk, sosial og kulturell utvikling. Dette ville gjøre Norden i stand til å utøve innflytelse i «verdensmålestokk».²⁸⁹ Han var også svært kritisk til Danmarks og Norges fremtidige forhandlinger med EEC. Hvis et medlemskap ble en realitet, ville det skille landene fra den nordiske folkefamilie.²⁹⁰

Den siste siden bestod av motstandere av avtalen, som kun bestod av finske kommunister. En av disse var Gösta Rosenberg som representerte Demokratiska förbundet för Finlands folk. Han mente at avtalen var diktert av storkapitalistiske miljøer, som ønsket å føre Norden i et tettere forhold med EEC.²⁹¹ Helsingforsavtalen ble vedtatt med 56 mot 4, og signert den 23. mars 1962.²⁹²

4.5.2 Helsingforsavtalen blir behandlet i Stortinget

Helsingforsavtalen ble så enstemmig vedtatt av utenriks- og konstitusjonskomitéen 30. mai 1962. Komiteens medlemmer mente at avtalen, selv om de ikke gav konkrete forpliktelser, var en manifestasjon av viljen til å fortsette det nordiske samarbeidet. De mente at den daværende politiske situasjonen gjorde en mer «detaljert utforming» umulig. Det ble likevel påpekt at:

[...] det kan vise seg nødvendig med en fastere institusjonell ramme om det nordiske samarbeid om det skal lykkes å gjøre denne avtalen til et effektivt instrument for det nordiske samarbeid.²⁹³

Norges forpliktelse til Helsingforsavtalen ble enstemmig vedtatt i Stortinget 19. juni 1962, bare noen måneder etter voteringen om Norges innmeldelse i EEC. Det som derimot er klart, er at flere ønsket å påpeke at det nordiske og det europeiske samarbeidet ikke stod i opposisjon til hverandre – noe som ofte ble påpekt i EEC-debatten.

²⁸⁸ Nordisk Råd, 1962, 199.

²⁸⁹ Nordisk Råd, 1962, 203.

²⁹⁰ Nordisk Råd, 1962, 204.

²⁹¹ Nordisk Råd, 1962, 200.

²⁹² Nordisk Råd, 1962, 1665.

²⁹³ Innst. S. nr. 228, 1961-1962, 483.

Finn Moe (AP) var den første som poengterte dette. Han uttalte at den daværende situasjonen var «paradoksal» fordi Norge var i ferd med å inngå et mye mer omfattende og bindende samarbeid med Europa, enn det som noen gang har vært oppnådd i Norden. Han mente at det nordiske samarbeidet hadde bremsset, noe som var på grunn av de nordiske lands ulike tilnærminger til de europeiske løsninger.²⁹⁴ Hans konklusjon ble derfor at:

[...] de nordiske land er så nær knyttet til Europa for øvrig at det nordiske samarbeid ikke kan ses isolert, men bare i relasjon til forholdene i Europa, dvs. at det nordiske samarbeid må være et ledd i det europeiske samarbeid.²⁹⁵

Lignende forståelser er å finne i innlegget til Lange som uttalte at han ikke så noen motsetninger mellom forholdet til den større europeiske enheten og videreføringen og utbyggelsen av det nordiske samarbeidet. Han påpekte også at forholdet til Europa ikke skapte nye problemer «i forhold til være naboland på den skandinaviske halvøy.», med henvisning til Sverige og deres forhandlinger med EEC.²⁹⁶ Også høyremannen Alv Kjøs uttalte at det ikke var noen motsetning mellom det nordiske og europeiske samarbeidet, noe han mente det var en «utstrakt enighet» om på Stortinget. Han påpekte også at det nordiske samarbeidet ikke måtte komme i veien for et samarbeid med Europa.²⁹⁷

Til tross for Kjøs' overbevisning, var det ingen enighet på Stortinget. Finn Rudolf Gustavsen (SF) sa seg prinsipielt enig, men uttalte også følgende:

[...] i øyeblikket er det slik at ett land i Norden overhodet ikke kan gå med i samarbeid utover det nordiske, mens andre land i Norden har store betenkeligheter og iallfall ikke vil gå så langt som flertallet i denne salen er innstilt på å gå.²⁹⁸

Forholdet til Sverige ble som sagt også tatt opp under debatten. Utenom Lange, mente også Erling Petersen (H) at det ville være en tragedie hvis EEC-samarbeidet skapte en høy tollmur mot Sverige. Han fulgte dette opp senere i debatten ved å si at ansvaret for at dette ikke skulle skje lå hos svenskene.²⁹⁹ Petersens første innlegg ble fulgt opp av Bull som sa at: «hvis den europeiske nestekjærlighet skulle føre til at vi utdypet kløften mellom vårt land og vårt aller nærmeste og viktigste naboland».³⁰⁰ Han var også svært fornøyd med at flere av talerne la «den største vekt på at hva som enn må skje, så må ikke det skje at Norden varig splittes mer enn det allerede er splittet.», men mente det var en fare for at dette ville skje.³⁰¹ Det samme

²⁹⁴ Stortingstidende, 1961-1962, 3816.

²⁹⁵ Stortingstidende, 1961-1962, 3816-3817.

²⁹⁶ Stortingstidende, 1961-1962, 3817.

²⁹⁷ Stortingstidende, 1961-1962, 3817.

²⁹⁸ Stortingstidende, 1961-1962, 3819.

²⁹⁹ Stortingstidende, 1961-1962, 3818 og 3819.

³⁰⁰ Stortingstidende, 1961-1962, 3818.

³⁰¹ Stortingstidende, 1961-1962, 3818 og 3819.

fryktet Johannes Olai Olsen (AP) som tvilte på framtiden til det nordiske samarbeidet, på grunn av utviklingen mellom de nordiske landene og det europeiske samarbeidet.³⁰²

Selv om Helsingforsavtalen ble enstemmig vedtatt uten noen stor debatt, viser den likevel at et eventuelt skille i Norden ikke var ønskelig; alle parter uttrykte ønske om å bevare det spesielle samholdet blant de nordiske landene. Det er for øvrig også selve avtalen et bevis på. I møte med press fra omverden svarte det nordiske samarbeidet med å bli ytterligere fokusert og definert.

4.6 Delkonkusjon

Kapittelet har vist at det var et skifte i hvilke land som prioriterte det nordiske samarbeidet på 60-tallet. Hvor det tidligere hadde vært Danmark som ble omtalt som den mest engasjerte parten, så nå Sverige ut som den mest ivrige. Danskene ønsket et tettere samarbeid med kontinental Europa, gjennom EEC, mens hos svenskene finner vi nordiske hensyn og tilrettelegging i europeisk økonomisk integrering. I Danmark fantes det en vilje om å kaste Norden til fordel for Europa, om ikke en trussel om bytte av prioriteringer.

Det er særlig møtet med europeisk integrasjonspress som viser skillet i prioriteringene til de nordiske landene. Norge så vestover mot Storbritannia, som var deres viktigste handelspartner og allierte. Sverige kunne ikke forplikte seg til noe internasjonalt samarbeid som luktet av overnasjonalitet eller allianse-spill. Finland hadde sitt spesielle forhold østover, og ønsket samtidig å være en del av et vest-europeisk/nordisk samarbeid. Island stod i direkte opposisjon til Storbritannia i Torskekrigene, og handlet samtidig med Sovjetunionen og resten av østblokken. Til slutt var det Danmark, Nordens store kjemper, som fikk en draging mot kontinental-Europa og Vest-Tyskland spesielt. Forholdet til Norden og EFTA-landene var fortsatt viktig, men tollfrihandel med de indre seks fikk et fortrinn hos danskene. Danmarks «skifte» kan forklares med manglene vilje til kompromiss hos EFTA-landene og få konkrete resultater innenfor Norden.

Helsingforsavtalen ble derfor et forsøk på å forhindre økt splittelse i Norden - et plaster på det store kontinentaleuropeiske såret, og en proklamasjon om at det nordiske samarbeidet fortsatt levde. En avtale uten bindende elementer og uten faste rammer for nordisk samarbeid, som var mye av hensikten i det originale forslaget. Ingen, utenom kommunistene, var imot

³⁰² Stortingstidende, 1961-1962, 3819.

forslaget under den tiende sesjonen til Nordisk Råd, men det var heller ikke så mye begeistring for avtalen. «Norden i Europa» er derfor et svært interessant tema for analyse i den massive internasjonaliseringen som fant sted i etterkrigstiden. Til tross for «fine ord» om det store fellesskapet Norden, var dette aldri nok til å stå imot fristelser fra stormaktene. Likevel, var det viktig for flere å påpeke det spesielle nordiske fellesskapet.

Det nordiske samarbeidet ble nevnt flere ganger under debattene om EFTA- og EEC-medlemskap. Tilknytningen til EFTA var som kapittelet har vist ikke spesielt kontroversiell: handelssamarbeidet var ikke sett på som overnasjonalt, og betingelsene for avtalen avga ingen suverenitet. Et aspekt ved denne debatten som likevel er interessant, er synet på det nordiske samarbeidets fremtid. Finn Moe satt fingeren på noe essensielt, nemlig hvordan det nordiske samarbeidets framtid ville se ut i lys av de europeiske markedsdannelser. Han ønsket at et samlet Norden for å kunne stå sterkere sammen mot en eventuell EEC-forhandling. Dette var derimot ikke alle enige i. Det var også delte meninger om det i det hele tatt var mulig for en nordisk tollunion og et europeisk forbund å sameksistere, samt hvordan et nordisk samarbeid skulle se ut innen en større ramme.

Blant den norske opinionen finner vi langt større motvilje til videre europeisk økonomisk integrering, enn til økt nordisk samarbeid. Enkelte argumenterte ut ifra «nordiske hensyn» og holdt ikke den nordiske siden i EEC-spørsmålet.

5 Nordisk ministerråd og De europeiske fellesskap

På mange områder finner vi fellestrekk i nordisk politikk. Det er også grunnlaget for det samarbeidet som har grodd fram. Vi må fortsette å bygge dette samarbeidet ut videre på flest mulig felter. Under Nordisk Råds møte i februar vil man ta et skritt videre ved å supplere traktaten, slik at vi får et ministerråd som skal lede og koordinere samarbeidet mellom de nordiske land. Men det spørsmål som opptar oss mest for tiden, og som også bør oppta oss mest, er forhandlingene med Fellesmarkedet. Vi må treffe avgjørelser av historisk rekkevidde.³⁰³

I dette kapittelet vil jeg se på de norske holdningene til Nordisk ministerråd og nordiske holdninger i spørsmålet om norsk medlemskap i De europeiske fellesskap (EF). Nordisk ministerråd ble opprettet i 1971 mellom alle de nordiske landene i 1971, som et tillegg til Helsingforsavtalen. Etter Charles de Gaulles «nei» i 1963 til britisk, og dermed norsk og dansk, medlemskap i EEC, og opprettelsen av EFTA, stoppet ikke debatten i Norge om tilknytning til det kontinentale markedet. I 1966 blomstret debatten opp igjen, og for første gang siden krigen hadde Norge en borgerlig regjering, med blant annet Senterpartiets leder Per Borten som statsminister.³⁰⁴ Ett år senere stemte Stortinget igjen for å søke norsk medlemskap i De europeiske fellesskap (EF), som var det nye navnet på sammenslåingen av blant annet kull- og stålfellesskapet og EEC.³⁰⁵ Historien gjentok seg nok en gang, og da Gaulles på nytt sa «nei» til utvidelse av det europeiske samarbeidet. Norges tilknytning til det kontinentale markedet ble igjen lagt på is. På bakgrunn av det franske vetoet tok Danmark initiativ til en nordisk markedsdannelse.

Under Nordisk Råds sesjon i Oslo i 1968 talte den danske statsministeren, Hilmar Baunsgaard for et nordisk marked, og uttalte blant annet Norden måtte søke tettere økonomisk samarbeid,

³⁰³ Statsminister Per Bortens, Nyttårstale 1971.

³⁰⁴ Med unntak av en drøy måned med John Lyngs borgerlige regjering fra 28. august 1963 – 25. september 1963.

³⁰⁵ Stortingstidende, 1967, 4557, 136 stemte for og 13 stemte imot.

enten gjennom EFTA eller danne noe eget. Han understreket derimot at medlemskap i EF fortsatt var danskenes mål.³⁰⁶ Det danske forslaget fikk senere navnet NORDØK.

Den norske responsen var delt. Skillelinjene var mellom Norden og Europa. De norske partiene var delt i tre leirer. Den første var «Europa først», og gjaldt Høyre og deler av Arbeiderpartiet og Venstre. Den andre var «Norden i Europa» og var Arbeiderpartiets hovedlinje. Den siste var «Norden først», som var Senterpartiets hovedlinje, sammen med deler av KrF og Venstre. Etter sesjonen i Oslo gikk det to år med forhandlinger før en avtale lå på bordet. Da EF åpnet for utvidelse falt NORDØK-avtalen sammen, og en ny EF-kamp var igjen på agendaen.³⁰⁷ Deler av NORDØK-avtalen ble likevel grunnlaget for Nordisk ministerråd. Kapittelets første problemstilling vil være: *Hva var den norske holdningen til Nordisk ministerråd?*

Debatten om Norges tilslutning til De europeiske fellesskap var en av de mest omfattende politiske stridene i norsk etterkrigstidshistorie, og en sak det er skrevet mye om. Noe som ofte ikke blir viet plass, er det nordiske samarbeidets plass i den norske debatten om EF, og i hvilken grad, om noen, det nordiske samarbeidets innflytelse i EF-saken. Med dette menes ikke Norden eller dens institusjoners direkte påvirkning, men på hvilken måte *idéen* om Norden hadde noen betydning for de norske politiske aktørene. Kapittelet vil derfor undersøke følgende problemstilling: *I hvilken grad ble det nordiske samarbeidet tildelt betydning i den norske EF-debatten?*

5.1 Nordisk ministerråd

Da NORDØK-forhandlingene falt sammen på slutten av 60-tallet, var det ikke slik at hele avtalen ble kastet. Deler av avtalen dannet grunnlaget for utbyggingen av det øvrige nordiske samarbeidet. Organisasjonskomitéen for nordisk økonomisk samarbeid hadde ansvaret for å gjennomgå erfaringene fra arbeidet i Nordisk Råd, og framlegge eventuelle endringer i Rådets vedtekter eller arbeidsordning. Komitéen bestod av to representanter fra hvert av de nordiske landene, hvorav en var oppnevnt av landes regjering, og den andre av Nordisk Råds presidium. Fra Norge deltok stortingsrepresentant Jon Leirfall (SP) og statssekretær Emil

³⁰⁶ Nordisk Råd, 1968, 62; Christensen, «Danmark, Norden og EF: 1963-1972», 138, «Vi var interesserte i et samarbeide med en dynamik, som kunne holde os på omgangshøjde med De Seks, således at vi til sin tid efter de Gaulle ville kunne gå ind i fællesskaberne uden for store interne vanskeligheder.».

³⁰⁷ Tamnes, *Oljealder*, 168-169.

Vindsetmo. Etter forhandlingene om en tollunion var i gang la komitéen fram en rapport som omhandlet Nordisk Råds forhold og medvirkning i NORDØK. I denne rapporten la de fram forslaget om et Nordisk ministerråd, som ville ha ansvaret for den foreslåtte tollunionen i Norden på regjeringsnivå. Dette forslaget ble tatt videre da forhandlingene stoppet, og ble en realitet gjennom utvidelse av Helsingforsavtalen, i stedet for en NORDØK-traktat.³⁰⁸

5.1.1 Revisjonen av Helsingforsavtalen

Etter flere møter mellom de nordiske landenes statsministere ble den reviderte Helsingforsavtalen ble undertegnet i København 13. februar 1971. Ministerrådet fikk myndighet over hele det nordiske samarbeidet. Beslutningene som ble fattet i Nordisk ministerråd var bindende, men måtte bli vedtatt av samtlige av representantene. Hvert land hadde en stemme. Enstemmighetsregelen skulle sørge for at, selv om beslutningene var bindende, rådet ikke ble tillagt noen overnasjonal myndighet, da ingen parter måtte tvinges til å gjøre noe de ikke ønsket å gjøre.³⁰⁹

Samtidig med revisjonen av Helsingforsavtalen, ble enda et punkt fra NORDØK-avtalen tatt videre: en avtale om kulturelt samarbeid i Norden, heretter kalt kulturtraktaten.

Kulturtraktaten var ikke med i den endelige NORDØK-avtalen, men et punkt som ble foreslått tidlig i forhandlingene. Organisasjonskomitéen mente det var uheldig å legge til flere punkter som ikke hadde en direkte betydning for det økonomiske samarbeidet. Dette førte til et medlemsforslag i Nordisk Råd under dens 18. sesjon 1970, om å opprette en arbeidsgruppe som skulle undersøke mulighetene for å styrke det kulturelle samarbeidet mellom de nordiske landene. En avtale ble utarbeidet, og til slutt signert i Helsingfors 15. mars 1971.³¹⁰

Kulturtraktaten omfattet også utdannings- og forskningssamarbeid, og var underlagt Nordisk Ministerråd, samt opprettelsen av en embetsmannskomiteé og et sekretariat. Sekretariatet hadde kontor i København og begynte sitt arbeid på nyåret 1972.³¹¹

³⁰⁸ Wendt, *Nordisk Råd 1952-1978*, 23-24.

³⁰⁹ St. prp. nr. 101, (1970-1971), 1-3.

³¹⁰ Wendt, *Nordisk Råd 1952-1978*, 25.

³¹¹ St. prp. nr. 113. 1970-1971, vedlegg: Avtale mellom Norge, Danmark, Finland, Island og Sverige om kulturelt samarbeid, 4-7.

5.1.2 Norsk ønske om et samlet Norden i møte med europeisk integrasjon

Den norske debatten om Nordisk Ministerråd gikk rolig for seg. Alle talerne var svært positive til utviklingen av det nordiske samarbeidet, spesielt det at det nordiske samarbeidet, på regjeringnivå nå var institusjonalisert. Det var ingen representanter som var åpent negative til det bindende aspektet ved Ministerrådet.

Flere poengterte i sine innlegg viktigheten av at det nordiske kulturelle samarbeidet ville bli styrket gjennom den nye utvidelsen av Helsingforsavtalen. Andre tok opp styrkingen av det parlamentariske samarbeidet i Norden gjennom utvidelsen. Det alle derimot poengterte, dog med litt ulike innfallsvinkler, var at et Nordisk Ministerråd styrket Nordens evne til å fremstå som en enhet i det øvrige internasjonale samarbeidet. Hvor det tidligere, debatten om en nordisk tollunion på 50-tallet, var mye usikkerhets om forholdet mellom Norden og andre land, var det nå en klar oppfordring om at Norden burde stå sammen og tale med samme stemme. De fleste uttrykte dette i sammenheng med forhandlingene med De europeiske fellesskap (EF).

Helge Seip (V) mente det var viktig at Ministerrådet ble etablert så fort som mulig, på grunn av Norges forhandlinger med EF. Lignende uttalelser er å finne i Lars Korvald (KrF) sitt innlegg. Han mente at Norden burde stå sammen i forhandlingene med EF, samt at europeisk integrering ikke måtte gå utover samarbeidet mellom de nordiske landene. Dette ble fulgt opp av John Austrheim (SP), som mente det var viktig at Nordisk Ministerråd så på arbeidet med EF i nordisk sammenheng. Berte Rognerud (H) kommenterte også på Nordens forhold til Europa. Hun mente samarbeidet på det kulturelle område var viktigere enn noen gang, og uttrykte at Norden måtte stå sammen og verne om sin felles kultur ovenfor europeiske inntrykk.³¹² Kåre Willoch (H) mente at Norden burde samarbeide internasjonalt:

Det er en meget lang rekke saker hvor Norden bør kunne tale med en stemme, men det fordrer selvfølgelig at regjeringene tar den kontakt og utnytter de samarbeidsmuligheter som samarbeidsavtalen legger til rette, før de opptrer overfor verden omkring oss.³¹³

Representanter fra alle de politiske partiene på Stortinget uttrykket at de var svært positive til opprettelsen av et Nordisk Ministerråd. Et interessant aspekt ved den norske debatten, var at

³¹² Stortingstidende, 1971, 2777-2780.

³¹³ Stortingstidende, 1971, 2781.

de som mente Norden burde stå sammen i de eventuelle EF-forhandlingene representerte begge sidene i spørsmålet om norsk medlemskap i fellesskapet. Dette inkluderte blant annet Seip og Austrheim. Dette viser at det nordiske samarbeidets hadde en betydningsfull posisjon hos norske politiske aktører. Opprettelsen av Nordisk Ministerråd ble enstemmig vedtatt i Stortinget og var i drift 9. juli 1971. Dette førte blant annet til opprettelsen av en permanent sekretariat i Oslo 1. juli 1973, som tok for seg hele det nordiske samarbeidet, med unntak av det kulturelle.³¹⁴

Under Nordisk Råds sesjon i 1972, var reaksjonene på opprettelsen av Ministerrådet positive, flere poengterte at dette var et viktig steg for Norden. Det er spesielt ett punkt som i likhet med stortingsdebatten, gjorde seg gjeldende i Nordisk Råd: forholdet mellom Norden og EF. Fra første stund i plenumsdebatten var dette i fokus. Dette viser at spørsmålet om europeisk integrasjon stod o første rekke for de nordiske landene.

5.1.3 Delte meninger om kultursamarbeidet

I motsetning til debatten om opprettelsen av Nordisk ministerråd, var ikke debatten om kultursamarbeidet fylt med like mye optimisme. For det første fantes det en genuin frykt for at kulturavtalen, som plasserte ansvaret for kultursamarbeidet hos et sekretariat i København underlagt ministerrådet, ville føre til en byråkratisering av det nordiske kultursamarbeidet. Kulturavtalen gjorde den nordiske kulturkommisjonen, som ikke var representert ved personer og institusjoner valgt av departementer, overflødig. Den første som tok opp dette var Lars Roar Langslet (H). Han poengterte også at de nordiske landenes forskjellige sikkerhets- og økonomipolitiske linjer gjorde det øvrige nordiske samarbeidet vanskeligere. Videre mente han det skjulte seg en «realpolitisk kynisme» i det kulturelle samarbeidet, og kulturpolitikk for øvrig – som var uten slagkraft i møte med de utenrikspolitiske realitetene.³¹⁵

Håkon Johnsen (AP) tok også opp de eventuelle problemene med byråkratisering, og mente det beste ville være hvis sekretariatet fikk frie tøyler til å utvikle og videreføre det nordiske kultursamarbeidet.³¹⁶ Det var likevel andre som var optimistiske. Guttorm Hansen (AP) mente avtalen var veldig viktig for kultursamarbeidets fremtid. Han mente også at man burde se avtalen «som et slags nordisk kulturelt forsvarsforbund», som skulle forsvare, verne og

³¹⁴ Wendt, *Nordisk Råd 1952-1978*, 25.

³¹⁵ Stortingstidende, 1971, 3100.

³¹⁶ Stortingstidende, 1971, 3102.

videreutvikle den nordiske kulturen.³¹⁷ På nytt finner vi et ønske fra norske politikere om å verne Norden fra omverden. Kulturavtalen mellom de nordiske landene ble, tross pessimismen, enstemmig vedtatt.

5.2 Et nytt veivalg: Norden og Europa

Etter at De europeiske fellesskap hadde åpnet for utvidelse, ble det bestemt at de fire landene som var i forhandlinger med EF frem til det andre franske vetoet skulle gjenoppta sine forhandlinger med Fellesskapet. Dette gjaldt Norge, Danmark, Storbritannia og Irland.³¹⁸ Som de tidligere debattene har vist er det liten tvil om at striden om De europeiske fellesskap var en viktig skillelinje i Norden.

5.2.1 Norsk splittelse om EF

Situasjonen var likedan i Norge. EF-spørsmålet delte den borgerlige koalisjonsregjeringen. Senterpartiet og Høyre stod på hver sin side i spørsmålet, mens Venstre og KrF var delt. Etter mange år med indre strider, falt regjeringen i mars 1971, etter en relativt uskyldig lekkasje i Dagbladet. Trygve Bratteli og Arbeiderpartiet tok opp stafettpinnen, med en visjon om å avslutte forhandlingene med EF, og samtidig bygge ut det nordiske samarbeidet.³¹⁹ I likhet med den tidligere regjeringen, var også Arbeiderpartiet splittet i Europa-spørsmålet. I januar 1972 ble Arbeiderbevegelsens informasjonskomité mot medlemskap i Fellesmarkedet opprettet. De to store skillelinjene i den norske EF-debatten handlet om primærnæringenes stilling og overnasjonalitetsspørsmålet.³²⁰ Spørsmålet ble avgjort gjennom en folkeavstemning 25. september 1972, hvor 53,6 prosent stemte mot norske medlemskap. Bratteli-regjeringen gikk av som følge av resultatet, og overlot forhandlingene med EF til Lars Korvalds (KrF) regjeringen, som bestod av KrF, Senterpartiet og Venstre. Disse forhandlingene førte til en handelsavtale med fellesskapet, som kuttet toll på industrivarer mellom Norge og EF.³²¹

³¹⁷ Stortingstidende, 1971, 3102

³¹⁸ Kristoffersen, «Europeisk integrasjon etter 1945», 104.

³¹⁹ Tamnes, *Oljealder*, 173-174; Stortingstidende, (1970-1971), 2260.

³²⁰ Pharo, «Ingen vei utenom? Norge i integrasjonsprosessene i Europa 1946-1994», 29; Seierstad, *Folket sa nei*, 34 og 36.

³²¹ Seierstad, *Folket sa nei*, 42-43.

5.2.2 Dansk motstand og tilslutning til EF

I det danske Folketinget, var det også betydelig motstand mot et EF-medlemskap. EF-motstanderne, var for det meste plassert på venstresiden. De fire største partiene, var alle for et dansk medlemskap.³²² Dette var ikke noe nytt. Som forrige kapittel visste, var Danmark det landet som var mest åpne for europeisk integrasjon. Det ble avholdt en folkeavstemning i Danmark den 2. oktober 1972 om medlemskap i EF. Ifølge den tidligere embetsmannen Jens Christensen, var det lenge usikkerhet rundt når folkeavstemningen skulle avholdes. Enkelte stemmer innenfor Socialdemokratiet ønsket å avvente på det norske resultatet før en folkeavstemning i Danmark. Dette var fordi dette i ytterste konsekvens kunne føre til at Danmark revurderte sin stilling til EF hvis det norske folk sa nei, slik nordmennene hadde gjort for England under de franske vetoene på 60-tallet. Danmarks daværende statsminister Jens Otto Krag, ønsket ikke at det norske utfallet skulle avgjøre det danske valget, og gikk med på å sette datoen for den danske folkeavstemningen etter den norske. Det blir videre påstått at Krag ønsket at folkeavstemningen skulle være dagen etter den norske, altså 26. september, men han ble advart mot at et norsk nei kunne gi motstanderne i Danmark mer giv.³²³ Folkeavstemningen ble likevel avgjort med 63,4 prosent for dansk tilslutning til Fellesskapet.

5.2.3 Svenske, finske og islandske handelsavtaler med EF

I Sverige, Finland og på Island var situasjonen annerledes. Som tidligere nevnt ble det ikke åpnet for å søke medlemskap i EF for disse landene. I Sverige var det heller ingen opinion som var for et fullt medlemskap. De ønsket derimot ikke å isolere seg fra Europa, og forhandlet frem en frihandelsavtale med EF i 1972. Internt ble dette sett på som en seier: de hadde fått alle de økonomiske godene uten de politiske baksidene.³²⁴ Finland ble også koblet til Fellesskapet med en frihandelsavtale på industrivarer i 1972. På grunn av deres forhold til Sovjetunionen, var et fullt medlemskap aldri et reelt alternativ for finnene.³²⁵ Island fikk også tilbud om en frihandelsavtale på industrivarer i 1970, men dette var lite tiltrekkende da landet i all hoved sak eksporterte fisk og andre fiskeprodukter. Tilbudet ble endret i 1972, til en

³²² Thomsen, «EF som stridspunkt i dansk politik 1972-1979», 155.

³²³ Christensen, «Danmark, Norden og EF», 148-149.

³²⁴ Jerneck, «Sweden – the reluctant European?», 24-25.

³²⁵ Jakobson, *Finland in the new Europe*, 92.

frihandelsavtale som også gjaldt fisk. Grunnet Islands utvidelse av fiskerettighetene og landets økonomiske sone, trådte ikke avtalen i kraft før 1976.³²⁶

5.2.4 Det nordiske fellesskapets plass i den norske EF-debatten

Det nordiske samarbeidets innflytelse i EF saken har ikke blitt viet betydelig plass i forskningslitteraturen. I dette kapittelet vil jeg derfor hvilken betydning idéen om Norden hadde for de norske politiske aktørene i stortingsdebatten i 1971.

I stortingsmeldingen om Norges forhold til De europeiske fellesskap ble det nordiske samarbeidet tildelt betydelig plass. Det var på ingen måte blant av de viktigste forholdene som ble diskutert, men det var samtidig sentralt nok til at å bevise at forholdet ikke var ubetydelig for Regjeringen. Dette kommer også fram i den nye Arbeiderparti-regjeringens erklæring til Stortinget 18. mars: «Norden utgjør en naturlig samarbeidsregion, og Regjeringen vil aktivt bidra til en videre utbygging av det nordiske samarbeid.»³²⁷ I stortingsmeldingen ble gjennomgående poengtert både hvordan det nordiske samarbeidet var en grunnleggende del av den norske utenrikspolitikken, og at alle resultater, uavhengig EF-medlemskap, ville fortsettes og utbygges.³²⁸ Stortingsmeldingen forsøkte videre å overbevise om at Norden og Europa gikk hånd i hånd, samt at utviklingen av det nordiske samarbeidet måtte komme i tillegg til, og ikke i stedet for nordisk deltakelse i Fellesskapet.³²⁹ I innstillingen fra utenriks- og konstitusjonskomitéen finner vi lignende fremstillinger.

Komitéen var delt i to deler, et flertall med en arbeiderpartifraksjon, en høyrefraksjon og Helge Seip fra Venstre, og et mindretall kun bestående av John Austrheim fra Senterpartiet. Selv om det var uenighet om EF-medlemskap, uttrykte hele komiteen et ønske om å bevare og bygge ut det nordiske samarbeidet. Arbeiderpartifraksjonen viste til et vedtak på deres landsmøte med samme ordlyden. Høyrefraksjonen mente at de beste mulighetene for videre utbyggelse og fortsettelse av det nordisk samarbeidet ville være innenfor en europeisk ramme.³³⁰ Videre mente Seip at avgjørelser om medlemskap eller en løsere tilknytting burde

³²⁶ Thorhallsson og Vignisson. «The first steps», 32-33.

³²⁷ Stortingstidende, 1971, 2260.

³²⁸ St. meld. nr. 90, (1971-1972), 7; «Regjeringen legger avgjørende vekt på å bygge ut det nære samarbeid som eksisterer i Norden. Uansett hvilke tilknytningsformer de enkelte nordiske land skulle få til et utvidet Fellesskap, vil Regjeringen aktivt bidra til videre utbygging av samarbeidet på et vidt felt.».

³²⁹ St. meld. nr. 90, (1971-1972), 97.

³³⁰ Innst. S. nr. 333, (1971-1972), 701-703.

skje i samråd med de øvrige nordiske landene, slik at løsningene kunne gagne det nordiske fellesskapet.³³¹

5.2.5 Norsk nordisme

Under stortingsdebatten om norsk medlemskap i EF, ble Norden og det nordiske samarbeidet tatt opp en rekke ganger. Dette var igjen fra representanter som stod på begge sider av EF-spørsmålet. De som ønsket medlemskap med EF, mente Norden og Europa stod og burde stå, sammen i internasjonale spørsmål.

Dette synspunktet kom blant annet til synet i Helge Seip (V) sitt innlegg. Han mente at Norden og Vest-Europa burde samarbeide om å bryte ned murerne mot øst, og at «perspektivet» på det internasjonale samarbeidet måtte bli større. Seip ønsket et «verdensperspektiv», for ham var ikke det nordiske stort nok. Samtidig påpekte han viktigheten med Norden som en samarbeidsregion, og hevdet at det nordiske perspektivet fortsatt kunne komme på førsteplass i en rekke saker, samt at eventuelle avtaler med Fellesskapet måtte gagne det nordiske samarbeidet.³³² Fellesskapets forkjempere argumenterte også for at det eksisterende samarbeidet i Norden ikke måtte gå tapt ved et eventuelt medlemskap i EF. Industriminister Finn Lied (AP) poengterte dette. For ham var handelen med Sverige viktig for ham.³³³ Dette kom også til uttrykk gjennom en oppfordring om at Norge måtte vurdere de øvrige nordiske landenes stilling i spørsmålet. Tønnes Andenæs (AP) påpekte at Sveriges stilling måtte ha betydning på det norske utfallet. Han fryktet at «nye skillelinjer langs Kjølen» kunne oppstå hvis Norge valgte en egen vei.³³⁴

Dette ble også fremmet av Europabevegelsen, interesseorganisasjonen for europeisk samarbeid. I en artikkel i avisen Vårt Land fremmer bevegelsen at den norske motstanden mot EF var i opposisjon til det nordiske fellesskapet, og at det nordiske samarbeidet var en «europeisk realitet».³³⁵ Argumentet om at Norden ikke var stort nok var det flere som tok til orde for. Knut Frydenlund (AP) hevdet forholdet mellom Norden og Europa som enheter ikke skyldes de europeiske samarbeidestankene, men heller «det lille samfunns» evne til å

³³¹ Innst. S. nr. 333, (1971-1972), 705-707.

³³² Stortingstidende, (1971-1972), 3381.

³³³ Stortingstidende, (1971-1972), 3466.

³³⁴ Stortingstidende, (1971-1972), 3495.

³³⁵ Europabevegelsen, «Dersom Norge brøt ...», side 4, Vårt Land 18.06.1971

overleve i møte med press utenfra. Han la dessuten vekt på at han trodde på det nordiske samarbeidets fremtid, som han mente ville fungere godt i samvær med Europa.³³⁶

5.2.6 Frykten for et «skille langs Kjølen»

Det var derimot ikke alle som delte det optimistiske synet på Nordens fremtid innenfor en europeisk ramme. Hans Hammond Rossbach (V) pekte på at de nordiske landenes ulike tilknytningsformer til Europa kunne forsinke det nordiske samarbeidet, samt at landenes ulike stillinger kunne påvirke hverandre. Eksempelet han tok i bruk var at den norske stillingen kunne påvirke Danmarks endelige avgjørelse, noe kapittelet har vist at var dette en reell bekymring for danske EF-tilhengere.³³⁷ Det nordiske samarbeidets fremtid ble også tatt opp av Bjørn Unneberg (SP), som fryktet at det kunne oppstå et skille langs Kjølen hvis Norge deltok i EF. Han hevdet dessuten at Norden var et skille mellom øst og vest, noe eget, og at: Nordens «historiske misjon i dag er å formidle kontakt mellom disse poler, å være brennpunkt, ikke å forskanse oss på den ene side.»³³⁸

Ønsket om å forbli en nøytral tredjepart ble også tatt opp av Aslak Versto (AP). Han mente at Noden stod fremst i verden i å fremme forståelse og fred, og at denne rollen kun kunne opprettholdes hvis en ikke deltok i en «stormaktsunion».³³⁹ Forestillingen om at «Norden var noe eget» ble også fremmet av Thorbjørn Berntsen (AP). Han mente de nordiske landenes attributt var at de lå fremst i samfunnsbygging, og spurte retorisk hva USA eller Frankrike hadde gjort bedre enn Norge eller Sverige. Noe av årsaken til Norden suksess la han til landenes størrelse, at de var små land, men hovedgrunnen var den politiske kulturen i de nordiske landene.³⁴⁰ Senterpartiets leder John Austrheim var mot norsk innmeldelse i EF, og uttrykte at Senterpartiet la:

[...] dessutan den største vekt på det nordiske samarbeid i samkvemet med omverda. Vår historie, geografi, våre sosiale og kulturelle tradisjonar bind oss sa man i eit naturleg nordisk fellesskap, eit fellesskap der hjørnesteinane alt er plasserte gjennom sams arbeidsmarknad, sosialt tryggingvern og eit vidt industrielt og økonomisk samarbeid.³⁴¹

³³⁶ Stortingstidende, (1971-1972), 3349-2250.

³³⁷ Stortingstidende, (1971-1972), 3414.

³³⁸ Stortingstidende, (1971-1972), 3420.

³³⁹ Stortingstidende, (1971-1972), 3475.

³⁴⁰ Stortingstidende, (1971-1972), 3380.

³⁴¹ Stortingstidende, (1971-1972), 3365.

Dette viser et klart skifte i synet på det nordiske samarbeidets hos Senterpartiet. Fremstillingen av Norden som et fellesskap bygget på historiske, sosiale og kulturelle tradisjoner er som hentet fra skandinavismens store forkjempere. Selve grunntanken i skandinavismen, var nettopp denne forestillingen om at det fantes en særegen skandinavist identitet som var forankret i felles kultur, språk, historie, samfunnsforhold og tro, samt faktisk geografisk naboskap.³⁴² Austerheims ordbruk passer svært godt med de skandinavistiske eller nordistiske tanker.³⁴³

Det som er implisitt i dette utsagnet er at Norden ble sett på som noe eget, noe som skilte seg fra de øvrige europeiske landene, og at samarbeid med kontinentet ikke var naturlig da Norden ikke delte de samme tradisjonene som Europa. Bruken av «naturlig» i sammenheng med det nordiske samarbeidet er i tillegg gjentakende i flere tidligere debatter. Uttalelsen fra Austrheim later til å være grunnlaget for en felles uttalelse fra senterpartiene i Finland, Norge og Sverige i forkant av møte i Nordisk Råd februar 1972. I uttalelsen stod det blant annet at:

Senterpartiene i Finland, Norge og Sverige konstaterer at den geografiske beliggenhet og historie, kulturelle, sosiale, og økonomiske og demokratiske tradisjoner tilsier et nært nordisk samarbeid. [...] Senterpartiene [...] ser det som nødvendig at samarbeidet mellom landene tar sikte på å bevare de fordeler som samarbeidet i EFTA har ført til, for der igjennom å unngå en splittelse i Norden og gjøre det mulig å utvikle samarbeidet mellom de nordiske land.³⁴⁴

Forestillingen om et «splittet» Norden ble også fremlagt under EEC-debatten på 1960-tallet, men ikke i like stor grad som nå. For deler av motstanderne ble et EF-medlemskap vurdert som begynnelsen på slutten for det nordiske samarbeidet, og det nordiske samholdet. Både uttalelsen under stortingsdebatten og fellesuttalelsen i forkant av Nordisk Råds møte er en god illustrasjon av Senterpartiets «Norden først»-linje i spørsmålet om Norges tilknytning til EF. Videre viser uttalelsene et klart skifte i holdningen til det nordiske samarbeidet i Senterpartiet.

Dette blir betydelig klarere når en sammenligner Senterpartiets partiprogram fra periodene 1961-1965, 1965-1969 og 1969-1973. Partiprogrammet fra 1961-1965 blir hverken Norden eller det nordiske samarbeidet nevnt. I programmet fra 1965-1969 slår SP fast at: «En bør søke å komme fram til en felles nordisk opptreden i viktige handelspolitiske spørsmål.»³⁴⁵ I partiprogrammet fra den andre perioden passer bedre med eksemplene gitt ovenfor.

³⁴² Hemstad, Møller, Thorkildsen, «Skandinavismen som visjon og påvirkningskraft», 10.

³⁴³ «Etter 1905-1906 blir skandinavisme som aktuelt begrep mindre utberdt. Gradvis, og i hvert fall fra andre verdenskrig, tar betegnelsen «nordisme» over, Hemstad, *Fra Indian Summer til nordisk vinter*, 17.

³⁴⁴ Nationen, «Ulik EF-tilknytning må ikke få splitte Norden», side 13, Nationen 18.02.1972.

³⁴⁵ Senterpartiets partiprogram, 1965-1969, 2.

De nordiske land utgjør et enhetlig geografisk og kulturelt område. Et samarbeid i Norden innad som utad er derfor både naturlig og riktig. Senterpartiet vil støtte opp om bestrebelsene for en videre utbygging av dette samarbeidet.³⁴⁶

Igjen ser vi fremstillingen av det nordiske samarbeidet som et riktig og naturlig samarbeid, bygget på geografiske og kulturelle tradisjoner. Denne fremstillingen blir ikke bare brukt som et argument for et «naturlig og riktig» samarbeid, men også som et argument mot europeisk integrasjon. Ved å hevde at samarbeidet i Norden var naturlig og riktig, hevder man samtidig at et samarbeid med Europa ikke ville være naturlig og riktig. Denne utviklingen er tydelig. Ikke bare den totale endringen i partiets Norden-politikk, men også prioriteringen av regionalt samarbeid med Norden mot et kontinentalt med Europa.

5.3 Norden i Europa

Forestillingen om et splittet Norden viser seg å ha vært et viktig element debatten om tilslutning til EF. Dette gjaldt hovedsakelig for nei-siden. Under sesjonen i Nordisk Råd februar 1972 ble denne skillelinjen tatt opp en rekke ganger. Den svenske statsministeren Olof Palme sin uttalelse oppsummerer godt den andre siden av spørsmålet. Han mente at ideen om at det i det hele tatt fantes en skillelinje i Norden var feilaktig, han så heller ingen motsetning mellom Norden og Europa. «Ty vi år ju alla gode européer», uttalte Palme, og poengterte at dette var et geografisk faktum, bygget på en historisk og kulturell tradisjon. Han hevdet samtidig at et «ja» til Europa ikke var et «nei» til Norden.³⁴⁷ Denne tankegangen er å finne hos en rekke representanter, og illustrerer en viktig motsetning i debatten: var man først og fremst nordboer eller europeer? Den danske historikeren og EF-motstanderen Palle Lauring skrev i 1977 at Danmark er et nordisk, og ikke et europeisk land. De som mente det motsatte, hevdet han at, manglet enten «mentalitet eller tankegang».³⁴⁸

Dette eksempelet er selvsagt satt på spissen, men det viser likevel hvilken betydning spørsmålet hadde for enkelte. Palmes uttalelser ble støttet av flere representanter, deriblant Lars Korvald (KrF) som dessuten fremmet nødvendigheten av at Norden fortsatt burde stå samlet i internasjonale spørsmål.³⁴⁹ Norden og Europas historiske og kulturelle bånd ble også tatt opp av Guttorm Hansen (AP), som hevdet at den nordiske historie og kultur alltid hadde

³⁴⁶ Senterpartiets partiprogram, 1969-1973, 2.

³⁴⁷ Nordisk Råd, 1972, 115.

³⁴⁸ Lauring, *Danmark Norden - Europa*, 6.

³⁴⁹ Nordisk Råd, 1972, 125.

vært preget av den europeiske. Videre mente han at Nordens målsetninger og verdivurderinger var produkter av en felles-europeisk humanistisk og kristen tradisjon. Hansen mente det fantes et ønske om å «melde seg ut av Europa» fra de mer ekstreme av EFs motstandere.³⁵⁰

Guttorms Hansens uttalelser om at den nordiske kulturen var et produkt av den europeiske ble tatt opp av Poul Dam fra Danmark. Dam mente at dette var vranglesing av historien, og at det nordiske var vokst frem som i et motspill til Europa. Ikke nødvendigvis i protest mot et europeiske, men som en reaksjon. Han mente dessuten at Norden hadde sin egen identitet.³⁵¹ Forestillingen om en nordisk identitet ble kommentert av Erling Engan (SP), som mente at Nordens folk alltid hadde hatt et utadvendt blikk, og samtidig «voktet sin identitet». Han var sterkt kritisk til et eventuelt EF-medlemskap, både for Norge og Danmark, og mente det var «grotesk» at det norske og danske folk skulle overtales «til å bryte de nordiske bånd.» Et «ja» til Europa kunne ikke forenes med det nordiske samarbeidet uttalte han, og hevdet at det var sterke krefter som var villig til å splitte Norden i bytte mot et medlemskap i EF.³⁵²

Overbevisningen om et splittet Norden ble ytterligere poengtert av flere representanter. Særlig var representanter fra de nordiske kommunist partiene aktive i å fremme dette narrative. En gjenganger hos motstanderne i denne debatten var en holdning om «enten/eller». De mente at Norges og Danmarks eventuelle innmeldelse i EF ville bety begynnelsen på slutten for det nordiske samarbeidet. Den finske kommunisten Ilkka-Christian Björklund hevdet blant annet at et medlemskap var «ett farligt hot mot hela den nordiska gemenskapens framtida.»³⁵³ Motsetningen til dette var en «både/og» holdning fra de som ønsket et tettere samarbeid med EF, som Palme er et godt eksempel på. Hvis en drar paralleller fra de tre norske hovedsynene om norsk medlemskap i EF var det svært få som holdt et «Europa først» syn av de øvrige nordiske representantene i Nordisk Råd. De aller fleste ønsket, og trodde på, et utvidet samarbeid med Europa, samtidig med utbyggelse av det nordiske samarbeidet.

³⁵⁰ Nordisk Råd, 1972, 87-88.

³⁵¹ Nordisk Råd, 1972, 122.

³⁵² Nordisk Råd, 1972, 140-141.

³⁵³ Nordisk Råd, 1972, 142.

5.3.1 Et splittet Norden i Europa

Striden om De europeiske fellesskap var et viktig veiskille i det nordiske fellesskapet. Norge endte med å avslutte forhandlingene med Fellesskapet etter majoriteten av det norske folk stemte nei i folkeavstemningen høsten 1972. Det danske folk sa ja, og etter en tid med forhandlinger, sammen med Storbritannia, ble danskene medlem i EF. Svenskene og finnene fikk begge en ren økonomisk avtale med Fellesskapet, noe også Norge og Island til slutt endte opp med. Dette førte til at det nordiske samarbeidet ble mindre viktig for Danmark; danskene prioriterte Europa fremfor Norden. Norden ble dermed «et alibi for å sikre en politisk ryggdekning for den danske EF-politikken.»³⁵⁴ Videre ble det umulig for Danmark å inngå i nye økonomisk samarbeidsavtaler med Norden, på grunn av de sterke forbindelsene til EF.³⁵⁵ Med tapet av Danmark mistet Norden også kanskje sin viktigste initiativtager. Til slutt førte ikke opprettelsen av Nordisk ministerråd til en økning i nordiske samarbeidsprosjekter, men heller til en byråkratisering av samarbeidet.³⁵⁶ Frykten for en byråkratisering hadde blitt tatt opp under stortingsdebatten om samarbeidsavtalen på det kulturelle området sommeren 1971.

Til tross for dette, var det mye optimisme over det nordiske samarbeidets fremtid under Nordisk Råds sesjon i Oslo 1973. Av de norske representantene, tok flere opp at det ikke var en motsetning mellom nordisk og europeisk samarbeid. Dette gjaldt blant annet Trygve Bratteli (AP), som også pekte på de nordiske regjeringens ansvar for det nordiske samarbeidets levedyktighet. Han mente dessuten at regjeringene hadde spilt en altfor passiv rolle, og at ministerrådet burde være «en radikal endring i dette».³⁵⁷ Asbjørn Haugstvedt (KrF) mente utviklingen i Europa beviste behovet for et tettere og nærmere samarbeid mellom de nordiske landene. Han mente det kunne oppstå problemer, men var likevel overbevist om at fellesskapet i Norden var sterkt nok til å overvinne de eventuelle problemene og pekte på de historiske og kulturelle båndene mellom landene.³⁵⁸

³⁵⁴ Jervell, «Norden og samarbeid mellom nordiske land», 35.

³⁵⁵ Vibe, «Norden – et samarbeide nedenfra?», 83.

³⁵⁶ Jervell, «Norden og samarbeid mellom nordiske land», 35.

³⁵⁷ Nordisk Råd, 1973, 76.

³⁵⁸ Nordisk Råd, 1973, 129.

5.4 Delkonklusjon

Nordisk ministerråd ble bygget på restene av NORDØK-avtalen, da den falt sammen på slutten av 60-tallet. Ministerrådet, som skulle ha det overordnede ansvaret for den planlagte tollunionen, bestod av ett regjeringsmedlem fra hvert av de nordiske landene. Det skulle ha beslutningsmyndighet, så lenge alle medlemmene stemte det samme. På den måten skulle en unngå overnasjonalitet, men det var likevel den første nordiske institusjonen med et klart overnasjonalt aspekt. Dette var også første gang en nordisk institusjon ble dannet på regjeringsnivå. Kort tid etter opprettelsen av Nordisk ministerråd, ble det opprettet to sekretariat. Det første, i Oslo, skulle ha ansvaret for hele det nordiske samarbeide, med unntak av kultursamarbeidet. Dette fikk sekretariatet i København fikk ansvar for.

I den forbindelse, påpekte flere en frykt for byråkratisering av det nordiske samarbeidet, men samtidig øynet man også håp om at det kunne fungere som et forsvar av den nordiske kulturen. Det var derimot bred enighet om at ministerrådet burde føre til en samlet nordisk tilnærming mot eventuelle forhandlinger med EF. Både representanter som var imot og for norsk medlemskap i EF, så fordelene av et samlet Norden i møte med Europa. Dette var også tilfellet hos flere nordiske representanter. Forholdet mellom Norden og Europa var toneangivende i debatten om Nordisk ministerråd, både i Stortinget og Nordisk Råd.

Spørsmålet om EF var ikke bare en viktig korsvei i norsk utenrikspolitisk historie, men også svært viktig i en nordisk ramme. I Norge så vi tre hovedlinjer i tilnærmingen til EF mot NORDØK: Europa først, Norden i Europa og Norden først. Ytterpunktene var henholdsvis Høyre og deler av AP, og Senterpartiet. Som kapittelet har vist, endret SP holdningen til det nordiske samarbeidet helt fra midten av 60-tallet til 70-tallet, hvor partiet anvendte nordisk argumentasjon. Dette ble gjort ved å henvise til det nordiske samarbeidet som «naturlig og riktig», på grunn av landenes kulturelle og historiske bånd, samt samfunnsutvikling og geografiske nærhet.

Under stortingsdebatten om Norges tilknytting til EF, ble det nordiske samarbeidet tatt opp en rekke ganger, både av Fellesskapets tilhengere og motstandere. Først hevdet man at internasjonalt samarbeid innenfor et nordisk perspektiv ikke var stort nok. Blant andre var det Helge Seip som ønsket seg et verdensperspektiv, og så for seg at et vidt samarbeid i Europa kunne bryte ned murene mot øst. Det ble også fremmet en holdning om at hvis Norge ikke

deltok i et europeisk samarbeid, ville det påvirke det nordiske fellesskapet negativt. Dette ble begrunnet med at de resterende nordiske landene, og særlig Danmark, ønsket en eller annen form for kobling til EF. Hvis Norge var det eneste landet som ikke deltok, ville det skade det nordiske samarbeidet. Norden ble derfor ikke sett på som et realistisk alternativ til Europa, men heller at europeisk samarbeid var en forlengelse av det nordiske. Samtidig, var det bred enighet blant tilhengere om at forskjellige EF-linjer i Norden ikke måtte føre til nordisk splittelse og «nye skillelinjer langs Kjølen». Blant motstanderne ble dette argumentet snudd om på tettere europeisk integrasjon ville føre til svekkelse av det nordiske samarbeid og splittelse i Norden.

6 Oppsummering og konklusjon

I denne masteroppgaven har jeg undersøkt de norske holdningene til Norden og det nordiske samarbeidet i etterkrigstiden, fram til 1972. Undersøkelsen var basert på analyse av stortingsdokumenter og protokollbøkene til Nordisk Råd. Jeg har undersøkt flere aspekter ved det nordiske samarbeidet i etterkrigstiden: opprettelsen av Nordisk Råd, forhandlingene om et felles nordisk marked, Helsingforsavtalen, og opprettelsen av Nordisk ministerråd. Jeg har også undersøkt EFTA-, EEC og EF-debattene, med mål om å undersøke hvorvidt «nordiske hensyn» ble tatt. På denne måten kunne jeg undersøke holdninger til Norden og det nordiske samarbeidet i saker ikke som direkte var koblet til oppgaves tema.

Utgangspunktet for den videre undersøkelsen var stortingsdebatten om opprettelsen av Nordisk Råd i 1952. Sammenlignet med Norges nordiske naboland, var debatten om Nordisk Råd en dramatisk affære. Bondepartiet og KrF stemte samlet mot. De fikk støtte av deler av Høyre og Venstre. På den andre siden var Arbeiderpartiet. De aller fleste betenkelighetene var konstitusjonelle av natur, hvor både dagsaktuelle og fremtidige problemer ble tatt opp. Enkelte fryktet Rådet ville utvikle seg i en retning av en nordisk forbundsstat, men de fleste tok opp dagsaktuelle konstitusjonelle problemer. Disse dreide seg hovedsakelig om at en ville føle seg bundet av beslutninger tatt i Nordisk Råd, eller av posisjoner en inntok der.

I denne debatten fant vi også det Eriksen og Pharo kaller det norske unionskomplekset. Her var C. J. Hambro (H) og Kristoffer Grytnes (KrF) særlig framtreddende. Hambro lanserte dessuten uttrykket «interparlamentarisk skandinavisme» og mente Nordisk Råd var et nytt feilslått prosjekt i en lang rekke av skandinavistiske drømmer. Begge brukte unionshistorien til å underbygge argumentene mot opprettelsen av Nordisk Råd, som de mente ville være ødeleggende for Norge. Som undersøkelsen har vist, tilhørte Grytnes og Hambro den eldre garde på Stortinget og var preget av de historiske fortellingene om unionstiden fra tiden rundt 1905. Begge fortalte at de husket tiden før unionsoppløsningen og hvilken lettelse det hadde vært da Norge ble selvstendig.

Fremstillingen av unionstiden som et ensidig tapsprosjekt for Norge ble problematisert av Jakob Friis (AP). Han poengterte at historiefaget hele tiden var under utvikling, og at datidens, 1950-tallets, historieforskning ikke hadde et like ensidig syn på unionstiden. Han brukte i tillegg historisk betinget argumentasjon til fordel for Nordisk Råd, som blant annet

omhandlet at den norske grunnloven var et nordisk fellesprodukt og kunne derfor ikke Nordisk Råd være grunnlovsstridig. Andre som kommenterte på motstandernes bruk av unionshistorien var Neri Valen (V).

Fram mot 1954 ble spørsmålet om nordisk økonomisk samarbeid tatt opp flere ganger i Stortinget og Nordisk Råd. Til tross for at de opprinnelige forhandlingene kom som følge av et norsk forslag om tettere økonomisk samarbeid, var de norske holdningene generelt sett svært ambivalente. Arbeiderpartiregjeringen var i begynnelsen nokså tilbakeholden i spørsmålet om en nordisk tollunion/fellesmarked, men under Nordisk Råds sesjon sommeren 1954, framstod de som åpne til forslaget. Særlig var Gerhardsen, som ikke var statsminister på dette tidspunktet, svært positiv. Hele Arbeiderpartidelegasjonen stemte for et prinsippvedtak under sesjonen, som blant annet la ansvaret for de videre forhandlingene hos de nordiske landenes regjeringer.

Fra norsk side var de borgerlige stabile i sin holdning, som var negativ gjennom hele perioden. De var dessuten svært kritiske til prinsippvedtaket i Nordisk Råd. Flere poengterte at dette bekreftet innvendingene fra debatten av 1952, og ville ikke avgi en stemme da saken ikke hadde blitt behandlet av Stortinget. Danske Bertel Dahlgaards utsagn om «nordiske drømmer», falt ikke i god jord hos de borgerlige, som på nytt trakk frem unionshistorien. Jon Leirfall (B) mente at de gangene Norges naboland har drømt slike drømmer, hadde det forårsaket mareritt hjemme i Norge.

Unionshistorien ble igjen et tema under stortingsdebatten om økonomisk samarbeid mellom de nordiske landene høsten 1954. Torstein Selvik (AP) tok opp tråden til Friis, og uttrykte en helt annen tolkning av unionstiden enn den Hambro og Grytnes hadde lagt fram i 1952. Selvik mente at rent økonomisk, var det ingen holdepunkter for å mene at Norge led tap og skader som følge av unionstiden. Han mente unionene med Danmark og Sverige hadde vært fordelaktige for Norge. Dette er en forståelse som passer bedre med slik historieforskningen på unionstidene er i dag. Debatten endte med flertall for Arbeiderpartiets forslag, og regjeringen fikk fortsette arbeidet om økonomisk samarbeid mellom de nordiske landene.

Fra 1947 til 1954 ser vi ingen stor utvikling i de norske holdningene. Det norske Stortinget var fortsatt delt mellom borgerlige og sosialdemokrater, og mange av de samme argumentene og overbevisningene gikk igjen. Undersøkelsen har vist at, selv om enkelte brukte historiske forestillinger i debattene, veide de dagsaktuelle betenkelighetene og innvendingene tyngst for

motstanderne. Motstanderne later dessuten til å være de mest stabile i denne perioden; de var stabile i sin motstand. Det gjaldt selvsagt ikke *hele* den borgerlige opposisjonen, da flere uttrykte at de var svært positive til Nordisk Råd og tettere økonomisk samarbeid, elv om de for det meste var imot.

På den andre siden virker Arbeiderpartiet langt mer ambivalent i spørsmålet om nordisk samarbeid, spesielt på det som ville binde landet – fellesmarked/tollunion. De var derimot lagt mer positive til generelle nordiske samarbeidet.

Et nordisk fellesmarked ble uaktuelt da EFTA ble en realitet på 1960-tallet. Innmeldingen i EFTA skjedde uten mye dramatikk, og forholdet til Norden ble ikke nevnt mer enn én gang under stortingsdebatten. Dette skulle endre seg under debatten om medlemskap i EEC i 1961. Representanter fra SP og KrF, partiene som stemte mot opprettelsen av Nordisk Råd i 1952, mente nå at et EEC-medlemskap ville være ødeleggende for det nordiske fellesskapet. Representanter fra AP og SF uttrykte lignende overbevisninger. Vi ser også en tendens til å fremstille Norden som noe eget. Dette blir svært tydelig i de ulike sammenligningene med Europa på den ene siden, og Norden på den andre. I enkelte tilfeller ble omtalen av Norden nærmest synonymt med Norge. Blant annet Jørgen Grave (KrF) brukte uttrykket «nasjonal hovmod» da han omtalte Norden.

Også tilhengerne argumenterte med «nordiske hensyn»; et nei til EEC var i deres øyne et nei til Danmark og Sverige. Samtidig var det en holdning, hovedsakelig fra regjeringen, at det nordiske samarbeidet ville klare seg godt uavhengig av hvilken vei Norge og de andre nordiske landene valgte i Europa-spørsmålet. De mente at det heller ikke fantes en splittelse i Norden, og avfeide påstanden om at samarbeid med Norden og Europa var motsetninger.

Undersøkelsen har vist at Helsingforsavtalen i 1962 kom som følge av EEC-spørsmålet. Det kommer tydelig fram i stortingsdebatten som fulgte, hvor alle talerne uttrykte at de ikke ønsker at et samarbeid med EEC skulle ødelegge Nordens spesielle forhold.

Helsingforsavtalen ble godt mottatt i Norge, men debatten om tilslutning til avtalen, både i Stortinget og Nordisk Råd, omhandlet i stor grad forholdet mellom Norden og Europa.

Dette ble særlig tydelig på begynnelsen av 1970-tallet, da EF ble et reelt alternativ. Nordisk ministerråd ble bygget på de feilslåtte NORDØK-forhandlingene, og ble det første organet for samarbeid mellom de nordiske regjeringene. Ministerrådet var også det første nordiske

prosjektet med beslutningsmyndighet, og bar dermed et klart overnasjonal preg. Dette ble også godt mottatt i Norge, selv om det var flere som fryktet at opprettelsen av ministerrådet kunne føre til byråkratisering av det nordiske samarbeidet. Samtidig, påpekte flere at dette kunne føre til et samlet Norden i møte med EF. Dette var stort sett alle enige i, og ønsket om et samlet Norden fikk fotfeste da Europa banket på døren.

Dette ble også påpekt under den norske debatten om EF, igjen fra begge sider. EF-debatten delte mange likheter med EEC-debatten, særlig med tanke på Norden og det nordiske samarbeidets rolle og fremtid i et eventuelt medlemskap i EF. Både tilhengerne og motstanderne av EF uttrykte et ønske om at det nordiske samarbeidet og fellesskapet skulle bestå, uavhengig av Norge og de andre nordiske landenes EF-linje. På nytt ser vi en fremstilling fra EFs tilhengere om at det nordiske og det europeiske samarbeidet ikke var motsetninger, men heller to samarbeid som ville fungere godt sammen.

Det største skillet var heller i omfanget av «nordiske hensyn» og bruken Norden-retorikk. Norden ble i langt større grad fremmet som noe eget, noe som ikke «passet» inn i et stor-europeisk samarbeid. Dette så vi hovedsakelig fra enkelte Arbeiderparti-representanter. Lederen av Senterpartiet John Austrheim, erklærte at det nordiske samarbeidet var et naturlig samarbeid, bygget på blant annet historie, kultur og samfunnsutvikling. Utsagnet til Austrheim er kanskje det mest nordistiske utsagnet i Stortinget siden slutten på andre verdenskrig. Dette var et utsagn som passet godt med Senterpartiets nye Norden-linje.

Fra 60- til 70-tallet ser vi to utviklingstrender innenfor en nordisk kontekst i møte med press fra kontinentet. Den første er et forsøk på å konsolidere det nordiske samarbeidet. Helsingforsavtalen og Nordisk ministerråd er eksempler på dette. Den andre trenden som undersøkelsen har vist, er en tydelig utvikling av de norske holdningene til det nordiske samarbeidet. Dette er særlig tydelig i Senterpartiet som hadde et helt nytt syn på Norden og det nordiske samarbeidet på 70-tallet. På 50-tallet var de imot enhver form for utbygging av det nordiske samarbeidet. På 70-tallet talte partilederen for å bevare det «naturlige» nordiske samarbeidet, bygget på historie, kultur og tradisjon. Det samme stod trykket i deres partiprogram for 1969-1973.

Det var flere grunner til dette. Det første var Nordisk Råds praktiske resultater, og erfaringer fra arbeid i Rådet. Det var flere som fryktet at opprettelsen av Råde ville bringe med seg overnasjonalitet, som igjen ville føre til opprettelsen av en nordisk forbundsstat. De praktiske

erfaringene og resultatene fra Nordisk Råd og nordiske forhandlinger, tilsa derimot at dette slettes ikke var et reelt alternativ, ei heller et ønske fra noen i den nordiske politiske sfære.

Videre var det nordiske samarbeidet svært betent etter krigens slutt. Norge, som før andre verdenskrig så mot Sverige for sin utenrikspolitiske linje i forholdet til stormaktene, så nå vestover. Atlanterhavssamarbeidet ble svært viktig for Norge. Fremtidsutsiktene til det nordiske fellesskapet så ikke gode ut etter krigens slutt, noe som påvirket den opprinnelige norske skepsisen, men som også ble raskt glemt.

En annen årsak er at minnene fra unionstiden ikke satt like friskt i minnet hos det politiske miljøet i Norge mot 1970-tallet. Gruppen som gjennom de første tiårene etter krigens slutt viste sterkest motstand mot det nordiske samarbeidet, bestod ofte av personer som hadde opplevd unionsoppløsningen med Sverige. Eksempelvis var Hambro (H), Grytnes (KrF), Erling Wikborg (KrF) og Elisæus Vatnaland (B) alle født 1905, og hadde dermed et annet syn på unionstiden. Noe som var en subjektivistisk feilkilde ifølge Fulsås. Dette var ikke tilfellet senere i perioden.

Den fjerde årsaken til skifte i den norske holdningen, er møte med de europeiske integrasjonsplanene. Dette er spesielt tydelig etter at EEC/EF fikk et klart overnasjonalt preg mot 1970-tallet. Sammenlignet med fellesskapet på kontinentet, var ikke det nordiske i nærheten av å være så inngripende. Senterpartiet utviklet seg mest i møte med europeisk press, og endte med å argumentere på en måte som kunne passet inn i 1800-tallets skandinavistiske bevegelse.

De norske holdningene til Norden og det nordiske samarbeidet var i sterk utvikling i etterkrigstiden. Under periodens første tiår finner vi den mye omtalte «norske skepsisen». Denne var på mange måter preget av unionskomplekser og minnene fra krigen, sammen med innvendinger som stort sett omhandlet Norges nasjonale selvråderett. Samtidig må man ikke glemme at flertallet ofte var positive til det nordiske prosjektet, så lenge de ikke kolliderte med stormaktenes interesser. Arbeiderpartiet var ambivalent i sin holdning denne perioden de ønsket Nordisk Råd velkommen, men var ikke villige til å binde seg til de større prosjektene – nordisk tollunion/fellesmarked. Den borgerlige siden var i langt større grad stabile i sin motstand, men uttrykte ofte at de ikke var mot det nordiske samarbeidet, kun dets form.

I periodens senere år finner vi derimot en helomvending i hvem som ønsket et tettere nordisk fellesskap. Dette var mye på grunn av det europeiske integrasjonsprosjektet og de praktiske resultatene det nordiske samarbeidet nå kunne vise til. Arbeiderpartiet og Høyre prioriterte EEC/EF-samarbeidet framfor det nordiske, samtidig som de uttrykte at verdien av et nordisk fellesskap var viktig. Det ble nærmest et identitetsspørsmål. Etter ens nasjonale identitet, var man først nordboer eller var man europeer?

Det blir derfor upresist å snakke om en overordnet norsk holdning til Norden og det nordiske samarbeidet i etterkrigstiden. De norske holdningene var ofte svært sammensatt og stadig under utvikling. Norden og det nordiske samarbeidets største motstandere omfavnet til slutt alt det de gikk imot tidlig i prosessen. Forestillingen om Norge som den nølende nordist er helt klar holdbar, spesielt i periodens første tiår. Etter et generasjonsskifte på Stortinget, praktiske samarbeidsresultater fra Nordisk Råd, og økt integrasjon i og med Europa, ser vi derimot en gradvis utvikling i de norske holdningene til Norden og det nordiske samarbeidet fra et relativt skeptisk, til et mer positivt syn på Norden og det nordiske samarbeidet.

7 Kilder og litteratur

Kilder

Aviser

Aftenposten: 27. februar 1919, aften utgave.
Arbeiderbladet: 01. januar 1954.
Dagbladet: 18. august 1954; 01. november 1954.
Morgenbladet: 18. august 1954.
Nationen: 18. februar 1972.
Norges handels- og sjøfarstidende: 01. november 1954.
Vårt Land: 18. juni 1971.

Beretning

Arbeiderpartiet: 1954.

Det nordiske interparlamentariske forbund

Delegasjonsmøte 1907.
Delegasjonsmøte 1952.

Nordisk Råd

Protokollbok 1953, 1954, 1957, 1962, 1968, 1972, 1973.

Stortingsforhandlinger

Stortingstidende: 1914-1915, 1949, 1951, 1952, 1954, 1955, 1959-1960, 1961-1962, 1971, 1971-1972.
S. prp. nr. 118. 1952.
S. prp. nr. 75. 1959-1960.
S. prp. nr. 114. 1962.
S. prp. nr. 101. 1970-1971.
S. prp. nr. 113. 1970-1971.
Innst. S. nr. 229. 1952.
Innst. S. nr. 114. 1952.
Innst. S. nr. 200. 1954.
Innst. S. nr. 228. 1961-1962.
Innst. S. nr. 165. 1961-1962.
Innst. S. nr. 333. 1971-1972
St. meld. nr. 89. 1951.
St. meld. nr. 106. 1954.
St. meld. nr. 87. 1954.
St. meld. nr. 15. 1961-1962.
St. meld. nr. 90. 1971-1972.
Møte for lukkede dører i Stortinget 25. oktober 1951 kl. 10.00.
Møte for lukkede dører i Stortinget 6. april 1954.
Møte i Den utvidede utenriks- og konstitusjonskomite, 19. mai 1961 kl 10.00.

Partiprogram

Senterpartiet: 1965-1969, 1969-1973.

Litteratur

- Andersson, Jan A. «1950-talet. Tid att så – tid att skörda». I *Norden i sicksack: Tre spårbyten inom nordiskt samarbete*, redigert av Bengt Sundelius og Claes Wiklund, 67-90. Stockholm: Santérus, 2000.
- Christensen, Jens. «Danmark, Norden og EF 1963-1972». I *The Odd Man Out? Danmark og den Europæiske integration 1948-1992*, redigert av Birgit Nüchel Thomsen, 135-152. Odense: Odense Universitetsforlag, 1993.
- Dyrvik, Ståle. «Gjennom vekst til sjølvstende: 1536-1814». I *Grunnbok I Norges Historie: Fra Vikingtid Til Våre Dager*, redigert av Knut Helle, Ståle Dyrvik, Edgar Hovland og Tore Grønlie, 129-198. Oslo: Universitetsforlaget, 2013.
- Eriksen, Knut Einar. «Norge i det vestlige samarbeidet». I *Vekst og velstand: Norsk politisk historie 1945-1965*, redigert av Trond Bergh og Helge Ø. Pharo, 167-282. Oslo: Universitetsforlaget, 1981.
- Eriksen, Knut Einar og Helge Øystein Pharo, *Kald krig og internasjonalisering 1949-1965*, bind 5, *Norges utenrikspolitiske historie*. Oslo: Universitetsforlaget, 1997.
- Fredrik Bajer, *Det nordiske interparlamentariske delegeretmødes forhistorie*. København, 1908.
- Fredrik Bajer. (2019, 12. april). I *Store norske leksikon*. Hentet 11. mai 2019 fra https://snl.no/Fredrik_Bajer.
- Fulsås, Narve. *Historie og nasjon: Ernst Sars og striden om norsk kultur*. Oslo: Universitetsforlaget, 1999.
- Fure, Odd-Bjørn. *Mellomkrigstid: 1920-1940*. bind 3, *Norges utenrikspolitiske historie*. Oslo: Universitetsforlaget, 1996.
- Gleditsch, Nils Petter. *Norge I Verdenssamfunnet: En Statistisk Håndbok*. Oslo: Pax, 1970.
- Hannevik, Arne. (2015, 6. november). Bjørnstjerne Bjørnson. I *Norsk biografisk leksikon*. Hentet 10. mai 2019 fra https://nbl.snl.no/Bj%C3%B8rnstjerne_Bj%C3%B8rnson <http://www.e-seerup.dk/seerup/individual.php?pid=I2657&ged=Familien%20Seerup>
- Hansen, Svein Olav. «Det norske EFTA-sporet i 1950-åra: En studie av Norges Europapolitikk, med særlig vekt på perioden 1956-1960». *Hovedfagsoppgave historie*. Universitetet i Oslo. 1990.
- Hansen, Svein Olav. *Drømmen om Norden: Den norske Foreningen Norden og det nordiske samarbeidet 1919-1994*. Oslo: Ad Notam Gyldendal, 1994.
- Hansen, Svein Olav. *Vennskap og kjennskap i 100 år: Foreningen Norden 1919-2019*. Oslo: Gyldendal, 2020.
- Hansen, Tor Ivar. «Bøker og skandiavistisk forbrødring. Et forsøk på en bokhistorisk tilnærming til skandinavismen.» I *Skandinavismen: Visjon og virkning*, redigert av Ruth Hemstad, Jes Fabricius Møller og Dag Thorkildsen, 163-186. Oslo: Aschehoug, 2018.
- Grønlie, Tore. «Velstands-Norge: Fra 1945 til våre dager». I *Grunnbok I Norges Historie: Fra Vikingtid Til Våre Dager*, redigert av Knut Helle, Ståle Dyrvik, Edgar Hovland og Tore Grønlie, 297-471. Oslo: Universitetsforlaget, 2013.
- Gstöhl, Sieglinde. *Reluctant Europeans: Norway, Sweden, and Switzerland in the Process of Integration*. Boulder, London: Lynne Rienner, 2002.
- Hemstad, Ruth, Jes Fabricius Møller og Dag Thorkildsen. «Skandinavismen som visjon og påvirkningskraft». I *Skandinavismen: Visjon og virkning*, redigert av Ruth Hemstad, Jes Fabricius Møller og Dag Thorkildsen, 9-20. Oslo: Aschehoug, 2018.
- Hemstad, Ruth. *Fra Indian Summer til nordisk vinter*. Doktoravhandling. Universitetet i Oslo. 2008.

- Houmøller, S. (1955). Samfundets ledelse m.v. 1879-1954. *Personalthistorisk Tidsskrift*, 75(13_3_0102), 26-44. Hentet fra https://tidsskrift.dk/personalthistorisk_tidsskrift/article/view/79851.
- Hägglöf, Ingemar. *Drömmen om Europa*. Stockholm: Norstedts, 1988.
- Ihlen, Joakim. *Næringsliv og tollpolitikk: Tollunioner, Frihandelsområder, Internasjonalt Varebytte og Samarbeid*. Oslo: Gyldendal, 1957.
- Jakobson, Max. *Finland in the new Europe*. Westport: Praeger, 1998.
- Jensen, Leon Dalgas. «Denmark and the Marshall Plan: the Decision to Participate». *Scandinavian Journal of History* 14, no. 1-2 (1989): 57-83.
- Jerneck, Magnus. «Sweden – the reluctant European?». I *The Nordic Countries and the EC*, redigert av Teija Tiilikainen og Ib Damgaard Petersen, 23-42. København: Copenhagen Political Studies Press, 1993.
- Jervell, Sverre. «Norden og samarbeid mellom nordiske land». I *Norden i det nye Europa: En rapport fra de fire nordiske utenrikspolitiske instituttene og universitetet i Reykjavik*. 12-42. Oslo, 1991.
- Krosby, H. Peter. «Denmark, EFTA and EEC.» *International Journal* 21, no. 4 (1966): 508-520. doi:10.2307/40184472.
- Kristoffersen, Dag Axel. «Europeisk integrasjon etter 1945». I *Krig og fred i det lange 20. århundre*, redigert av Hilde Henriksen Waage, Rolf Tamnes og Hanne Hagtvedt Vik, 92-114. Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 2013.
- Lauring, Palle. *Danmark Norden – Europa*. Vipperød: Frit Norden, 1977.
- Lie, Ingeborg. *Forhandlingene om nordisk tollunion/nordisk fellesmarked 1954-1956*. Hovedfagsoppgave i historie. Universitetet i Oslo. 1973.
- Lundestad, Geir. «Hovedtendenser i norsk politikk». I *Vekst og velstand: Norsk politisk historie 1945-1965*, redigert av Trond Bergh og Helge Ø. Pharo, 455-523. Oslo: Universitetsforlaget, 1981.
- Lundestad, Geir. «Nasjonalisme og internasjonalisme i norsk utenrikspolitikk: Et faglig-provoserende essay». *Internasjonal Politikk, Temahefte I*, 1985. 39-54.
- Melve, Leidulf. «Å arbeide komparativt». I *Historikerens arbeidsmåter*, redigert av Leidulf Melve og Teemu Ryymin, 70-91. Oslo: Universitetsforlaget, 2018.
- Milward, Alan. *The reconstruction of Western Europe 1945-51*. London: Methuen, 1984.
- Nordby, Arnt-Iacob. *Norsk integrasjon i Norden? Realismen bak NORDØK forhandlingene*. Masteroppgave i historie – Universitetet i Oslo, 2007.
- Norges vassdrags- og energidirektorat. *Kulturminner i norsk kraftproduksjon*. Elisabeth Bjørsvik, Helena Nynäs og Per Einar Faugli. Oslo: Norges vassdrags- og energidirektorat, 2013.
- Norgeshistorie.no. «Synteser i norsk historie». Hentet 12. mai. 2019 fra https://www.norgeshistorie.no/hvordan-bli-historie-til/fagene-som-vitenskap/2082_synteser.html.
- Redogørelse för 28. nordiska interparlamentariska delegerademötet i Stockholm år 1951. Stockholm: Svenska Interparlamentariska Gruppen. 1952.
- Regjeringen, «Statsministerens nyttårstale 1954». 15. desember 2020. <https://www.regjeringen.no/no/dokumentarkiv/regjeringen-torp/statsministerens-kontor/taler/statsministerens-nyttarstale-1954/id2481662/>.
- Regjeringen, «Kong Haakon VII's trontale 1954 og melding om rikets tilstand 1953». 13. januar 2020. <https://www.regjeringen.no/no/dokumentarkiv/regjeringen-torp/statsministerens-kontor/taler/trontale-1954/id2478424/>.
- Regjeringen. «Gratulerer med dagen Norden.». 23. mars 2021. https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/nordens_dag/id2544706/

- Regjeringen. «Statsministerens nyttårstale 1971». 05. mai 2021.
<https://www.regjeringen.no/no/dokumentarkiv/regjeringen-borten/statsministerens-kontor/taler/statsministerens-nyttarstale-1971/id2464750/>.
- Rikaasen, Steinar. *Libertas - Bakgrunn, etablering og de første virkeår*. Oslo: Elingaard Forlag, 1973.
- Ryymän, Teemu. «Å arbeide med tekstanalyse». I *Historikerens arbeidsmåter*, redigert av Leidulf Melve og Teemu Ryymän, 44-69. Oslo: Universitetsforlaget, 2018.
- Sars, Johan Ernst, and Halvdan Koht. *Brev 1850-1915*. Oslo: Gyldendal, 1957.
- Seierstad, Dag. *Folket sa nei: Norsk EU-motstand frå 1961 til i dag*. Oslo: Samlaget, 2014.
- Sejersted, Francis. *Sosialdemokratiets tidsalder: Norge og Sverige i det 20. århundre*. Oslo: Pax, 2013.
- Singleton, Fred. «Finland, Comecon, and the EEC». *The World Today* 30, no. 2 (1974): 64-72. <http://www.jstor.org/stable/40394757>.
- Sogner, Ingrid. *Norges holdning til nordisk økonomisk samarbeid 1947-1959*. Hovedoppgave i historie - Universitetet i Oslo, 1992.
- Sverdrup, Jakob. *Inn i storpolitikken: 1940-1949*. bind 4, *Norges utenrikspolitiske historie*. Oslo: Universitetsforlaget, 1996.
- Sørensen, Øystein, Bjørnstjerne Bjørnson Og Nasjonalismen. Oslo: Cappelen, 1997.
- Pharo, Helge. «Ingen vei utenom? Norge i integrasjonsprosessene i Europa 1946-1994». I *Utenfor, annerledes og suveren? Norge under EØS-avtalen*, redigert av Dag Harald Claes og Bent Sofus Tranøy, 15-38. Bergen: Fagbokforlaget, 1999.
- Thomsen, Niels. «EF som stridspunkt i dansk politik 1972-1979». I *The Odd Man Out? Danmark og den Europæiske integration 1948-1992*, redigert av Birgit Nüchel Thomsen, 153-178. Odense: Odense Universitetsforlag, 1993.
- Thorhallsson, Baldur. «Approaching the question: Domestic background and conceptual framework». I *Iceland and European Integration: On the edge*, redigert av Baldur Thorhallsson, 1-18. London: Routledge, 2004.
- Thorhallsson, Baldur og Hjalti Thor Vignisson. «The first steps: Iceland's policy on European integration from the foundation of the republic to 1972». I *Iceland and European Integration: On the edge*, redigert av Baldur Thorhallsson, 21-37. London: Routledge, 2004.
- Thorkildsen, Dag. «Kirkelig skandinavisme». I *Skandinavismen: Visjon og virkning*, redigert av Ruth Hemstad, Jes Fabricius Møller og Dag Thorkildsen, 211-226. Oslo: Aschehoug, 2018.
- Thorsten B. Olesen. «Choosing or Refuting Europe? The Nordic Countries and European Integration, 1945-2000». *Scandinavian Journal of History* 25, no.1-2, (2000): 147-168, DOI: 10.1080/03468750050115645.
- Ullstad, Henrik. ««Med mjöd och manligt glam på fädrens sätt»». I *Skandinavism: En rörelse och en idé under 1800-talet*, redigert av Magdalena Hillström og Hanne Sanders, 82-113. Göteborg: Makadam förlag, 2014.
- Vibe, Johan. «Norden – et samarbeide nedenfra?». I *Hva skjedde med Norden? Fra selvbevissthet til rådvillhet*. Redigert av Iver B. Neumann, 51-100. Oslo: Cappelen, 1992.
- Wendt, Frantz. *Nordisk Råd 1952-1978*. Stockholm: Norstedts Tryckeri, 1979.